

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ВНУТРІШНІХ СПРАВ

На правах рукопису

КАСТАРНОВ ДМИТРО БОРИСОВИЧ

УДК 343.14

**ДОКАЗУВАННЯ ОБСТАВИН, ЯКІ ХАРАКТЕРИЗУЮТЬ
ОСОБУ ОБВИНУВАЧЕНОГО (ПІДОЗРЮВАНОВОГО),
У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ**

12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика;
судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність

**Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата
юридичних наук**

Науковий керівник
Азаров Юрій Іванович,
кандидат юридичних наук,
професор

Київ – 2016

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ	4
ВСТУП	5
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ	
ОБСТАВИН, ЯКІ ХАРАКТЕРИЗУЮТЬ ОСОБУ ОБВИНУВАЧЕНОГО (ПІДОЗРЮВАНОВОГО)	13
1.1. Поняття особи обвинуваченого у теорії кримінального процесу	13
1.2. Система та зміст обставин, які характеризують особу обвинуваченого (підозрюваного), їх місце у предметі доказування	27
1.3. Обставини, які характеризують особу обвинуваченого (підозрюваного) у кримінальному процесі зарубіжних країн	54
Висновки до розділу 1	68
РОЗДІЛ 2 ПРОЦЕСУАЛЬНИЙ ПОРЯДОК ДОКАЗУВАННЯ	
ОБСТАВИН, ЯКІ ХАРАКТЕРИЗУЮТЬ ОСОБУ ОБВИНУВАЧЕНОГО (ПІДОЗРЮВАНОВОГО), У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ	71
2.1. Збирання і перевірка фактичних даних про особу обвинуваченого (підозрюваного).....	71
2.2. Оцінка фактичних даних про особу обвинуваченого (підозрюваного).....	81
2.3. Особливості доказування обставин, які характеризують особу обвинуваченого (підозрюваного), у кримінальних провадженнях щодо: неповнолітніх, застосування примусових заходів медичного характеру, окремих категорій осіб	89
2.4. Система кримінальних процесуальних гарантій забезпечення принципу невтручання у приватне життя під час доказування обставин, які характеризують особу обвинуваченого	100
Висновки до розділу 2	120

РОЗДІЛ 3 ЗНАЧЕННЯ ФАКТИЧНИХ ДАНИХ ПРО ОСОБУ ОБВИНУВАЧЕНОГО (ПІДОЗРЮВАНОВОГО) ДЛЯ ПРИЙНЯТТЯ ПРОЦЕСУАЛЬНИХ РІШЕНЬ ПРО ЗАСТОСУВАННЯ ОКРЕМИХ ЗАПОБІЖНИХ ЗАХОДІВ.....	125
3.1. Фактичні дані про особу обвинуваченого (підозрюваного) у системі обставин, які мають значення при прийнятті рішень про застосування запобіжних заходів.....	125
3.2. Значення обставин, які характеризують особу обвинуваченого (підозрюваного), для застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою.....	144
3.3. Значення та зміст обставин, які характеризують особу обвинуваченого (підозрюваного), для обрання запобіжного заходу у вигляді застави.....	157
Висновки до розділу 3	170
ВИСНОВКИ.....	173
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	176
ДОДАТКИ.....	201

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

АТО	Антитерористична операція
ЄС	Європейський Союз
ЄСПЛ	Європейський суд з прав людини
ЄРДР	Єдиний реєстр досудових розслідувань
ЗУ	Закон України
КК	Кримінальний кодекс
КПК	Кримінально-процесуальний кодекс, Кримінальний процесуальний кодекс
КСУ	Конституційний Суд України
СІЗО	Слідчий ізолятор
ЦК	Цивільний кодекс

ВСТУП

Актуальність теми. У зв'язку з приведенням національного судочинства та практики функціонування системи кримінальної юстиції у відповідність з міжнародними стандартами, особливої актуальності набуває ґрунтовне дослідження проблем додержання прав, свобод і законних інтересів обвинуваченого (підозрюваного) у кримінальному провадженні.

Належне виконання закріплених ст. 2 КПК України завдань, зокрема щодо притягнення до відповідальності осіб, які вчинили кримінальне правопорушення, в міру їх винуватості, обґрунтованості процесуального примусу та застосування належних правових процедур, зобов'язує уповноважених суб'єктів установлювати різні за своєю природою дані, які становлять предмет доказування (ч. 1 ст. 91 КПК України). Серед них особливе місце посідають обставини, які характеризують особу обвинуваченого, що мають визначальне значення для обрання належного порядку кримінального провадження, запобіжних заходів, впливають на прийняття процесуальних рішень.

На основі аналізу законодавства, узагальнення слідчої та судової практики, ознайомлення з відповідними науковими напрацюваннями виявлено низку проблем правового та практичного значення, що стосуються доказування обставин, які характеризують особу обвинуваченого, з огляду на сталі тенденції до зростання навантаження на слідчих Національної поліції України.

Питання кримінального процесуального доказування обставин, які характеризують особу обвинуваченого, у своїх працях досліджували Ю. І. Азаров, П. Д. Біленчук, М. М. Букаєв, М. Т. Ведерніков, А. П. Гель, Н. М. Гребньова, А. П. Гуськова, А. В. Дуда, М. Г. Коршик, Г. К. Курашвілі, О. О. Левендаренко, І. А. Макаренко, І. А. Матусевич, Г. М. Омеляненко, В. Т. Очередін, С. С. Степичев, П. П. Цвєтков, Р. М. Чича, С. П. Щерба та ін.

Науковим підґрунтям дослідження вважаються також фундаментальні роботи в галузі теорії кримінального процесу, доказового права, зокрема Г. П. Власової, В. І. Галагана, Ю. М. Groшевого, В. С. Зеленецького, А. В. Іщенко, Є. Г. Коваленка, Г. К. Кожевнікова, В. О. Коновалової, В. С. Кузьмічова, В. К. Лисиченка, Л. М. Лобойка, В. Г. Лукашевича, Є. Д. Лук'янчикова, А. О. Ляша, В. Т. Маляренка, М. М. Михеєнка, О. Р. Михайленка, В. Т. Нора, Д. П. Письменного, М. А. Погорецького, З. Д. Смітєнко, С. М. Стахівського, О. Ю. Татарова, В. М. Тертишника, Л. Д. Удалової, В. П. Шибіка, М. Є. Шумила, О. Г. Яновської та ін.

Науковий внесок цих учених у розроблення зазначеної проблематики є беззаперечним, проте в їх дослідженнях переважно враховано попередні періоди розвитку законодавства та правозастосування. Отже, підкреслюється актуальність наукового дослідження, у якому б системно, з урахуванням практики за КПК України 2012 р., проаналізовано діяльність уповноважених суб'єктів щодо доказування обставин, які характеризують особу обвинуваченого (підозрюваного), у кримінальному провадженні. Викладене й зумовило обрання теми дисертаційного дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Напрямок дослідження узгоджується з положеннями Стратегії національної безпеки України (Указ Президента України від 26 травня 2015 р. № 287/2015), Концепції реалізації державної політики у сфері профілактики правопорушень на період до 2015 р. (розпорядження Кабінету Міністрів України від 30 листопада 2011 р. № 1209-р), відповідає вимогам Концепції реформування кримінальної юстиції (Указ Президента України від 8 квітня 2008 р. № 311/2008), Пріоритетним напрямом наукового забезпечення діяльності органів внутрішніх справ України на період 2015–2019 років (наказ МВС України від 16 березня 2015 р. № 275) та основними напрямками наукових досліджень Національної академії внутрішніх справ на 2014–2017 рр., схваленим вченою радою НАВС (протокол від 29 жовтня 2013 р. № 28). Тему дисертації затверджено вченою радою НАВС 24 грудня 2013 р. (протокол № 32)

та включено до Переліку тем дисертаційних досліджень Національної академії правових наук України (реєстр. № 1348, 2013 р.).

Мета і задачі дослідження. *Метою* роботи є розроблення теоретичних положень, пропозицій до законодавства та практичних рекомендацій, спрямованих на удосконалення діяльності уповноважених суб'єктів щодо доказування обставин, які характеризують особу обвинуваченого (підозрюваного), у кримінальному провадженні.

Для досягнення зазначеної мети необхідно було вирішити такі *задачі*:

– з'ясувати стан наукового дослідження проблеми визначення поняття особи обвинуваченого в теорії кримінального процесу та інших правових науках;

– розкрити зміст обставин, які характеризують особу обвинуваченого (підозрюваного), визначити їх місце у предметі доказування;

– з'ясувати процесуальний порядок доказування обставин, які характеризують особу обвинуваченого (підозрюваного), у кримінальному процесі зарубіжних країн, оцінити доцільність упровадження окремих правових положень у національне законодавство та правозастосовну практику;

– визначити особливості кримінальної процесуальної діяльності зі збирання, перевірки та оцінки фактичних даних про особу обвинуваченого (підозрюваного);

– висвітлити особливості доказування обставин, які характеризують особу обвинуваченого (підозрюваного), у кримінальних провадженнях щодо неповнолітніх, застосування примусових заходів медичного характеру, окремої категорії осіб;

– розкрити зміст кримінальних процесуальних гарантій забезпечення принципу невтручання у приватне життя під час доказування обставин, які характеризують особу обвинуваченого (підозрюваного), з урахуванням практики Європейського суду з прав людини;

– визначити місце фактичних даних про особу обвинуваченого (підозрюваного) у системі обставин, на підставі яких вирішується питання про обрання запобіжного заходу;

– конкретизувати зміст обставин, які характеризують особу обвинуваченого (підозрюваного) і мають значення для обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою і застави;

– розробити рекомендації щодо удосконалення законодавства та практики його застосування в контексті предмета дослідження.

Об'єкт дослідження – кримінальні процесуальні відносини, що виникають у зв'язку з доказуванням обставин, які характеризують особу обвинуваченого (підозрюваного), у кримінальному провадженні.

Предмет дослідження – доказування обставин, які характеризують особу обвинуваченого (підозрюваного), у кримінальному провадженні.

Методи дослідження. Для вирішення поставлених задач і досягнення мети застосовано сукупність методів і прийомів наукового пізнання, що дали змогу всебічно розглянути об'єкт дослідження, зокрема: *діалектичний* – для системного опрацювання теоретичних і нормативних положень, що стосуються доказування обставин, які характеризують особу обвинуваченого (підозрюваного), у кримінальному провадженні (розділи 1–3); *логіко-семантичний* – для поглиблення понятійного апарату та визначення понять «особа обвинуваченого», «обставини, які характеризують особу обвинуваченого (підозрюваного)», «збирання доказів», «перевірка доказів», «оцінка доказів», «невтручання у приватне життя» (підрозділи 1.1, 1.2, 2.1, 2.2, 2.3); *історико-правовий* – для розкриття наукових поглядів щодо визначення поняття «особа обвинуваченого» у різні історичні періоди (підрозділ 1.1); *системно-структурний* – для структурування обставин, які характеризують особу обвинуваченого (підозрюваного), визначення їх місця у предметі доказування, реалізації у процесуальних рішеннях (підрозділи 1.2, 3.1, 3.2, 3.3); *соціологічні (інтерв'ювання, анкетування)* – для з'ясування думок суб'єктів кримінального провадження (розділи 1–3); *порівняльно-правовий* – для

дослідження законодавства та правозастосовної практики зарубіжних країн і практики Європейського суду з прав людини (підрозділи 1.3, 2.3, 3.1, 3.2, 3.3); *статистичний* – для узагальнення результатів соціологічних досліджень, вивчення матеріалів кримінальних проваджень, судової практики (розділи 1–3); *моделювання* – для формулювання пропозицій щодо внесення змін та доповнень до КПК України (підрозділи 1.1, 1.2, 3.3).

Емпіричну базу дослідження становлять узагальнені матеріали вивчення 376 кримінальних проваджень; 145 ухвал і 127 вироків судів за період 2013–2016 рр.; практика Європейського суду з прав людини; зведені дані соціологічного опитування 187 слідчих органів внутрішніх справ (Національної поліції), 76 прокурорів, 35 слідчих суддів, 22 адвокатів з Київської, Харківської, Дніпропетровської, Вінницької областей та міста Києва; статистичні й аналітичні матеріали МВС України, Генеральної прокуратури України, Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ, Державної судової адміністрації України; досвід роботи автора в слідчих підрозділах МВС України.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що робота є одним із перших в Україні монографічних досліджень теоретичних і практичних проблем доказування обставин, які характеризують особу обвинуваченого (підозрюваного), з урахуванням сучасного стану законодавства та правозастосовної практики, міжнародних правових стандартів у галузі захисту прав людини. У дисертації сформульовано та обґрунтовано низку положень і висновків, які мають значення для діяльності органів досудового розслідування і суду, а саме:

вперше:

– запропоновано розширений перелік обставин, які характеризують особу обвинуваченого (підозрюваного), з виокремленням соціальних, професійних, індивідуальних, психологічних, медичних і біографічних характеристик, подальша деталізація яких залежать від особливостей порядку кримінального провадження та кримінально-правової кваліфікації;

– з наукових позицій розкрито зміст принципу невтручання у приватне життя під час доказування обставин, які характеризують особу обвинуваченого (підозрюваного), зокрема: допустимість втручання у приватне життя залежить від законодавчо закріплених обмежень та обставин кримінального провадження; ділові та професійні стосунки можуть визнаватися складовою приватного життя; право на приватне спілкування, незалежно від змісту та форми кореспонденції, належить до сфери приватного життя; збирання даних про особу офіційними представниками держави без згоди такої особи є втручанням до її особистого життя; боротьба з тероризмом допускає та виправдовує законодавчі обмеження права на приватне життя;

– конкретизовано зміст обставин, які характеризують особу обвинуваченого (підозрюваного) та впливають на прийняття рішень про застосування запобіжних заходів, а саме: тримання під вартою (вік; стан здоров'я; характеристика, зв'язки за місцем проживання, тривалість проживання в певному місці; наявність родини, неповнолітніх дітей, утриманців, стан їх здоров'я; наявність постійного місця роботи, репутація за місцем роботи, навчання; відомості щодо майнового стану; судимість) та застави (соціальна стабільність особи; загальний матеріальний стан; сукупний дохід; накопичення на банківських рахунках);

удосконалено:

– наукові підходи до визначення поняття особи підозрюваного, обвинуваченого як учасника кримінального процесу і значення обставин, які його характеризують для кримінального провадження;

– вчення про предмет доказування у частині обставин, які характеризують особу обвинуваченого (підозрюваного) та їх зв'язок із іншими елементами предмета доказування;

– наукові положення щодо значення фактичних даних про особу обвинуваченого (підозрюваного) для ухвалення процесуальних рішень;

– особливості доказування відповідних обставин щодо осіб, які мають правовий імунітет (неповнолітні, особи, щодо яких застосовуються примусові заходи медичного характеру, окрема категорія осіб);

дістало подальший розвиток:

– наукові підходи щодо способів збирання, перевірки та оцінки доказів різними суб'єктами у кримінальному провадженні;

– теоретичні положення щодо розвитку наукового знання про доказування обставин, які характеризують особу обвинуваченого (підозрюваного) у різні періоди, із урахуванням стану кримінального процесуального законодавства та впливу міжнародних правових актів;

– узагальнення зарубіжного досвіду правової регламентації і практики розв'язання окремих проблем доказування обставин, які характеризують обвинуваченого (підозрюваного), з визначенням доцільності запозичення окремих положень до національного законодавства.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що сформульовані та аргументовані в дисертації теоретичні положення, висновки й пропозиції впроваджено та надалі може бути використано у:

– *законотворчій діяльності* – під час опрацювання змін і доповнень до КПК України щодо законодавчого закріплення переліку обставин, які характеризують особу обвинуваченого (підозрюваного), регламентації перевірки доказів, обов'язку слідчого, прокурора щодо визначення попереднього розміру застави з урахуванням обставин, які характеризують особу обвинуваченого (лист Комітету Верховної Ради України з питань законодавчого забезпечення правоохоронної діяльності від 2 листопада 2015 р. № 04–18/12–2867);

– *практичній діяльності* органів досудового розслідування – при розробленні й удосконаленні відомчих нормативно-правових актів, підготовці методичних рекомендацій з питань організації виявлення та розслідування злочинів (акти впровадження Головного слідчого управління Національної

поліції України від 19 травня 2016 р.; Департаменту захисту економіки Національної поліції України від 30 травня 2016 р.);

– *навчальному процесі* – під час підготовки лекцій, методичних рекомендацій і дидактичних матеріалів з навчальної дисципліни «Кримінальний процес», «Теорія судових доказів», «Практикум зі складання кримінально-процесуальних документів», а також під час проведення занять за відповідними дисциплінами в системі підготовки та підвищення кваліфікації слідчих Національної поліції (акт впровадження Національної академії внутрішніх справ від 2 червня 2016 р.).

Апробація результатів дисертації. Основні положення та висновки дослідження доповідались автором на п'яти науково-практичних конференціях зокрема: «Сучасні проблеми реформування кримінальної юстиції в Україні» (м. Київ, 28 листопада 2014 р.); «Роль правоохоронних органів у формуванні правової держави в умовах євроінтеграції України» (м. Київ, 12 березня 2015 р.); «Актуальні проблеми вдосконалення законодавства та правозастосування» (м. Київ, 19 березня 2015 р.); «Актуальні проблеми досудового розслідування» (м. Київ, 1 липня 2015 р.); «Борьба с преступностью: теория и практика» (м. Могильов, Республіка Білорусь, 25 березня 2016 р.).

Публікації. Основні положення та висновки, що сформульовані в дисертації, відображено у 12 наукових публікаціях, серед яких шість статей – у виданнях, включених МОН України до переліку наукових фахових видань з юридичних наук, одна стаття – у зарубіжному науковому виданні та п'ять тез наукових доповідей, оприлюднених на науково-практичних конференціях.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ОБСТАВИН, ЯКІ ХАРАКТЕРИЗУЮТЬ ОСОБУ ОБВИНУВАЧЕНОГО (ПІДОЗРЮВАНОВОГО)

1.1. Поняття особи обвинуваченого у теорії кримінального процесу

До завдань кримінального провадження, визначених у ст. 2 КПК України віднесено захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, охорона прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження, а також забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду з тим, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений, жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу, і щоб до кожного учасника кримінального провадження була застосована належна правова процедура.

Зі змісту правової норми убачається, що законодавець приділяє окрему увагу охороні і захисту прав та законних інтересів учасників кримінального провадження, до яких належить і обвинувачений. У коментарі до згаданої статті зазначено, що провадження як досудового розслідування так і судового розгляду кримінальної справи означає, що органи досудового розслідування зобов'язані об'єктивно, неупереджено, без необґрунтованої підозри та обвинувального ухилу встановити за допомогою зібраних у встановленій процесуальній формі доказів всі обставини вчиненого кримінального правопорушення та осіб, які його вчинили [111, с. 19]. Важливе місце у системі цих обставин належить обставинам, що характеризують особу обвинуваченого (п.4 ч.1 ст. 91 КПК України), адже відомості про особу обвинуваченого збираються та використовуються для виконання завдань

судочинства протягом усієї кримінальної процесуальної діяльності та мають значення для встановлення складу злочину, індивідуалізації та визначення характеру відповідальності, обрання запобіжного заходу, тактики проведення слідчих (розшукових) дій та ін.

Із набуттям чинності КПК України 2012 року було запроваджено низку принципово нових положень, які вплинули на формування сучасного доказового права. Відтак, виникла об'єктивна необхідність у напрацюванні нових підходів, зокрема щодо розв'язання проблем доказування обставин, які характеризують особу обвинуваченого у кримінальному провадженні. Вивчення та узагальнення емпіричних даних підтвердило існування таких проблем та їх вплив на правозастосовну практику.

У теорії кримінального процесуального права питанням вивчення особи обвинуваченого традиційно приділяється значна увага, адже обвинувачений вважається однією з центральних фігур кримінального процесу, а обставини, які його характеризують, мають значення як для визначення напряму розслідування взагалі, так і для прийняття ключових процесуальних рішень у кримінальному провадженні, визначення джерел отримання доказів, орієнтуючої інформації тощо.

Виконання наукового завдання щодо виявлення проблем доказування обставин, які характеризують особу обвинуваченого (підозрюваного) та напрацювання шляхів їх розв'язання, передбачає необхідність аналізу поняття «особа обвинуваченого» з позицій його правової природи, соціальної сутності, співвідношення з іншими поняттями, що визначають особу, яка учинила кримінальне правопорушення (злочин), з'ясування стану наукового дослідження проблеми.

Особа обвинуваченого, як об'єкт вивчення, становить інтерес для різних правових наук, що займаються дослідженням проблем злочинності, а насамперед, кримінального, кримінального процесуального права, кримінології, криміналістики. Як відомо, кожна наука, залежно від предмета та завдань, вивчає різні аспекти цього поняття.

Потрібно також зауважити, що науковці все більше віддають перевагу міждисциплінарному підходу для дослідження складних, комплексних понять і категорій, до яких, зокрема, належить і особа, яка учинила злочин. Вважаючи цю тенденцію правильною та перспективною, у застосуванні згаданого підходу ми, водночас, також намагались уникати надмірного втручання у предметну сферу інших наук, що, на нашу думку, дозволило більш точно сформулювати та вирішити задачі власного дослідження.

Аналіз наукових джерел свідчить, що вивчення особи обвинуваченого пов'язується із дослідженням структури особи взагалі, та із урахуванням її особливого правового статусу.

Так, Т. Є. Щеніна пропонує узагальнене формулювання, що всі властивості людини укладаються в дві основні підструктури: психологічна, яка визначає індивідуальність особистості, і соціальна, яка визначається її соціальними ролями і досвідом діяльності в тому чи іншому соціальному середовищі. Елементами психологічної підструктури особистості є її психологічні властивості і особливості, які часто називають рисами особистості. Психологічні (взаємопов'язані) підструктури одночасно є і рівнями особистості: перший – біологічно обумовлена підструктура (природні властивості типу нервової системи, вікові, статеві, деякі препатологічні і навіть патологічні властивості психіки, темперамент); другий рівень – усі індивідуальні властивості окремих психологічних процесів, що стали саме властивостями особистості, які надають їй особливість (індивідуальність прояви пам'яті, емоцій, відчуттів, мислення, сприйняття, почуттів і волі); третій – соціальний досвід, до якого належать придбані особистістю знання, навички, вміння та звички (все це базується на елементах попередніх підструктур); четвертий рівень – спрямованість особистості, що оцінюється з позицій соціально-психологічного аналізу (спрямованість, взята як ціле, у тому числі потяги, бажання, інтереси, схильності, ідеали, індивідуальні світогляд і світорозуміння і вища форма

спрямованості – переконання). Досліджується, таким чином, цілісна людина – особистість [216, с. 173].

Ознайомлення з теоретичними положеннями кримінального процесу, кримінального права, криміналістики, кримінології, психології засвідчило, що визначення особи, яка учинила злочин, запропоновані цими науками мають певні відмінності. Так, у кримінальному праві ключовим є поняття «суб'єкт», у криміналістиці та кримінології – «особа злочинця», у кримінальному процесі – «особа обвинуваченого (підозрюваного)».

Загалом, кримінальне процесуальне законодавство і процесуальна теорія оперують термінами: «особа, підозрювана у вчиненні кримінального правопорушення», «обвинувачений», «підсудний», «засуджений». Існують також поняття «особистість підсудного», «особа засудженого». Ці поняття певним чином співвідносяться з терміном «особистість обвинувачуваного», оскільки у всіх випадках мова йде про особу, яка вчинила кримінальне правопорушення. Проте, очевидно, що це не тотожні поняття і їх потрібно розмежовувати.

У теорії кримінального процесу терміни «підозрюваний», «обвинувачений», «особа, обвинувачена у вчиненні кримінального правопорушення», і «особа, яка вчинила кримінальне правопорушення» не рівнозначні. Вони виражають лише факт вчинення кримінального правопорушення конкретною особою, яку цим терміном і позначають. Інші дані та показники до змісту цього терміну не входять.

У цьому ж сенсі розмежовуються поняття «особистість обвинуваченого» і «обвинувачений», «підсудний», «засуджений», «злочинець».

Одна і та ж особа може проходити певні стадії кримінального процесу та змінювати своє процесуальне становище. Так, спочатку вона може виступати в якості підозрюваного, потім обвинуваченого, потім підсудного і засудженого.

В особистості обвинуваченого відображені прояви різних суспільних відносин, учасником яких вона є в повсякденному житті. Це, зазвичай, певні

соціальні зв'язки та соціальні ролі. Так, наприклад, особа може бути учасником трудової діяльності та сімейних відносин.

Отже, властивості особистості обвинуваченого у своїй основі соціально придбані. Вони є результатом певних умов життя, виховання, впливу, зв'язків. Кримінальне правопорушення може бути вчинене в результаті прояву не всіх, і навіть не більшості, а лише окремих елементів особистості.

Таким чином, можна зробити висновок, що поняття «особа обвинуваченого» та поняття «особистість обвинуваченого» не можна ототожнювати.

Кожне з цих понять має свій індивідуальний характер. Убачається, що поняття особистості обвинуваченого більше належить до предмету психології, адже саме тут можливе найбільш точне його пояснення, визначення його чітких характеристик. А поняття «підозрюваний» «обвинувачений» належать до сфери кримінального процесу [89, с. 170–171].

Що стосується співвідношення понять «особа обвинуваченого» та «суб'єкт злочину», то, як зазначає А. А. Гавриленко, суб'єкт злочину поняття кримінально-правове. Воно передбачає сукупність чітко визначених законом ознак, за наявності яких особа може нести кримінальну відповідальність за свої дії, тобто бути обвинуваченим. Зміст поняття «суб'єкт злочину» виступає як необхідна умова пред'явлення обвинувачення. Насправді, лише фізична, осудна особа, що досягла певного віку, саме завдяки цим своїм якостям, може бути обвинувачена у вчиненому ним злочині. Навпаки, відсутність будь-якого суб'єктивної кримінально-правової ознаки перешкоджає пред'явленню цій особі обвинувачення. Особа обвинуваченого не вписується у рамки кримінально-правових ознак суб'єкта злочину. Проте вона і не існує без цих якостей суб'єкта, які виступають обов'язковою складовою єдиного системного поняття «особа обвинуваченого». Іншими словами, про особу обвинуваченого можна говорити лише стосовно тієї особи, яка відповідно кримінально-правового закону може бути суб'єктом злочину [39, с. 54].

Отже, такі відмінності зумовлені особливостями та специфікою законодавчого регулювання статусу особи, яка учинила злочин, термінологічного апарату, дотриманням загальноправового принципу законності, іншими обставинами та вимогами, принципівість та важливість яких представлена на прикладах положень кримінального права та кримінальної процесуальної теорії. Проте, на нашу думку, для загального підходу щодо з'ясування сфери наукового інтересу різних наук, не має принципового значення який саме термін використовується, адже, йдеться про особу, яка учинила злочин. Тому, розмежовуючи ці дефініції, ми використовуємо поняття «особа обвинуваченого», орієнтуючись на кримінальні процесуальні ознаки. Надалі, на підставі власних наукових результатів та висновків, у роботі буде застосовуватись конструкція «особа обвинуваченого (підозрюваного)», що наразі найбільш точно відображує зміст кримінального процесуального поняття особи, яка учинила кримінальне правопорушення та набула відповідного процесуального статусу.

Розглядаючи поняття «особа» та «особа злочинця» М. Т. Ведерніков визначає їх місце та значення у різних юридичних дисциплінах. Так, у кримінальному праві вчення про суб'єкт злочину визначає чи є суб'єкт для дії його (кримінального права) інститутів, чи є цей об'єкт впливу належним, таким, що відповідає його необхідним та достатнім ознакам або ж застосування інститутів кримінального права до цього об'єкта є безпредметним із самого початку. У кримінальному процесі, покликаному забезпечувати реалізацію норм матеріального кримінального права, постає завдання не лише визначити параметри предмета вивчення особи обвинуваченого, але й забезпечити встановлення його у обсязі, що є необхідним та достатнім для вирішення правових питань, що виникають у тій чи іншій справі. У криміналістиці особу суб'єкта, який вчинив злочин встановлюють через пізнання її окремих властивостей та якостей, які одержують відображення у слідах злочину, з тим, щоб потім

використовувати ці знання у якості заходів впливу на цю особу при проведенні слідчих дій. У кримінології особа злочинця є одним з основних компонентів самого предмету цієї науки із усіма наслідками щодо її вивчення [33, с. 148].

У наукових джерелах визначають також наступні напрями вивчення особи обвинуваченого та їх значення:

1) кримінально-правове – дозволяє вирішити питання про наявність складу злочину, кваліфікацію, правильне застосування покарання та ін.;

2) кримінальне процесуальне – має значення для обрання запобіжного заходу, зміни вироку;

3) кримінологічне – має значення для запобігання учиненню злочинів, дозволяє виявити причини та умови, що сприяли учиненню злочину;

4) криміналістичне – у відповідності із криміналістичною структурою обвинувачений є суб'єктом злочину. Тут він розглядається як слідоутворюючий та слідосприймаючий об'єкт. При цьому аналізуються його фізичні, психологічні, біологічні та інші якості. Вивчення особи обвинуваченого у криміналістиці також має значення для вибору тактичних прийомів проведення слідчих (розшукових) дій, висунення версій та ін. [86].

Отже, із наведеного можна зробити висновок, що у кримінальному праві особу обвинуваченого вивчають з позицій відповідності ознак особи, яка вчинила злочин, визначеним кримінальним законом ознакам, за яких можлива кримінальна відповідальність. У криміналістиці – з метою одержання криміналістично значущої інформації, а, насамперед, слідів злочинної діяльності. У кримінології – комплексно, як поєднання соціальних, психологічних та біологічних ознак особи, яка вчинила злочин або може його учинити (схильна до його учинення), що дозволяє встановити причини учинення злочину, запобігти його учиненню.

Дослідження обставин, які характеризують особу обвинуваченого у науці кримінального процесу повинні здійснюватись через призму кримінальних процесуальних відносин, що передбачає визначення та

вивчення цих обставин з позицій кримінального процесуального пізнання та доказування, їх значення та впливу на виникнення та розвиток таких відносин.

Проблеми доказування обставин, що характеризують особу обвинуваченого, її поняття та структуру у своїх роботах досліджували Ю. І. Азаров, П. Д. Біленчук, М. М. Букаєв, М. Т. Ведерніков, А. П. Гель, Н. М. Гребньова, А. П. Гуськова, А. В. Дуда, М. Г. Коршик, Г. К. Курашвілі, О. О. Левендаренко, І. А. Макаренко, І. А. Матусевич, Г. М. Омеляненко, В. Т. Очередін, С. С. Степичев, П. П. Цветков, Р. М. Чича, С. П. Щерба та ін.

Згаданими науковцями визначено та вирішено низку важливих завдань із зазначеної проблематики, тому окремі положення наукових праць становлять теоретичний та практичний інтерес для сучасних наукових пошуків і використовувались як методологічна основа дослідження. Зокрема щодо визначення поняття особи обвинуваченого, підходів до переліку і змісту обставин, які характеризують особу обвинуваченого, особливостей змісту та доказування обставин, які характеризують різні категорії обвинувачених та ін. [1–4; 19; 28–31, 34; 47–49; 81–84; 212].

Особистість – це соціальна сутність людини, що визначається сукупністю усіх суспільних відносин: формування особистості відбувається у процесі соціалізації, тобто взаємодії людини із середовищем, з іншими людьми, колективами, суспільством в цілому, і зумовлене змістом цих відносин; якщо сутність особистості – це персоніфікація суспільних відносин, то конкретна особистість – це вираз суспільної сутності у формі власної індивідуальності.

Зазначене правомірно відносити до вихідних даних для конструкції поняття особа обвинуваченого. Будучи соціальною категорією, особа обвинуваченого, як і будь-яка людська особистість, розкривається через свою поведінку, через діяльність, що відбувається у суспільстві. Відтак, особа обвинуваченого у певному сенсі – це суб'єктивне відображення зовнішнього світу, свого власного положення в ньому та своєї конкретної діяльності.

На підставі викладеного Н. М. Гребньова пропонує наступне визначення особи обвинуваченого: особа обвинуваченого – це сукупність взаємопов'язаних якостей, властивостей, рис, ознак особи, що характеризують її у основних сферах діяльності людини (соціальної, психологічній, біологічній), у тому числі у правовій сфері, під час реалізації спеціального правового статусу, що виникає у порядку, передбаченому кримінальним процесуальним законодавством. Щодо вивчення особи обвинуваченого, автор зазначає, що цю діяльність слід розуміти як кримінально-процесуальну діяльність слідчого, прокурора, судді та суду, що спрямована на встановлення сукупності необхідних для досягнення мети кримінального судочинства обставин про особу обвинуваченого, що мають значення для правильної кваліфікації діяння, встановлення інших обставин, що підлягають доказуванню, забезпечення точного дотримання процесуального порядку досудового розслідування та судового розгляду, а також обрання та застосування найбільш ефективних заходів щодо запобігання злочинам [44, с. 6].

М. Т. Ведерніков вважає, що особа обвинуваченого – це конкретна особа, що характеризується виявом своїх якостей як у основних сферах діяльності будь-якої людини, так і у специфічній правовій сфері під час реалізації спеціального правового статусу та виконанні правової соціальної ролі. До основних положень у понятті особи обвинуваченого автором віднесено наступні:

1. У якості обвинуваченого виступає конкретна особа.
2. Стосовно цієї особи у встановленому законом порядку винесено постанову про притягнення її у якості обвинуваченого.
3. Ця особа має спеціальний правовий статус, ядром якого є право на захист та необхідними для цього властивостями особистості.
4. Вона проявляє свої особистісні якості як у специфічній кримінально-процесуальній сфері, реалізуючи спеціальний правовий статус, так і у інших сферах діяльності, що є основними для будь-якого члена суспільства.

Змістом структури особи будуть її конкретні якості, розміщені на структурних позиціях, рівнях, що у сукупності становитиме предмет вивчення особи обвинуваченого. Структуру особи обвинуваченого можна представити як взаємозв'язок основних сторін (сукупності якостей) конкретної особи, які проявляються у певних видах діяльності та складають у сукупності єдність особистості. Особа обвинуваченого – це конкретна особа, що характеризується виявом своїх якостей як у основних сферах діяльності будь-якої людини, так і у специфічній правовій сфері під час реалізації спеціального правового статусу та виконання правової соціальної ролі [32, с. 17].

Визначаючи особу обвинуваченого як складне соціально-правове явище (систему), А. П. Гуськова пропонує поняття особи обвинуваченого як цілісної єдиної соціальної системи взаємопов'язаних якостей, властивостей, ознак суб'єкта кримінально-процесуальних відносин, який володіє індивідуальним правовим статусом, виконує соціально-правову роль, а також виступає у всій багатоманітності своїх суто індивідуальних соціально значущих рис, характеристик у якості об'єкта пізнання для забезпечення завдань судочинства. Особа обвинуваченого, як система, характеризується: а) цілісністю комплексу взаємопов'язаних її елементів; б) утворює єдність із середовищем; в) є елементом системи більш високого рівня; г) внутрішньою формою системи є її структура; д) сутність особи розглядається через структурні зв'язки та відносини; е) зміст її якостей розподіляється за структурними рівнями [52; 53, с. 7; 54; 55].

А. В. Дуда пропонує наступне визначення: особа обвинуваченого – це конкретна, індивідуальна особистість, яка володіє певною сукупністю якостей фізичної особи (позитивних та негативних), що характеризують її в основних та специфічних сферах людської діяльності, та, яку за наявності достатніх та достовірних доказів, у порядку передбаченому кримінальним процесуальним законодавством України, за вчинений злочин притягнуто до кримінальної відповідальності [63, с. 8; 65, с. 51].

Ю. Ф. Лубшев розглядає особу обвинуваченого як комплекс певних ознак, зокрема: 1) фактичних, що характеризують людину як особистість – це суто індивідуальні елементи структури особистості. Вони існували до учинення злочину, у період його учинення та часто зберігаються на момент пред’явлення обвинувачення; 2) юридичні, ті, якими він наділяється у зв’язку із учиненням ним злочину, з метою забезпечення умов майбутньої кримінальної відповідальності та здійснення правосуддя. Юридичні ознаки особи можуть певним чином відображатись на інших її властивостях, змінювати їх дію, але не поглинати їх. Іншими словами, кримінально-процесуальні права та обов’язки обвинуваченого жодним чином не ототожнюються із багатоманітними особистими даними людини [123, с. 12].

Наведені авторські дефініції лише у загальних рисах дозволяють охарактеризувати наукові підходи до визначення понять «особа обвинуваченого» та «вивчення особи обвинуваченого» і не вичерпуються згаданими положеннями. Очевидно, що комплексне вивчення поняття особи обвинуваченого передбачає необхідність більш змістовного з’ясування цих та інших питань. Водночас, у межах дисертаційного дослідження, такий дещо спрощений підхід можна вважати достатнім для узагальнюючого висновку про те, що різні науковці визначають згадані поняття подібно, що, у свою чергу, сприяє однозначному їх розумінню та тлумаченню. Різниця між наведеними визначеннями, переважно, полягає у ступені конкретизації їх складових, що також має важливе пізнавальне значення, оскільки розширює уявлення про сутність і зміст понять, що вивчаються.

Варто також підкреслити, що наведені положення не втратили своєї актуальності у частині визначення особи обвинуваченого з точки зору характеристики низки її якостей та зв’язків, проте кримінальна процесуальна складова у визначенні поняття особи обвинуваченого, а також у діяльності із вивчення особи обвинуваченого потребує перегляду і уточнення, адже із набуттям чинності КПК України у 2012 році відбулись зміни у визначенні

правового статусу підозрюваного та обвинуваченого. Розглянемо їх докладніше.

Відповідно до ч. 1 ст. 42 КПК України, підозрюваним є особа якій у порядку, передбаченому ст. 276 – 279 КПК України повідомлено про підозру, особа, яка затримана за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення, або особа, щодо якої складено повідомлення про підозру, однак його не вручено їй внаслідок не встановлення місцезнаходження особи, проте вжито заходів для вручення у спосіб, передбачений КПК України для вручення повідомлень.

Крім того, підозрюваним особа може стати також за окремої підстави – наявності достатніх доказів для підозри цієї особи у вчиненні кримінального правопорушення (п. 3 ч. 1 ст. 276 КПК України), тобто за наявності такої сукупності зібраних під час досудового розслідування доказів, які підтверджують, на думку слідчого, прокурора, обґрунтованість підозри, викривають цю особу у вчиненні кримінального правопорушення [111, с. 137].

Отже, законодавець передбачає два випадки набуття особою статусу підозрюваного: коли цій особі у порядку, передбаченому КПК повідомлено про підозру, у разі, якщо особу затримано за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення, а також визначає окрему підставу для цього.

Якщо порівняти положення ч. 1 ст. 42 КПК України 2012 року із положеннями ст. 43-1 КПК 1960 року, де йдеться про те, що підозрюваним визнається: 1) особа, затримана за підозрою у вчиненні злочину; 2) особа, до якої застосовано запобіжний захід до винесення постанови про притягнення її як обвинуваченого, то звертає на себе увагу принципово новий підхід законодавця до визначення статусу підозрюваного. Убачається, що такий підхід має певні спільні риси із порядком притягнення особи у якості обвинуваченого за КПК 1960 року, згідно з яким обвинуваченим є особа, щодо якої в установленому порядку винесена постанова про притягнення як

обвинуваченого. Після віддання до суду обвинувачений називається підсудним.

Відповідно до ч. 2 ст. 42 КПК України, обвинуваченим (підсудним) є особа, обвинувальний акт щодо якої переданий до суду у порядку передбаченому КПК України. Тобто до закінчення досудового розслідування, особа перебуває у статусі підозрюваного (у разі якщо їй повідомлено про підозру) і лише після передавання обвинувального акту до суду із відповідною його реєстрацією у суді, набуває статусу обвинуваченого (підсудного).

З огляду на наведене, убачається, що формулювання, запропоноване у п. 4 ч. 1 ст. 91 КПК України «обставини..., які характеризують особу обвинуваченого...» неточне і потребує коригування.

На нашу думку, правильною буде наступна конструкція п. 4 ч. 1 ст. 91 КПК України «обставини..., які характеризують *особу обвинуваченого (підозрюваного)*...». Це дозволить узгодити положення цієї норми з іншими нормами КПК України та правозастосовною практикою, адже очевидно, що процес доказування обставин, визначених у п. 4 ч. 1 ст. 91 КПК України розпочинається ще до набуття особою статусу обвинуваченого.

Як приклад, розглянемо зміст повідомлення про підозру, що складається прокурором або слідчим за погодженням з прокурором. Повідомлення про підозру має містити такі відомості:

- 1) прізвище та посаду слідчого, прокурора, який здійснює повідомлення;
- 2) анкетні відомості особи (прізвище, ім'я, по батькові, дату та місце народження, місце проживання, громадянство), якій повідомляється про підозру;
- 3) найменування (номер) кримінального провадження, у межах якого здійснюється повідомлення;
- 4) зміст підозри;

5) правова кваліфікація кримінального правопорушення, у вчиненні якого підозрюється особа, із зазначенням статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність;

6) стислий виклад фактичних обставин кримінального правопорушення, у вчиненні якого підозрюється особа, у тому числі зазначення часу, місця його вчинення, а також інших суттєвих обставин, відомих на момент повідомлення про підозру;

7) права підозрюваного;

8) підпис слідчого, прокурора, який здійснив повідомлення (ст. 277 КПК України).

Якщо ретельно проаналізувати зміст складових цього переліку, то стає зрозуміло, що у згаданому процесуальному рішенні відображено головні результати досудового розслідування, у тому числі і зібрані докази. Саме тому до обґрунтованості повідомлення про підозру висуваються підвищені вимоги, адже лише за цієї умови можливо призначити особі справедливе покарання відповідно до характеру і тяжкості скоєного кримінального правопорушення. Очевидно також, що результати доказування обставин, що характеризують особу знаходять відображення у цьому документі.

Керуючись викладеним та погоджуючись із наведеними точками зору щодо визначення досліджуваних понять, із урахуванням сучасного стану законодавства, убачається можливим запропонувати власне визначення поняття особи обвинуваченого (підозрюваного) як фізичної особи, яка характеризується та володіє комплексом ознак та зв'язків (соціальних, психологічних тощо), набула спеціального правового статусу у зв'язку зі здійсненням кримінального переслідування щодо неї.

На нашу думку, запропоноване визначення охоплює характеристики, якості та властивості, притаманні особі не тільки у правовій сфері у зв'язку зі здійсненням щодо неї кримінального переслідування, а також і у діяльності поза межами кримінальних процесуальних відносин, що, безумовно, має значення для кримінального провадження.

1.2. Система та зміст обставин, які характеризують особу обвинуваченого (підозрюваного), їх місце у предметі доказування

Огляд спеціальної літератури свідчить, що незважаючи на те, що законодавець не використовує поняття «предмет доказування», у науковому вжитку його можна вважати усталеним. Численні праці, присвячені дослідженню предмета доказування розв'язують низку важливих теоретичних проблем щодо визначення його поняття, сутності та змісту. Переважно, предмет доказування пропонують розуміти як сукупність визначених законом обставин, які повинні бути встановлені у кожному кримінальному провадженні [31; 47; 72; 76; 77; 91; 92; 107; 118; 134; 164; 179; 189; 190; 191; 214]. Ці обставини мають правове значення та впливають на результат кримінального провадження.

У літературі пропонуються підходи щодо класифікації предмета доказування, зокрема виокремлюють загальний, родовий, спеціальний та індивідуальний предмет доказування [78, с. 33]. Пропонується визначення загального і родового поняття предмета доказування в кримінальному судочинстві, як системи фактів (обставин), необхідних і достатніх в якості підстав для застосування норм матеріального (кримінального і цивільного) та кримінально-процесуального права при вирішенні кримінальної справи [119, с. 260].

В. Вапнярчук пропонує наступну класифікацію (градацію) предмета доказування: 1) загальний предмет доказування – це сукупність суспільних відносин з приводу закріплених у законі обставин, на які повинно бути спрямоване кримінально-процесуальне доказування (структура і зміст цих обставин регламентовані ст. 91 КПК та нормами Загальної частини кримінального закону); 2) родовий предмет доказування – це певна частина суспільних відносин з приводу обставин вчинення таких же або подібних кримінальних правопорушень. Він визначається на рівні норм Особливої частини кримінального закону, в яких сформульовані конкретні юридичні

ознаки вчинених кримінальних правопорушень (об'єкт, об'єктивна сторона, суб'єктивна сторона, суб'єкт); 3) спеціальний предмет доказування – це певна частина суспільних відносин з приводу обставин вчинення кримінальних правопорушень, характер яких залежить від певного провадження. Він визначається на рівні норм Особливої частини кримінального закону, в яких сформульовані конкретні юридичні ознаки вчинених кримінальних правопорушень та норм ст. 91 КПК і окремих глав КПК України, які регламентують порядок так званих особливих проваджень (зокрема, ст. 485 КПК у провадженнях щодо неповнолітніх та ст. 505 КПК у провадженнях щодо застосування примусових заходів медичного характеру); 4) безпосередній (індивідуальний) предмет доказування – це сукупність суспільних відносин щодо обставин, які повинні бути встановлені в конкретному кримінальному провадженні залежно від певних, притаманних саме вчиненню конкретного кримінального правопорушення, фактичних обставин [25, с. 242–243].

Відомий також підхід, згідно з яким предмет доказування складається з головного факту, тобто факту встановлення якого складає сутність справи та низки доказових фактів, з яких робиться висновок про існування або не існування головного факту. Під головним фактом розуміють вину конкретної особи у вчиненні злочину, який їй інкримінують, під допоміжними – ті факти, за допомогою яких встановлюються суттєві для справи обставини [184, 185].

Вчені зазначають, що неможливість перебачити у правовій нормі усі обставини, які можуть мати значення для правильного вирішення справи, призвела до того, що крім поняття «предмет доказування» у теорії оперують поняттям «обставини, які підлягають доказуванню», що включає, крім предмету доказування, також «доказові (проміжні)» та «допоміжні» факти. Неоднорідність обставин, які підлягають доказуванню зумовила необхідність виокремлення з них тих, встановлення яких складає основну мету доказування, визначає результат розслідування, різницю двох можливих за

результатами розгляду справи рішень. Так виникло поняття головного факту, який визначають як факт учинення злочину певною особою або як наявність складу злочину у всіх його чотирьох компонентах, як сукупність фактів, з яких складається кримінально каране діяння [135, с. 32; 42, с. 83; 184, с. 363].

Значення головного факту (факт учинення кримінального правопорушення певною особою) полягає у тому, що: 1) всі інші елементи встановлюються тільки стосовно головного факту. Так, форма вини, мотив і мета вчинення кримінального правопорушення, обставини, які характеризують особу обвинуваченого, обтяжують чи пом'якшують покарання, встановлюються лише щодо конкретної особи, яка вчинила кримінальне правопорушення. Без встановлення головного факту пізнання всіх інших обставин втрачає сенс; 2) не встановлення головного факту означає, що кримінальне правопорушення залишилося нерозкритим, і таким чином, завдання кримінального провадження – невиконаним. Не встановлення же інших обставин хоча і знижує ефективність кримінального провадження, але не виключає повністю результативного його завершення, виконання завдань, які перед ним стоять. Так, якщо не буде доведено умисел, особа може бути засуджена за вчинення кримінального правопорушення з необережності; якщо не будуть доказані обтяжуючі обставини, особа може бути засуджена за вчинення кримінального правопорушення без обтяжуючих обставин; 3) встановлення головного факту в негативній формі означає, що відпадає необхідність пізнання всіх інших елементів предмета доказування [136, с. 54–55].

У ст. 91 КПК України зазначено, що до обставин, які підлягають доказуванню належать:

1) подія кримінального правопорушення (час, місце, спосіб та інші обставини вчинення кримінального правопорушення);

2) винуватість обвинуваченого у вчиненні кримінального правопорушення, форма вини, мотив і мета вчинення кримінального правопорушення;

3) вид і розмір шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, а також розмір процесуальних витрат;

4) обставини, які впливають на ступінь тяжкості вчиненого кримінального правопорушення, характеризують особу обвинуваченого, обтяжують чи пом'якшують покарання, які виключають кримінальну відповідальність або є підставою для закриття кримінального провадження;

5) обставини, що є підставою для звільнення від кримінальної відповідальності або покарання;

б) обставини, які підтверджують, що гроші, цінності та інше майно, які підлягають спеціальній конфіскації, одержані внаслідок вчинення кримінального правопорушення та/або є доходами від такого майна, або призначалися (використовувалися) для схилення особи до вчинення кримінального правопорушення, фінансування та/або матеріального забезпечення кримінального правопорушення чи винагороди за його вчинення, або є предметом кримінального правопорушення, у тому числі пов'язаного з їх незаконним обігом, або підшукані, виготовлені, пристосовані або використані як засоби чи знаряддя вчинення кримінального правопорушення;

7) обставини, що є підставою для застосування до юридичних осіб заходів кримінально-правового характеру.

Отже, головним фактом, згідно положень КПК України, є подія кримінального правопорушення і винуватість особи у її вчиненні (п. 1, 2 ч. 1 ст. 91 КПК України).

Аналіз правової норми також свідчить, що про необхідність доказування обставин, які стосуються особи обвинуваченого йдеться у п. 2 ст. 91 КПК України (винуватість обвинуваченого у вчиненні кримінального правопорушення, форма вини, мотив і мета вчинення кримінального правопорушення) та у п. 4 ст. 91 КПК України (обставини, які характеризують особу обвинуваченого).

Як справедливо зазначає С. В. Сундурова, урахування особистісних обставин дозволяє: 1) більш послідовно диференціювати межі кримінальної відповідальності в залежності від типового ступеня суспільної небезпеки злочинів і типових властивостей особистості винуватого; 2) виявити індивідуальну ступінь суспільної небезпеки особи винуватого і відповідно до неї забезпечити призначення справедливого покарання; 3) у повній мірі реалізувати вимогу призначення в кожному конкретному випадку доцільних заходів кримінально-правового характеру, враховуючи при цьому гуманні міркування [187, с. 236].

Потрібно зауважити, що обставини, які характеризують особу обвинуваченого, пов'язані та залежно від обставин кримінального провадження, можуть бути відображені практично в усіх елементах предмета доказування, наприклад, при доказуванні події кримінального правопорушення, спосіб учинення кримінального правопорушення може визначатись особистісними або професійними характеристиками особи.

Слід погодитись із А. А. Гавриленком, який зазначає, що вивчення обставин, що характеризують особу обвинуваченого, як частини предмета доказування, не може відбуватись без взаємозв'язку з іншими його елементами, що зумовлено їх взаємодією у цілому як системи. Під час вивчення взаємозв'язку структурних частин предмета доказування їх диференційовано за двома рівнями, перший рівень – із обставинами головного факту, другий рівень – з іншими обставинами.

Першим елементом головного факту, встановлення якого вимагає закон, є подія кримінального правопорушення. Якщо цей предмет доказування відсутній, то підстав для провадження немає, а відтак, відсутня необхідність досліджувати інші обставини, що підлягають доказуванню. Під час встановлення події злочину необхідно встановити об'єкт і предмет злочину, обставини, що характеризують особу обвинуваченого та дії потерпілого. Зв'язок з об'єктивною стороною може прослідковуватись у тому, що суб'єктивні чинники (наприклад, наявні у особи навички) слугують

критерієм вибору засобів учинення злочину, способів приховування слідів злочину тощо.

Переконливими убачаються і аргументи А. А. Гавриленка щодо зв'язку елементів предмета доказування під час дослідження питань характеристики особи обвинуваченого. Як зазначає автор, вивчення обставин, що характеризують особу обвинуваченого, може дати відповідь щодо можливості використання або застосування конкретною особою спеціальних засобів або характеризувати способи учинення злочину та надати відповідь на запитання чи могла ця особа учинити цей злочин. Встановлення винуватості у вчиненні злочину, форми вини та мотиву передбачає з'ясування не тільки умислу або необережності, але й факту учинення злочину конкретною особою, тобто необхідно встановити тотожність особи. Також необхідно доказати наявність вини – психічне ставлення особи до своєї протиправної поведінки та її наслідків. Крім того, значна кількість обставин, що пом'якшують або обтяжують покарання зумовлена характеристикою особи обвинуваченого. Важливе урахування особи обвинуваченого під час встановлення фізичного та психічного примусу та інших підстав, що виключають злочинність діяння. Непрямий зв'язок із обставинами, що характеризують особу обвинуваченого прослідковується із обставинами, які також виражають об'єктивну сторону злочину, тобто характером та розміром шкоди, спричиненої злочином. Кореляція у тому, що властивості особи, яка вчинила злочин можна визначити, досліджуючи наслідки вчиненого злочину. Відтак, вивчення особи обвинуваченого у рамках предмета доказування не повинно відбуватись поза іншими елементами предмета доказування [38, с. 38].

Подібну точку зору висловлює також Н. Н. Гребньова, яка зазначає, що однією з цілей вивчення особи обвинуваченого є правильне вирішення питань кримінально-правового характеру, що виникають у процесі провадження, а насамперед, чи досягнув обвинувачений віку кримінальної відповідальності, чи осудний він. Крім того, відомості про особу

обвинуваченого важливі для правильної кваліфікації вчиненого у випадках, коли ті або інші склади злочинів містять кваліфікуючі ознаки, що належать до суб'єкта злочину, для визначення виду покарання, наявності обставин, що пом'якшують або обтяжують покарання, призначення більш м'якого покарання, ніж передбачено за даний злочин, умовного звільнення, відстрочки відбування покарання. Низка питань кримінального процесуального характеру може бути правильно вирішений лише за умови, що у провадженні будуть встановлені необхідні характеристики про особу обвинуваченого. Характеристики особи обвинуваченого враховуються також під час обрання запобіжного заходу.

Відомості про особу обвинуваченого є важливим елементом обставин, що підлягають доказуванню у процесі розслідування. Усі елементи, що належать до предмета доказування, перебувають у тісному взаємозв'язку. Це означає, що вимоги встановлення тих або інших властивостей, що характеризують особу обвинуваченого, забезпечуються також шляхом доказування обставин, що належать до події злочину, винуватості обвинуваченого, форми його вини і мотивів вчинення злочину, обставин про характер і розмір шкоди, заподіяної злочином, обставини, що впливають на ступінь та характер відповідальності обвинуваченого [44, с. 11].

Звертає на себе увагу підхід законодавця щодо розміщення процесуально значущої інформації про особу обвинуваченого у різних пунктах правової норми. Убачається, що це можна пояснити відмінностями змісту та значення такої інформації. Так, ймовірно, що законодавець розмежовує характеристики, передбачені у п. 2 ст. 91 та п. 4 ст. 91 КПК України виходячи з безпосередності їх відношення до події кримінального правопорушення.

У п. 2 ст. 91 КПК України йдеться про встановлення факту учинення злочину певною особою, а характеристика особи обвинуваченого (п. 4 ст. 91 КПК України) має значення лише у разі, якщо встановлено факт учинення певною особою кримінального правопорушення.

У літературі висловлюється точка зору, екстраполюючи яку на проблему, що розглядається, можна сказати, що обставини щодо винуватості обвинуваченого, форми, вини, мотиву і мети вчинення кримінального правопорушення – це особистісна складова, що має безпосереднє відношення до події злочину, а обставини, що характеризують особу обвинуваченого – особистісна інформація, яка опосередковано пов'язана із учиненням злочину, механізмами, передбаченими у п. 2 ст. 91 КПК України. Опосередкований характер інформації про особу обвинуваченого – це інформація, яка характеризує особу незалежно від події злочину [12; 13, с. 98–99].

З огляду на викладене та із урахуванням результатів узагальнення емпіричних даних, можна запропонувати наступну систематизацію обставин, які характеризують особу обвинуваченого: 1) пов'язані із учиненням злочину (обставини, що вплинули на формування у особи обвинуваченого антигромадських мотивів; ті, що мали вияв під час учинення злочину; фактичні дані про ставлення обвинуваченого до учиненого та його поведінку після учинення кримінального правопорушення); 2) безпосередньо не пов'язані із учиненням злочину (інші дані та обставини, які стосуються соціальних, професійних, індивідуальних, біологічних, психологічних, медичних, біографічних характеристик обвинуваченого та мають значення для кримінального провадження).

Існує також низка теоретичних та практичних проблем, пов'язаних із визначенням поняття обставин, які характеризують особу обвинуваченого, їх структурою та змістом, практикою застосування відповідної правової норми.

Що стосується структури та змісту обставин, які характеризують особу обвинуваченого, то ця проблема наразі не вирішена та залишається дискусійною, незважаючи на те, що у різній час їй було присвячено значну увагу науковцями та практиками.

Так, питання визначення обставин, що характеризують особу обвинуваченого широко досліджувались науковцями за часів дії КПК 1960 року. Суть дискусії полягала у тому, що у п. 3 ч. 1 ст. 64 згаданого документу

зазначалось, що доказуванню підлягають обставини, що характеризують особу обвинуваченого. Тобто законодавець обмежився лише загальним формулюванням без конкретизації його змісту, що згодом було відтворено і у новій редакції КПК України. Відтак, проблема не була вирішена за часів дії КПК 1960 року та залишилась не вирішеною і до сьогодні, незважаючи на наявність слушних та обґрунтованих наукових пропозицій та рекомендацій.

Вивчення відповідних наукових положень дозволило з'ясувати, що вченими з метою вирішення зазначеної проблеми розроблено класифікації, переліки обставин, що характеризують особу обвинуваченого, пропонуються визначення цього поняття. Зважаючи на те, що низка теоретичних положень та практичних рекомендацій не втратила актуальності, з пізнавальною метою доцільно розглянути їх детальніше.

Ю. І. Азаров запропонував до структури відомостей про особу обвинуваченого віднести наступні елементи: 1) ступінь суспільної небезпеки особи обвинуваченого; 2) індивідуально зумовлені ознаки особи; 3) соціально зумовлені властивості особи; 4) біолого-психологічні риси особи; 5) дані про ставлення обвинуваченого до вчиненого ним протиправного діяння і його поведінка у процесі провадження у справі [1, с. 15–24]. Цю позицію підтримує А. О. Ляш [125, с. 123].

М. П. Кузнецов вважає, що до системи таких обставин належать:

1) демографічні відомості: прізвище, ім'я, по батькові, вік, місце народження, місце постійного проживання, громадянство, рідна мова та ін.;

2) відомості, що характеризують суспільні риси обвинуваченого: освіта, відношення до військового обов'язку, професія (фах), рід діяльності, місце роботи, посада, трудовий стаж, ставлення до роботи, участь у суспільному житті, наявність спеціальних чи почесних звань і нагород тощо;

3) відомості про умови життя обвинуваченого: сімейний стан, матеріальні і житлові умови тощо;

4) відомості про стан здоров'я: наявність в обвинуваченого хронічних захворювань, інвалідності, поранень, контузій тощо;

5) відомості, що характеризують спосіб життя, коло знайомих та поведінку обвинуваченого: чим займався у вільний час, основні інтереси та вподобання; вживання алкоголю та наркотиків; ставлення до оточуючих на роботі та в побуті; учинення в минулому аморальних проступків, адміністративних правопорушень і злочинів; заходи громадського впливу, адміністративного стягнення чи кримінального покарання, які застосовувалися щодо нього; поведінка після застосування цих заходів тощо;

б) відомості про моральні й інтелектуальні якості та риси характеру обвинуваченого: сміливість, доброта, жорстокість, жадібність тощо [199, с. 117–118].

П. П. Цветков визначив загальну класифікацію (перелік) особистісних відомостей про обвинуваченого, що підлягають обов'язковому або факультативному дослідженню. Ними, на думку автора, є:

1) установчі дані. Ці дані зазвичай називають біографічними або демографічними (відомості про прізвище, ім'я, по батькові, рік народження тощо). Убачається більш точним та правильним називати ці дані про особу обвинуваченого не демографічними і не біографічними, а персонографічними або установчими. До таких даних належить прізвище, ім'я, по батькові, дата і місце народження, місце проживання, національність та мова, соціальне походження та соціальний статус, сімейний та матеріальний статус, місце роботи, заняття, посада, професія, освіта, нагороди та звання, судимість. Такі дані як громадянство, відношення до військової служби та ін. можуть досліджуватись факультативно;

2) дані, що характеризують особу обвинуваченого у кримінально-правовому відношенні. До них віднесено ознаки, стани або інші дані про особу обвинуваченого, які мають кримінально-правовий характер та які одержали відображення у кримінальному законодавстві (вік, осудність, сильне душевне хвилювання, сп'яніння, особлива жорстокість, ознаки особливо небезпечного рецидивіста, дані, що свідчать про особливу небезпечність обвинуваченого та ін.). Дослідження даних про особу

обвинуваченого, що мають кримінально-правовий характер, необхідне для визнання його суб'єктом злочину, обрання найбільш доцільної (у межах визначних законом) міри покарання, виявлення обставин, що сприяли учиненню злочину та ін.;

3) світогляд, соціальне оточення (мікросередовище) та поведінка обвинуваченого. Під час дослідження у необхідних випадках, світогляду обвинуваченого слід з'ясовувати не лише на те, які погляди були та є у нього до моменту учинення злочину та часу пред'явлення йому обвинувачення, але й процес їх формування (мікросередовище, у якому перебував та ін.). До предмету дослідження даних про особу обвинуваченого обов'язково належить його поведінка у побуті, на роботі, за місцем навчання та ін.;

4) психологічні особливості. Їх вивчення сприяє встановленню психологічного контакту з обвинуваченим, дозволяє визначити ефективну тактику його допиту, обшуку, обґрунтовано висунути розшукові версії у випадках, коли обвинувачений переховується від слідства та суду;

5) стан здоров'я. Здоров'я, як одна з якостей особи, включає не лише стан організму при якому правильно, нормально діють усі його органи та системи, але й хворобу – патологічне порушення життєво важливих функцій організму;

б) біологічні дані дослідження яких включає збирання, порівняльне вивчення та оцінку відповідних слідів та речових доказів, зіставлення їх з аналогічними зразками, що взяті у обвинуваченого;

7) зовнішній вигляд – повна або часткова сукупність його зовнішніх ознак, що сприймається оточуючими у вигляді цілого або фрагментарного уявного образу;

8) шкіряні візерунки [212, с. 10–17].

Р. П. Чича пропонує наступну теоретичну модель класифікації даних, що характеризують особу обвинуваченого: 1) дані, які дають змогу правильно обрати форму досудового розслідування; 2) дані про особу обвинуваченого, що враховуються при застосуванні заходів примусу,

зокрема, при обранні щодо нього запобіжного заходу (тяжкість злочину, відомості про особу обвинуваченого, його вік, стан здоров'я, сімейний стан, рід занять тощо); 3) дані про особу обвинуваченого, що впливають на кваліфікацію вчиненого злочину [213].

А. В. Дуда визначає наступну структуру особи обвинуваченого: 1) установочні (персонографічні) дані: прізвище, ім'я, по батькові; дата, місяць, рік народження; місце народження; місце проживання та реєстрації; громадянство; національність; освіта; рід занять, спеціальність, посада; відношення до військової служби; наявність військових чи інших спеціальних звань, орденів, нагород, медалей; 2) якості та властивості, що характеризують соціальний статус особи обвинуваченого, її спрямованість та функції в системі суспільних відносин та у життєдіяльності, а саме ті, що розкривають індивідуальні властивості обвинуваченого, моральність, поведінку, дані щодо відносин, які складаються в різноманітних сферах суспільного життя та фактори соціального середовища, що впливають на особу обвинуваченого; 3) кримінально-правові ознаки та властивості особи обвинуваченого (ставлення до вчиненого злочину, його наслідків, поведінка під час проведення досудового слідства у кримінальній справі (в тому числі й попереднього, якщо таке мало місце) та порівняння поведінки обвинуваченого під час розслідування кримінальних справ); 4) психофізіологічні особливості обвинуваченого: а) дані щодо психологічних, психічних особливостей здоров'я; б) дані щодо фізичного стану здоров'я [64, с. 9].

Н. М. Гребньова до структури особи обвинуваченого відносить наступні елементи: а) установочні (персонографічні) параметри: ім'я, по батькові, дата і рік народження, місце народження, місце постійного проживання, громадянство, національність, освіта, сімейний стан, рід занять або посада, відношення до військової служби, наявність військових або інших почесних звань; б) якості, що розкривають суспільну характеристику та соціальну спрямованість особи у різних сферах життєдіяльності; в) якості, що вказують

суспільну небезпечність обвинуваченого, на ставлення його до учиненого та поведінку у процесі провадження; г) соціально-психологічні, психічні та моральні риси та якості; д) дані, що розкривають фізичні (біологічні) якості особи (стать, вік, фізичні та фізіологічні особливості, стан здоров'я) [45, с. 6].

О. В. Єні запропонувала відомості, що характеризують особу обвинуваченого згрупувати за різними критеріями та розподілити їх наступним чином:

1) за обов'язковістю встановлення: а) обов'язкові до встановлення щодо кожного з обвинувачених (наприклад, вік); б) умовно-обов'язкові до встановлення (окремі відомості щодо неповнолітніх обвинувачених); в) рекомендовані до встановлення (умови життя, матеріальний стан);

2) за можливістю впливу на кримінально-правову кваліфікацію: а) ті, що можуть впливати на кваліфікацію за окремими видами кримінальних правопорушень (займана посада, виконувані обов'язки, факт, батьківства чи опікунства); б) ті, що не впливають (характеристики, поведінка в суді);

3) за характером: соціально-демографічні, психологічні, психофізичні тощо;

4) за об'єктивністю: об'єктивні (біографічні відомості) та суб'єктивні (характеристики) [62, с. 2].

Отже, як убачається із наведеного, науковці пропонують схожі підходи до визначення структури та змісту обставин, що характеризують особу обвинуваченого, тобто переважно зазначають про обов'язковість доказування установочних (персонографічних) даних про особу, її соціальні, психологічні, біологічні, кримінально-правові та ніші ознаки, властивості та якості.

В наукових джерелах пропонується також підхід, що передбачає конкретизацію обставин, які характеризують особу обвинуваченого (підозрюваного), залежно від суб'єкта злочину, виду злочину та ін.

Так, наприклад, А. О. Ляш [126, с. 155–160], В. В. Степанов, А. С. Джандієрі та ін. розглядають питання доказування обставин, які

характеризують особу обвинуваченого (підозрюваного) у справах про одержання хабара (ст. 368 КК України Прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою (*авт.*)), і відносять до них: коло службових повноважень і характер дій посадової особи, яка одержала хабара, або вчинила замах на його одержання (чи належало до його компетенції вчинені дії на користь хабародавця); посадове становище одержувача хабара (чи не посідав він відповідальне або особливо відповідальне становище); конкретні форми використання службового становища для виконання обіцяного за хабар чи посередництва в хабарництві; відомості, що характеризують особистість кожного учасника хабарництва (попередня судимість за хабарництво, обставини, що пом'якшують та обтяжують покарання) [180, с. 62, 64, 65]; професійний рівень обвинуваченого в одержанні хабара, знання своєї справи; чи володіє або володів раніше автомашиною, іншим транспортним засобом; чи має права на управління транспортним засобом; чи не притягався до адміністративної відповідальності, якщо так, то коли і за яке правопорушення; стан здоров'я, чи не перебуває на обліку у психоневрологічному диспансері, якщо так, то в зв'язку з яким захворюванням; ставлення хабарника до вчиненого злочину, співучасників та його наміри на майбутнє [60, с. 49–50].

Пропонують також виокремлювати систему обставин, які характеризують особу обвинуваченої жінки. Так, збирання інформації про особу жінки передбачає спілкування з близькими та родичами. Необхідно спробувати виявити мотиви поведінки жінки; її потреби, інтереси, якими вона керується; мету, до якої прагне. Кожна виявлена властивість особи жінки оцінюється у сукупності з іншими даними. До них належать: 1) сімейний стан, з ким проживає (чоловік, співмешканець); 2) повна чи неповна сім'я; 3) стосунки в сім'ї, поведінка чоловіка (співмешканця); 4) джерела існування; 5) наявність дітей, їх точний вік та стан здоров'я (хронічні захворювання); 6) ставлення до виховання дітей та їх матеріального

забезпечення; 7) наявність дітей, які перебувають в інтернатах або інших аналогічних установах закритого типу та причини цього; 8) позбавлення (не позбавлення) жінки батьківських прав у минулому; спроби відмовитись від дітей у пологовому будинку; 9) зловживання (не зловживання) спиртними напоями; вживання наркотиків; перебування на обліку у відповідних установах; 10) наявність або відсутність судимості; 11) інші обставини, які мають значення у справі: житлово-побутові та матеріальні умови; стосунки у сім'ї батьків; чи не були вони судимі; їх ставлення до виховання цієї жінки; чи не була вона сама у минулому об'єктом злочинного посягання (зґвалтування, пограбування та ін.) [85, с. 10]. Структуру особи обвинуваченої жінки складають: 1) установочні або соціально-демографічні ознаки; 2) кримінально-правові ознаки; 3) соціально обумовлені властивості; 4) психологічні якості; 5) медико-біологічні якості [51, с. 10]. У процесі доказування повинні встановлюватися такі обставини, що характеризують особистість обвинуваченої жінки: 1) мають кримінально-правове значення: вік, осудність; 2) характеризують її поведінку в сім'ї: наявність неповнолітніх дітей, людей похилого віку, батьків, інших утриманців; вплив матері на розвиток і становлення особистості дітей; забезпечення розвитку і виховання дітей, утримання батьків і т. ін.; 3) характеризують соціальний стан у суспільстві: місце роботи, посаду, фінансове становище; 4) психобіологічні особливості розвитку жінки: наявність соматичних або психічних розладів; психологічні особливості розвитку особистості [216, с. 173].

Отже, наукове і практичне значення конкретизації предмета доказування взагалі та обставин, які характеризують особу обвинуваченого, зокрема, очевидне.

У формулюванні власної позиції щодо структури та змісту обставин, що характеризують особу обвинуваченого необхідною умовою, крім урахування положень наукового знання із зазначеної проблематики, визначено необхідність вивчення сучасної правозастосовної практики, зокрема

правових позицій ЄСПЛ. Останнє становить особливий інтерес, оскільки до цього часу відповідні дослідження не проводились.

Перше, що звертає на себе увагу – численні приклади з практики ЄСПЛ, у яких відображено принципову позицію Суду щодо недоліків у визначенні та конкретизації обставин, що характеризують особу обвинуваченого. Розглянемо окремі рішення ЄСПЛ (щодо застосування пункту 3 статті 5 Конвенції про захист прав людини і основних свобод 1950 р.).

У справі Євген Кузьмін проти Російської Федерації (постанова 3 травня 2012 року) органи влади стверджували, що заявник є працівником міліції і тому міг використовувати свій професійний досвід та зв'язки для впливу на свідків і таким чином завадити розслідуванню, вони посилались на заяву гр. П. про те, що працівники міліції погрожували їй застосуванням насильства, якщо вона буде свідчити проти заявника.

У позиції ЄСПЛ щодо існування такого ризику відмічається, що коли запобіжний захід у вигляді тримання під вартою був вперше призначений, національний суд послався на професійну діяльність заявника та пов'язані із нею можливості здійснювати вплив на свідків, якщо він опиниться на волі, проте не зазначив ні про які конкретні факти, що вказують на те, що він зробив. Жодна з наступних постанов суду, якими було продовжено термін тримання заявника під вартою, не містить згадувань про його професійну діяльність як про підставу для подальшого тримання під вартою. Суд, посилаючись на особу заявника передбачав, що він може завадити встановленню справедливості у справі, водночас у жодному випадку суд не описував у деталях особу заявника, не розкривав докази, не згадував ніяких конкретних фактів по справі заявника, які б вимагали тривалого тримання під вартою.

У іншій справі Юрій Яковлев проти РФ (постанова 29 квітня 2010 року) на думку влади, існував ризик того, що обвинувачений може погрожувати свідку, іншим учасникам судочинства, знищити докази або іншим чином чинити перепони у кримінальному провадженні. Суд взяв до уваги

інформацію, представлену працівником ФСБ і зробив висновок, що заявник планував втрутитись у хід правосуддя, спонукаючи свідків викривити інформацію про його злочинну діяльність. У рішенні ЄСПЛ зазначено, що національна влада повинна була проаналізувати ситуацію більш ретельно та надати детальні підстави, підкріплені доказами, для тримання його під вартою. Наголошено, що завданням національних судів є демонстрація існування ризику змови і того, що він існував протягом усього періоду тримання заявника під вартою, у цьому разі посилення на інформацію, надану ФСБ не достатньо. Вони повинні були проаналізувати інші чинники, які мають стосунок до справи, а саме рух розслідування та судового провадження, особу заявника, його поведінку до та після арешту, будь-які інші дані, що виправдовують застереження, що він може скористатись отриманою свободою та вчинити такі дії, як знищення доказів, маніпулювання свідками та ін.

Іще одним прикладом є справа Федоренко проти РФ (постанова 20 вересня 2011 року). Національні суди, головним чином, оцінювали небезпеку того, що заявник міг переховуватись ... переважно посиляючись на «особу» заявника та обставин кримінальної справи. ЄСПЛ зазначив, що національні суди жодного разу не надали детальної характеристики особи заявника, не розкрили доказів або конкретних фактів по справі заявника, що потребують продовження строку тримання під вартою. Суд згоден із заявником у тому, що влада не взяла до уваги обставини на користь його звільнення під час розгляду справи судом, такі як, наприклад, відсутність у минулому судимостей або зобов'язання його батька внести суму для звільнення заявника під заставу [148].

Отже, із наведених та інших прикладів, можна зробити висновок, що основні зауваження Суду зводяться до відсутності конкретики та деталізації фактів та обставин, що характеризують особу обвинуваченого, які національний суд бере до уваги та враховує в ухваленні рішень.

Опитування слідчих, прокурорів, адвокатів та слідчих суддів про доказування обставин, що характеризують особу обвинуваченого виявило наступні результати: 100 % опитаних зазначили про важливість доказування цих обставин; 62 % слідчих, 54 % прокурорів, 68 % слідчих суддів, 87 % адвокатів – вважають необхідною конкретизацію положень КПК України щодо обставин, які характеризують особу обвинуваченого; 33 % слідчих, 28 % прокурорів – вважають достатнім відображення переліку таких обставин у відомчих нормативних актах; 5% слідчих, 12 % прокурорів, 32 % слідчих суддів, 13 % адвокатів – оцінюють відповідні положення діючої норми КПК як достатні.

Також слідчим було поставлено запитання коли вони починають збирати та досліджувати обставини, що характеризують особу обвинуваченого, 65 % респондентів зазначили, що з початку досудового розслідування (при цьому слідчі зазначали, що зволікання із збиранням таких обставин може призвести до необхідності продовження строків досудового розслідування у зв'язку із потребою проводити додаткові слідчі (розшукові) дії та ін.); 30 % – наприкінці досудового розслідування (окремо зазначили, що ці дані та відомості переважно мають значення для суду, а тому можна їх збирати наприкінці досудового розслідування); 5% опитаних не надають значення цьому питанню.

Про доцільність конкретизації (визначення переліку) обставин, які характеризують особу обвинуваченого у кримінальному процесуальному законі неодноразово згадується у наукових джерелах.

Ю. І. Азаров справедливо зазначив, що недоліки у вивченні особи обвинуваченого при проведенні розслідування та у суді можуть бути усунені, якщо до п. 3. ст. 64 КПК (1960 р.) буде внесено доповнення, а саме: при провадженні попереднього слідства та розгляді кримінальної справи в суді підлягають доказуванню обставини, що впливають на ступінь та характер відповідальності обвинуваченого, а також бібліографічні дані обвинуваченого, його виробничо-побутова характеристика, відомості про

стан здоров'я та його поведінка під час провадження у справі та інші обставини, що характеризують особу обвинуваченого [1, с. 6, 15–24].

А. В. Дуда запропонувала обставини, що характеризують особу обвинуваченого визначити у окремій статті 64-1 (у КПК 1960 р.), у якій зазначено, що під час проведення досудового розслідування та судового розгляду підлягають встановленню такі обставини, які характеризують особу обвинуваченого: 1) соціально-демографічні відомості: прізвище, ім'я, по батькові; дата і місце народження; громадянство; національність; освіта; сімейний стан (склад сім'ї та взаємовідносини у ній); місце фактичного проживання та реєстрації; спосіб життя та умови проживання; матеріальний стан; місце роботи (навчання), стаж, посада, відношення до праці та навчання, рід занять та місце проведення дозвілля (характеристика з вказаних місць); 2) відомості щодо наявності судимості, адміністративних стягнень чи іншої протиправної діяльності (вирок суду за попередню судимість, характеристика з місць позбавлення волі, поведінка до після відбування покарання); 3) відомості щодо темпераменту, характеру, поведінки, емоційно-вольових та індивідуальних психологічних якостей, взаємовідносини та ставлення до потерпілого (інших учасників процесу), ставлення до вчиненого злочину та його наслідків; 4) стан фізичного, психологічного здоров'я та загального розвитку обвинуваченого [64, с. 6–7].

У окремій статті КПК (1960 року) визначити обставини, що характеризують особу обвинуваченого та підлягають доказуванню в кримінальній справі запропонував також Р. П. Чича. А саме, при провадженні досудового розслідування, розгляді кримінальної справи в суді підлягають доказуванню: 1) персонографічні дані; 2) дані суспільно-побутового характеру; 3) дані про стан здоров'я та психологічні якості; 4) інші дані, що необхідні для ефективного розслідування злочину та призначення покарання [213, с. 178].

За виокремлення у якості самостійної норми ст. 91-1 КПК України висловлюється також О. Баганець, який зазначає, що у п. 4 ст. 91 КПК

України не вказано які обставини, що характеризують особу обвинуваченого необхідно доказувати, а тому Кодекс доцільно доповнити ст. 91-1, яка б регулювала дане питання. У цій статті пропонується навести вичерпний перелік тих обставин, що характеризують особу обвинуваченого, які мають значення для правильного вирішення кримінально-правових та кримінально-процесуальних питань [15, с. 82]. Утім, конкретного переліку зазначених обставин автор не наводить.

Аналогічні підходи щодо конкретизації обставин, що характеризують особу обвинуваченого пропонували також науковці інших країн, кримінальне процесуальне законодавство яких у частині визначення переліку обставин, що підлягають доказуванню є подібним до вітчизняного. Так, А. П. Гуськова пропонує редакцію окремої статті, яка передбачає, що під час доказування обставин справи підлягають встановленню: 1) установочні (персонографічні) ознаки особи обвинуваченого; 2) кримінально-правові ознаки; 3) соціально зумовлені якості (якості, що розкривають відносини обвинуваченого у різних сферах суспільного життя та фактор соціального середовища, під впливом яких сформувалась особистість); 4) дані психологічного характеру, що розкривають психічні якості особи: потреби, інтереси, почуття та ін.; психічні стани, психічні можливості; 5) дані, що розкривають медико-біологічні якості особи (якості, що характеризують фізичні, соматичні, психічні особливості особи). Ці дані необхідні для ефективного розслідування, розгляду та вирішення справи судом [53, с. 22].

П. П. Цветков запропонував наступну редакцію правової норми, що стосується дослідження даних про особу обвинуваченого: суд, прокурор, слідчий та особа, яка проводить дізнання, зобов'язані вжити усіх передбачених законом заходів для всебічного, повного та об'єктивного розслідування справи, даних про особу обвинуваченого, виявити викриваючі та виправдовувальні, обтяжуючі та пом'якшуючі його вину обставини та обставини, що впливають на визначення виду та режиму відбування покарання [212, с. 17].

Як убачається з наведеного, науковці переважно використовують два підходи щодо законодавчого закріплення переліку обставин, що характеризують особу обвинуваченого: одні вважають, що ці положення потрібно визначити у окремій статті КПК, інші пропонують доповнити діючу норму. Те саме можна сказати і про визначення змісту обставин, що характеризують особу обвинуваченого, тобто одні вчені пропонують деталізований перелік таких обставин, а інші – узагальнені групи відомостей та даних (загальну структуру).

Власні наукові дослідження дозволили виявити типові недоліки та визначити потреби правозастосовної практики щодо доказування обставин, які характеризують особу обвинуваченого, що, у свою чергу, дало змогу сформулювати та запропонувати відповідні законодавчі рішення та практичні рекомендації.

За результатами узагальнення емпіричних даних визначено орієнтовний перелік обставин, які характеризують особу обвинуваченого. До нього увійшли наступні обставини, дані та відомості:

- прізвище, ім'я, по батькові, дата і місце народження;
- громадянство, національність;
- місце проживання;
- місце роботи (навчання), ставлення до роботи, службові обов'язки;
- освіта;
- сімейний стан, наявність дітей, стосунки у сім'ї;
- побутові умови;
- стан здоров'я, біометричні дані (фізіологічні та біологічні властивості);
- родинні зв'язки;
- факти біографії, що характеризують особу (погляди та мотивації);
- професійна підготовка, відомості про підвищення кваліфікації;
- попередня трудова діяльність (місце роботи, розмір заробітку);
- судимість;

- факти притягнення до відповідальності (кримінальної, адміністративної) у минулому;
- служба у ЗС;
- робота на виборних посадах, на державній службі;
- релігійні та політичні вподобання, належність до релігійних конфесій, членство у політичних партіях, участь у громадських об'єднаннях, профспілках;
- фінансовий стан (прибутки, борги, володіння майном, грошові внески);
- ділові та інші особисті якості, що мають оціночний характер;
- звички та захоплення;
- знання мов;
- ставлення до учиненого;
- поведінка під час досудового розслідування.

Наведений перелік не можна вважати повним та вичерпним, оскільки до нього внесено лише типові (повторювані) відомості про особу обвинуваченого (у деяких кримінальних провадженнях у числі обставин, що характеризують особу обвинуваченого зустрічались також сексуальна орієнтація обвинуваченого, належність до етнічної групи та ін.). Так само слід вкотре наголосити, що обставини, які характеризують особу обвинуваченого (підозрюваного) підлягають оцінці у сукупності із іншими доказами.

У цьому контексті доречно розглянути приклад із судової практики, який викликав суспільний резонанс у зв'язку із тим, що суд, із урахуванням обставин, які характеризують особу обвинуваченого, ухвалив рішення про звільнення останнього від відбування покарання за учинення тяжкого злочину.

Так, Іванківським районним судом Київської області у справі № 366/2351/15-к. Провадження № 1-кп/366/14/16 було досліджено наступні докази:

характеристика потерпілої: за місцем навчання, відповідно до якої вона є ученицею 10 класу Мар'янівського НВО ЗОШ 1-3 ступенів ДНЗ, характеризується позитивно, є потерпілою внаслідок аварії на ЧАЕС; завірена ксерокопія паспорта громадянки України, відповідно до якого станом на час учинення кримінального правопорушення, потерпілій виповнилось 16 років; характеристика потерпілої за місцем проживання, відповідно до якої вона характеризується позитивно;

висновок судово-психіатричного експерта № 344 від 29.07.2015 року відповідно до якого, потерпіла під час скоєння відносно неї протиправних дій і в даний час на психічні захворювання не страждає и не страждала. Схильності до фантазування не виявляє. У потерпілої не виявлено будь-яких виражених змін в емоційному стані та поведінкових порушень, які б могли виникнути після вчинення відносно неї протиправних дій, вона не потребує у зв'язку з цим лікування;

висновок судово-психіатричного експерта, яким встановлено, що обвинувачений міг під час скоєння інкримінованих йому дій та може в даний час усвідомлювати свої діти та керувати ними. Застосування примусових заходів медичного характеру не потребує. Під час скоєння інкримінованих йому дій перебував у стані простого алкогольного сп'яніння, який не позбавив здатності усвідомлювати свої дії та керувати ними;

запит на обвинуваченого з метою перевірки притягнення до кримінальної відповідальності. Відповідно до якого, дані відносно обвинуваченого щодо притягнення його до кримінальної відповідальності відсутні;

витяг з наказу № 154-ОС від 08.07.2015 року згідно якого обвинуваченого звільнено в запас з військової служби;

службова характеристика на обвинуваченого від 26.06.2015 року, відповідно до якої обвинувачений спокійний, але має схильність до емоційних зривів, при спілкуванні з оточуючими поводить себе зверхньо, дисциплінованість посередня;

характеристика за місцем проживання на обвинуваченого від 13.07.2015 року, згідно якої обвинувачений характеризується позитивно;

рапорт старшого дільничного інспектора згідно з яким обвинувачений характеризується позитивно;

довідкою про склад сім'ї, відповідно до якої обвинувачений проживає разом з дружиною та їх сином;

протокол уз-дослідження, відповідно до якого дружина обвинуваченого вагітна (12 тижнів).

Повно провівши судовий розгляд, проаналізувавши докази в сукупності, суд прийшов до висновку про доведеність винності обвинуваченого у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 2 ст. 153 КК України (задоволення статевої пристрасті неприродним способом із застосуванням фізичного насильства, вчинене щодо неповнолітньої).

При призначенні покарання, суд враховує тяжкість вчиненого злочину, обставини, які пом'якшують та обтяжують покарання, особу винного.

Відповідно до положень ст. 12 КК України вчинений обвинуваченим злочин, є тяжким злочином. Також, обвинувачений раніше не судимий, характеризується за місцем проживання позитивно, є учасником Антитерористичної операції на сході країни та є учасником бойових дій, одружений на утриманні має малолітнього сина та доньку, стан здоров'я задовільний, на обліку у лікаря нарколога та психіатра не перебуває.

Обставинами, що пом'якшують покарання обвинуваченого, суд визнає участь обвинуваченого в Антитерористичній операції на сході країни.

Обставини, що обтяжують покарання обвинуваченого, суд визнає вчинення злочину особою, що перебуває в стані алкогольного сп'яніння.

З'ясувавши обставини та перевіrivши їх доказами, враховуючи особу обвинуваченого, суд вважає за необхідне призначити обвинуваченому покарання у виді позбавлення волі.

Зарахувати відповідно до вимог ст. 72 КК України, у строк покарання попереднє ув'язнення, за період з 09.07.2015 року по 22.09.2015 року, включно.

Проте, враховуючи особу обвинуваченого, а саме те, що обвинувачений раніше не судимий, є учасником Антитерористичної операції на сході країни, на утриманні має малолітніх дітей, мав постійне місце роботи, усі обставини справи в сукупності, наявність пом'якшуючої обставини, суд прийшов до висновку про можливість виправлення обвинуваченого без відбування покарання і приймає рішення про звільнення його від відбування покарання з випробуванням, на підставі ст. 75 КК України, і покладенням обов'язків, визначених ст. 76 КК України.

Призначення саме такого покарання, на погляд суду, є необхідним і буде достатнім для виправлення обвинуваченого та попередження вчинення нових злочинів [36].

Суспільне невдоволення викликало те, що суд ухвалив рішення переважно посилаючись на те, що обвинувачений є учасником Антитерористичної операції (АТО). Практиці відомі також інші непоодинокі випадки, коли обвинувачені, посилаючись на те, що вони є учасниками АТО, розраховували на пом'якшення, звільнення від покарання із урахуванням лише цієї обставини.

Інше важливе питання – класифікація обставин, що характеризують особу обвинуваченого, адже саме класифікація є основою законодавчих пропозицій. Найбільшу складність становить правильний та логічний розподіл обставин, що характеризують особу обвинуваченого на певні однорідні групи. У побудові класифікації, на нашу думку, потрібно висунути обґрунтовані припущення про наявність певної структури у сукупності обставин, що характеризують особу обвинуваченого, а потім провести їх класифікацію з урахуванням ознак, які відображують сутність та зміст цих обставин.

З таких позицій пропонується наступна класифікація обставин, що характеризують особу обвинуваченого: 1) соціальні; 2) професійні (трудові); 3) індивідуальні; 4) психологічні; 5) медичні; 6) біографічні.

Зміст та ступінь конкретизації обставин, що характеризують особу обвинуваченого завжди залежатиме від обставин кримінального провадження, тому ми вважаємо, що *п. 4 ч. 1 ст. 91 КПК України потрібно викласти у наступній редакції: «... 4) обставини, які впливають на ступінь тяжкості вчиненого кримінального правопорушення, характеризують особу обвинуваченого (підозрюваного) (соціальні, професійні, індивідуальні, біологічні, психологічні, медичні, біографічні), обтяжують чи пом'якшують покарання, які виключають кримінальну відповідальність або є підставою закриття кримінального провадження».*

Не можна погодитись із позицією щодо виокремлення у якості самостійної норми (наприклад, 91-1) де буде передбачено перелік обставин, що характеризують особу обвинуваченого. На нашу думку, така практика може створити прецедент надмірної деталізації правової норми і, як наслідок, з'являться пропозиції щодо деталізації інших норм КПК України, які, на думку дослідників, не достатньо конкретизовані. Не заперечуючи, що у окремих випадках це дійсно так, і окремі положення КПК України потребують перегляду та внесення відповідних змін, у випадку законодавчого врегулювання конкретизації обставин, що характеризують особу обвинуваченого, ми вважаємо доцільно уникнути зайвого, на нашу думку, перевантаження норми, тим більше, що у разі законодавчого закріплення деталізованого переліку, доказування наведених у ньому обставин матиме обов'язковий характер, що, очевидно, не може бути актуальним для усіх, без винятку, кримінальних проваджень.

Обставини, що характеризують особу обвинуваченого стосуються різних сфер життєдіяльності та мають індивідуальний, особистий характер, часто належать особистого життя людини. Поняття особистого життя визначено у рішенні Конституційного Суду України від 20 січня 2012 року

№2-рп/2012. Так, особистим життям фізичної особи є її поведінка у сфері особистісних, сімейних, побутових, інтимних, товариських, професійних, ділових та інших стосунків поза межами суспільної діяльності, яка здійснюється зокрема, під час виконання особою функцій держави або органів місцевого самоврядування. Сімейне життя – це особисті майнові та немайнові відносини між подружжям, іншими членами сім'ї, яке здійснюється на засадах, визначених у сімейному кодексі України. Конституційний Суд України виходив з того, що неможливо визначити абсолютно всі види поведінки фізичної особи у сферах особистого та сімейного життя, оскільки особисті та сімейні права є частиною природних прав людини, які не є вичерпними, і реалізуються в різноманітних і динамічних відносинах майнового та немайнового характеру, стосунках, явищах, подіях тощо [188]. У іншому рішенні Конституційного Суду визначено, що до конфіденційної інформації належать відомості про особу (освіта, сімейний стан, релігійність, стан здоров'я, дата і місце народження, майновий стан та інші персональні дані [168]. Так само Суд не надає вичерпного переліку таких даних. Аналогічний підхід застосовано і у Законі України «Про захист персональних даних», зокрема у ст. 2 визначено, що персональними даними є відомості чи сукупність відомостей про фізичну особу, яка ідентифікована або може бути конкретно ідентифікована. Тобто законодавець виходить з того, що неможливо визначити вичерпний перелік таких даних. Відтак, намагання визначити у КПК України вичерпний перелік обставин, що характеризують особу обвинуваченого так само не матиме успіху, а навпаки, створить проблеми у правозастосовній практиці.

Зважаючи на те, що передбачити повний перелік обставин, що характеризують особу обвинуваченого у правовій нормі не можливо, доцільно сформулювати та визначити групи таких обставин на основі їх класифікації, що визначатимуть напрям у доказуванні, що і було запропоновано. Такий підхід, з одного боку, не призведе до переобтяження правової норми, а з іншого – забезпечить однаковість розуміння суб'єктами

доказування напрямів та обсягу доказування обставин, що характеризують особу обвинуваченого.

1.3. Обставини, які характеризують особу обвинуваченого (підозрюваного) у кримінальному процесі зарубіжних країн

Принципи правової держави та демократичного суспільства, міжнародно-правові стандарти захисту прав людини закладені в основу кримінального процесуального законодавства усіх демократичних країн світу. Водночас, кожна країна має власний шлях розвитку законодавства та правозастосовної практики.

Вивчення кримінального процесуального законодавства зарубіжних країн, наукових публікацій, присвячених різним проблемам кримінальної процесуальної діяльності засвідчило, що доказування обставин, які характеризують особу обвинуваченого відбувається та має важливе значення для будь-якого кримінального процесу, незалежно від країни та її відношення до певної правової системи (сім'ї). Водночас, ця діяльність у різних країнах має певну специфіку, що зумовлено об'єктивними залежностями різних правових систем від соціальних, політичних, економічних, історичних, культурних та інших особливостей суспільства та його розвитку. Тому, закономірно, що досвід нормотворення та правозастосовної практики різних країн потрібно вивчати з позицій пошуку певних універсальних, загальних положень, які можуть бути корисними для удосконалення національного законодавства та правозастосовної практики, водночас, урахування специфіки національного досвіду та правових традицій обов'язково потрібне задля уникнення механічного копіювання. Такий підхід було використано як визначальний у вивченні зарубіжного досвіду доказування обставин, які характеризують особу обвинуваченого.

У Федеральних правилах про докази США, визначено характеристики різних учасників кримінального провадження у якості доказу (з позицій допустимості). Для формування комплексного уявлення про значення, зміст та допустимість як доказу таких характеристик, розглянемо ті, що окремо визначені згаданими Правилами.

Так, у правилі 404 «Характеристика особи, що недопустима у якості доказу поведінки особи; Винятки; Інші злочини» зазначено:

(а) характеристика як доказ взагалі. Характеристика поведінки особи або рис її характеру є недопустимим доказом того, що особа поводитись у відповідності до них у конкретному випадку, за винятком:

(1) Характеристика обвинуваченого. Тих, що стосуються справи рис характеру, представлених у якості доказу самим обвинуваченим, а також стороною обвинувачення, щоб заперечити ті, що були представлені обвинуваченим;

(2) Характеристика потерпілого. Тих, що стосуються справи рис характеру потерпілого, представлених у якості доказу обвинуваченим, а також стороною обвинувачення, щоб заперечити ті, що були представлені обвинуваченим, якщо вони представлені по справах про вбивства, з метою довести, що потерпілий напав першим;

(3) Характеристика свідка. Характеристики свідка, що передбачена Правилами 607, 608, 609.

(б) Інші злочини, правопорушення або діяння. Докази, що свідчать про вчинення інших злочинів, правопорушень або діянь, є недопустимими, якщо вони подані з метою довести, що особа діяла аналогічним чином. Однак вони можуть допускатися як доказів для інших цілей, таких як доведення мотиву, можливості, наміри, підготовки, планування, обізнаності, знання особи, відсутності помилки або нещасного випадку, якщо у кримінальних справах на підставі клопотання обвинуваченого сторона обвинувачення представить відповідне повідомлення про їх використанні до початку судового процесу, або з дозволу суду і на підставі поважної причини під час суду, з викладенням

загального сенсу подібних доказів, які вона збирається представити під час судового слухання [206].

Отже, у Федеральних правилах про докази США характеристика обвинуваченого, а також інших учасників кримінального процесу у частині поведінки та рис характеру взагалі є недопустимим доказом, водночас, визначено винятки, за яких така характеристика може використовуватись як доказ. Так само недопустимими є докази, що свідчать про вчинення особою інших злочинів, правопорушень або діянь, проте визначені певні винятки. У Правилах також визначені способи доказування характеристик особи:

(а) репутація або думка. По усіх справах, у яких характеристика особи або рис її характеру визнана допустимим доказом, надання подібних доказів може бути зроблено у формі показань про репутацію особи або у формі думки. Під час перехресного допиту допускається дослідження належних до справи конкретних випадків поведінки особи.

(b) Конкретні випадки поведінки. У справах, в яких характеристика особи або рис її характеру є істотним елементом обвинувачення, позову або захисту, можливо доведення конкретних випадків поведінки даної особи.

Правило 406. Звички; Звичайна практика. Доказ звички особи або звичайної практики, підтверджений або непідтверджений, незалежно від наявності свідків, є допустимим доказом того, що особа або організація діяли відповідно до звички або звичайної практики [206].

Як убачається, схожі підходи визначено і КПК України (це питання розглядається детальніше у інших підрозділах).

Цікавим є приклад із правозастосовної практики США, у якому відображено перелік питань, що встановлюються у кримінальних справах щодо кожного обвинуваченого (матеріали кримінальної справи США проти Генрі Метью Сміта № CR-S-00-1234-LDG, обвинуваченого у пограбуванні банку) [163; 27, с. 402–404].

Персональна інформація, зібрана на Генрі Метью Сміта.

1. Місце народження: Річмонд, Вірджинія.

2. Дата народження: 28 березня 1960 року.
3. Вік: 40 років.
4. Раса: чорношкірий (не іспаномовний).
5. Стать: чоловіча.
6. Номер платника податків: 123-45-6789.
7. Номер військового посвідчення: 12345-048.
8. Номер посвідчення особи: Посвідчення особи штату Вірджинія VA 125624.
9. Освіта: 12 класів.
10. Утриманці: немає.
11. Справжня адреса: Центр тимчасового затримання Північного Лас-Вегасу 222 Constitution Way North Las Vegas, NV 89030.
12. Юридична адреса: 132 Anywhere Avenue Smalltown, NV 89101.
13. Інші імена, під якими відомий обвинувачений: Генрі Джоунс.
14. Судові висновки у справах неповнолітніх: немає.
15. Судимості за кримінальні злочини у зрілому віці: крадіжка та незаконне вторгнення у приміщення із наміром вчинити розкрадання. Дата арешту 28 грудня 1981 року (вік 21 рік), позбавлений усіх допомог; водіння у стані алкогольного сп'яніння 10 березня 1990 рік (вік 29 років), 3 роки випробувального терміну; 2 дні тюремного ув'язнення; тілесна травма, нанесена дружині 7 листопада 1993 року (вік 33 роки), 2 роки випробувального терміну, 5 днів ув'язнення.
16. Інформація про шлюб: обвинувачений повідомив, що взяв шлюб з Фалуа Ві 3 листопада 1991 року у Ріно, Невада.
17. Фізичний стан: зріст Сміта: 5 футів 6 дюймів та вага 150 фунтів. У нього чорне волосся та карі очі. Має шрам на лівому плечі, отриманий в результаті аварії на мотоциклі. Відповідно до протоколу від 22 червня 2000 року Сміт повідомив, що стан його здоров'я задовільний.
18. Розумове та емоційне здоров'я: обвинувачений повідомив, що він проходив психологічні консультації у Вірджинії, мета яких допомогти йому

пережити смерть брата. Раніше він повідомив, що не має ніякої іншої історії ментальних або емоційних порушень, і він не проходив ніякого іншого лікування.

19. Зловживання алкогольними або наркотичними речовинами: Сміт раніше доповідав, що він вживав марихуану, кокаїн, метамфетамін та ЛСД. Він сказав, що вживав кокаїн та метамфетамін до арешту, у червні 1996 року. Обвинувачений охарактеризував себе як алкоголіка та наркомана; обвинувачений закінчив 500-годинну єдину консультаційну програму у Бюро тюрем та отримав призначення на переведення до Центру Кларк у Лас-Вегасі, Невада, який є громадським виправно-трудоим центром.

20. Освіта та професійні навички: обвинувачений повідомив, що він навчався на електротехніка під час служби в армії та отримав наступну освіту: у галузі комп'ютерів та електронної техніки, відповідно Бюро тюрем, Сміт вивчав наступні предмети: інформацію про СНІД, служби із працевлаштування, навички спілкування, процедурні правила звільнення з ув'язнення, облік кредитоспроможності.

21. Відомості про роботу: з 1980 до 1989 року Сміт працював майстром з ремонту обладнання у майстерні свого вітчима в Оукленді, Каліфорнія; з 1989 до 1992 року обвинувачений працював водієм вантажного транспорту у корпорації Гудвіл в Оукленді, Каліфорнія; до арешту у 1996 році за пограбування банку обвинувачений працював асистентом з контролю за інвентаризацією у Центрі Ресурсів Утилізації Цифрових Персональних Комп'ютерів у Саннівейлі, Каліфорнія. Складені раніше протоколи свідчать, що Сміт вважався цінним працівником у цій організації та втратив роботу через корпоративні скорочення.

22. Військова служба: згідно протоколів Адміністративних загальних служб, обвинувачений служив в армії з 17 жовтня 1979 року до 26 квітня 1983 року, і останнє місце служби у роті А, 3-й ескадрон, 8-а піхотна дивізія (механізована). Сміт був звільнений за погану поведінку після загального військового суду. 1 рік та 24 дні він служив за кордоном.

23. Фінансовий стан: обвинувачений повідомив, що у нього немає засобів. Йому було присуджено сплатити компенсацію 9539 дол. за федеральним засудженням у лютому 1997 року. На теперішній час він не виплатив з цієї суми нічого.

24. Аналіз платоспроможності: оскільки обвинувачений має несплачений баланс компенсації у розмірі 9539 дол. Йому було запропоновано сплатити компенсацію у розмірі 9539 дол., а за відсутності яких-небудь підтверджених засобів, рекомендовані обов'язкові роботи як альтернатива штрафу.

Отже, відомості про особу обвинуваченого збираються за тривалий період, починаючи зі з'ясування чи не притягувався він до відповідальності коли був неповнолітнім; значну увагу приділяють освіті, навчанню, роботі, професійним навичкам; обов'язково з'ясовують стан його фізичного та психічного здоров'я; окремо встановлюють платоспроможність обвинуваченого; обов'язково зазначають про судимості. Якщо порівнювати із вітчизняною правозастосовної практикою, то, в цілому, можна сказати, що у наведеному переліку відображено практично ті самі обставини, що характеризують особу обвинуваченого, які з'ясовуються у кримінальних провадженнях на території України. Водночас, звертає на себе увагу відсутність інформації про соціальні зв'язки та стосунки обвинуваченого з іншими особами (колегами по роботі, сусідами, потерпілим, свідками, іншими учасниками кримінального процесу тощо), а також щодо його поведінки під час досудового розслідування.

Потрібно визнати, що форма такої довідки більш зручна, ніж практика зазначення обставин, що характеризують особу обвинуваченого у різних документах, складених за результатами процесуальних дій (як це відбувається у вітчизняній правозастосовній практиці).

У англійському кримінальному процесуальному праві [8; 217; 218; 219] сукупність правил про докази, подібно до США, займає особливе місце і визначається як окрема галузь права – доказове право (law of evidence). Обставини, що підлягають доказуванню поділяються на дві групи:

обставини, пов'язані зі злочинним діянням (так звані фактичні обставини – facts): а) обставини, що становлять предмет обвинувачення та підлягають встановленню судом при винесенні вироку (facts in issue). Йдеться про факти, які можна назвати основними або головними, пов'язаними із сутністю обвинувачення; б) обставини, на підставі яких можна робити висновки про основні, головні факти. Другу групу фактичних обставини називають «факти, які мають відношення до суті обвинувачення» (facts relevant to the issue); в) побічні (супутні) обставини (collateral facts), тобто ті, які мають значення у зв'язку із конкретним випадком, наприклад, для підтвердження або спростування певних способів доказування;

обставини, пов'язані із особистістю учасників судового розгляду (підсудний та потерпілий). Це, переважно, обставини, пов'язані з особою обвинуваченого (судимість, попередня поведінка і т. ін.). Вони не входять до предмета доказування, тобто відповідні відомості такого змісту не повинні прийматися в якості доказів. Даний постулат вважається однією з класичних догм англійської доказового права. Сенс його в тому, що до того, як вирішено питання про винуватість обвинуваченого, дослідження в суді обставин, що стосуються його особистості і не пов'язаних безпосередньо з сутністю обвинувачення, здатне створити у суду упередження проти даної особи, що може призвести до винесення несправедливого вироку [56, с. 87–90].

Дослідники кримінального процесуального законодавства Австрії обставини, які характеризують особу обвинуваченого визначають та коментують у контексті предмета та процесу доказування. А саме, під предметом доказування розуміється коло тих обставин, які мають бути з'ясовані при провадженні досудового розслідування і в ході судового розгляду (шляхом подання відповідних доказів сторонами та отриманих безпосередньо самим судом) для вирішення питання про наявність кримінально караного діяння, винуватості особи та необхідності застосування до неї заходів кримінального покарання. До предмета доказування тому включаються всі обставини, що мають значення для правильного вирішення кримінальної

справи, які підрозділяються на наступні групи: а) безпосередньо значущі факти, тобто ті, які засновані на об'єктивній і суб'єктивній сутності кримінально караного діяння (головні факти); б) факти, непрямо (побічно) значущі для справи, тобто такі, які самі по собі хоча і не мають вирішального значення, але в сукупності дозволяють зробити висновок про істинність безпосередньо значущих у справі фактів; непрямі факти часто називають доказами; в) у практиці застосовуються так звані допоміжні факти, які мають значення для оцінки окремих наданих або одержаних доказів; до них належать, наприклад, обставини, що доводять хибність слів свідка, який давав показання, або встановлюють справжність сумнівного документа, який є доказом. Встановлюються також дані, що характеризують особу обвинуваченого, наскільки це необхідно для правильного її засудження [23, с. 57].

Особливо наголошується про значення обставин, які характеризують особу обвинуваченого для обрання запобіжного заходу. Зокрема, при вчиненні злочинів, за які за законом загрожує покарання у вигляді позбавлення волі понад 5 років, попередній висновок застосовується за наявності зазначених підстав, але при цьому повинні враховуватися обставини, що характеризують особу обвинуваченого і умови його життя, зокрема, чи має він постійне місце проживання в країні, чи знаходиться він в нормальних сімейних відносинах, чи не потрапляв він в установи для втікачів (бродяг), чи не притягувався він раніше до кримінальної відповідальності і т. ін. (§ 180 абз. 3 КПК Австрії) [23, с. 80].

У КПК ФРН відсутня окрема стаття, де б згадувалось про доказування обставини, що характеризують особу обвинуваченого. Проте такі згадування є у контексті передумов попереднього ув'язнення; підстав застосування тримання під вартою (§ 112). Так, зазначається, що підстави застосування тримання під вартою наявне, якщо є конкретні факти:

1) встановлено, що обвинувачений не має місця проживання та території ФРН або переховується,

2) із урахуванням обставин конкретної справи існує небезпека, що обвинувачений буде ухилятися від участі у кримінальному процесі (небезпека ухилення), або

3) у зв'язку із поведінкою обвинуваченого існує серйозна підозра, що у тому, що він:

а) буде знищувати, змінювати, усувати, приховувати або фальсифікувати докази або

б) здійснювати зловмисний вплив на інших обвинувачених у тій самій справі, свідків, експертів або

с) схилити інших до таких дій.

Деталізуються такі обставини у коментарі до КПК ФРН, наприклад, небезпека втечі полягає у неможливості кримінального переслідування внаслідок переходу обвинуваченого на нелегальне становище. Це положення також стосується дій обвинуваченого, не пов'язаних із переміщенням у просторі, наприклад, ухилення від участі у процесі внаслідок ексцесивного вживання наркотичних засобів або відмови приймати медикаменти (KGJR 1974, 1965). Для встановлення цієї підстави повинні враховуватись, з одного боку, характер обвинуваченого, наявність міцних соціальних зв'язків на території ФРН (сім'я, робота), наявність зв'язків за кордоном, а з іншого боку, особливості вчиненого діяння, очікуване покарання та кримінальні провадження у інших справах, що проводяться проти нього. Наявність небезпеки ухилення, як правило, передбачається якщо обвинувачений несподівано переїжджає або змінює місце роботи, використовує чуже ім'я або фальшиві документи, раніше переховувався від кримінального переслідування або є членом терористичної організації, а також лабільність обвинуваченого, ексцесивна схильність до азартних ігор та вживанню наркотиків, відсутність міцних соціальних зв'язків у ФРН та наявність зв'язків та майна за кордоном (Meyer-Goßner, StPO, 55. Aufl. 2012, § 112 Rn. 20) [221; 222; 223].

Схожий підхід обрано і у КПК Швейцарії. Згадування про обставини, які характеризують особу обвинуваченого так само зустрічається у нормах, щодо

обрання (застосування) запобіжного заходу. Згідно ст. 221 КПК 2007 року, тримання під вартою допускається лише тоді, якщо існують серйозні підозри у вчиненні злочину або кримінального проступку та є підстави вважати, що особа:

а. за допомогою втечі ухилиться від участі у кримінальному судочинстві або від очікуваної санкції;

б. вплине на осіб або докази, щоб завадити встановленню істини; або

с. шляхом учинення тяжких злочинів або кримінальних проступків суттєво загрожує безпеці інших осіб після того, як вона вже учинила аналогічні діяння [117]. Зі змісту інших норм КПК Швейцарії можна зробити висновок, що незважаючи на те, що обставини, які характеризуються особою обвинуваченого не визначені у окремій статті, проте ним приділяється значна увага на різних стадіях кримінальної процесуальної діяльності, залежно від конкретних обставин розслідування: для вибору тактики та порядку проведення процесуальних дій, обрання запобіжного заходу та ін.

Вивчення КПК країн пострадянського простору засвідчило, що норми, у яких йдеться про предмет доказування, у тому числі і доказування обставин, що характеризують особу обвинуваченого мають схожу конструкцію, зміст таких обставин так само подібний.

У КПК Туркменістану у ст. 126 «Обставини, що підлягають доказуванню по кримінальній справі» окремо у п. 5 зазначено про обставини, що характеризують особу обвинуваченого. Доказування обставин, що характеризують особу обвинуваченого необхідне для індивідуалізації кримінальної відповідальності або має значення для встановлення обставин, що виключають злочинність діяння; обставин, що звільняють від кримінальної відповідальності та міри покарання. Коло обставин, що характеризують особу обвинуваченого включають наступні їх групи:

соціально-демографічні ознаки (прізвище, ім'я, по батькові, стать, місце проживання, вік, сімейний стан, професія, освіта та ін.);

соціально-правовий статус особи (громадянство, місце роботи, посада, звання, державні нагороди, наявність службового імунітету та ін.);

обставини, що характеризують особу як члена соціальної спільноти (наявність утриманців, поведінка в побуті, на роботі, ставлення до моральних норм і т. ін.);

фізичні та психофізіологічні ознаки особистості: наявність захворювань, психічних розладів чи інших хворобливих станів психіки, алкогольна або наркозалежність та ін. Остання група обставин дозволяє вирішувати питання про осудність чи неосудність особи, яка вчинила діяння, заборонене кримінальним законом.

Ці групи обставин не зазначені у правовій нормі безпосередньо, вони деталізуються у коментарі [176, с. 175–176].

Інший підхід обрано законодавцем Латвії [194]. У ст. 124 «Предмет доказування» зазначено:

(1) Предметом доказування є сукупність всіх доказуваних в ході кримінального процесу обставин і пов'язаних з ними фактів і допоміжних фактів.

(2) У кримінальному процесі підлягає доказуванню наявність або відсутність складу злочинного діяння, а також інші передбачені Кримінальним законом та цим Законом обставини, що мають значення для справедливого врегулювання конкретних кримінально-правових відносин.

(3) Пов'язані факти не є тими, що доказуються в кримінальному процесі обставинами, але є пов'язаними з ними і дають підставу зробити висновки про обставини, які доказуються.

(4) Допоміжними фактами обґрунтовується достовірність або недостовірність будь-якого іншого доказу, а також можливість або неможливість використувати його в доказуванні.

(5) Обставини, які входять до предмету доказування вважаються доказаними, якщо в ході доказування виключені будь-які розумні сумніви у їх наявність чи відсутності.

Отже, у КПК Латвії окремо не визначено обставини, що характеризують особу обвинуваченого як обставину, що підлягає доказуванню, власне, як і інші елементи предмета доказування, крім складу злочинного діяння. Водночас, зі змісту правової норми убачається, що обставини, які характеризують особу обвинуваченого, очевидно, можуть визначатись як «інші передбачені Кримінальним законом та цим Законом обставини, що мають значення для справедливого врегулювання конкретних кримінально-правових відносин» (п. 2 ст. 124 КПК Латвії). Такий висновок підтверджується, наприклад, положеннями п. 7–8 ст. 71 КПК Латвії «Права обвинуваченого у суді першої інстанції», де зазначено, що у суді першої інстанції обвинувачений має право:

7) викласти свою думку щодо кожного обговорюваного питання, якщо воно поширюється на його обвинувачення або на особисті дані, що його характеризують;

8) брати участь у перевірці, що проводиться безпосередньо і усно щодо кожного доказу, якщо доказ поширюється на його обвинувачення або на особисті дані, що його характеризують.

У КПК Киргизької Республіки у п. 4 ст. 82 «Факти та обставини, які підлягають доказуванню» зазначено, що у кримінальній справі підлягають доказуванню обставини, які характеризують особу обвинуваченого, підсудного [114].

У КПК Республіки Білорусь (РБ) окрема стаття присвячена обставинам, що підлягають доказуванню у кримінальній справі (ст. 89). У п. 3 йдеться про обставини, які впливають на ступінь та характер відповідальності обвинуваченого (обставини, що пом'якшують та обтяжують відповідальність, характеризують особу обвинуваченого). У ч. 2 ст. 89 КПК РБ зазначено, що по кримінальних справах про злочини, вчинені неповнолітніми, крім того, підлягають встановленню наступні обставини:

- 1) вік неповнолітнього (число, місяць, рік народження);
- 2) умови життя та виховання;
- 3) ступінь інтелектуального, вольового і психічного розвитку;

4) наявність дорослих підбурювачів та інших співучасників [115].

У ст. 113 КПК Республіки Казахстан «Обставини, що підлягають доказуванню у кримінальній справі» визначено перелік таких обставин, де у п. 5 зазначено про обставини, які характеризують особу підозрюваного, обвинуваченого. У ч. 6 ст. 115 «Показання підозрюваного, потерпілого, свідка» щодо обставин, які характеризують особу обвинуваченого окремо зазначено, що вони не можуть бути покладені в основу обвинувачення та використовуються як докази лише для вирішення питань, пов'язаних із призначенням покарання або звільненням від покарання [116].

У КПК Грузії у п. 23 ст. 3 «Роз'яснення основних термінів та цілей цього Кодексу» зазначено, що докази – це інформація, представлена до суду у встановленому законом порядку, такі, що містять цю інформацію предмети, документи, речовини чи інші об'єкти, на основі яких сторони в суді підтверджують або заперечують факти, дають їм правову оцінку, виконують обов'язки, захищають свої права та законні інтереси, а суд встановлює наявність або відсутність факту або діяння, щодо якого здійснюється кримінальний процес, вчинення чи не вчинення цього діяння певною особою, його винуватість або невинуватість, а також обставини, що впливають на характер і ступінь відповідальності обвинуваченого, що характеризують його особу. Документ – доказ, якщо він містить відомості, необхідні для встановлення фактичних і правових обставин кримінальної справи. Документом вважається будь-яке джерело, в якому інформація відображена у словесно-знаковій формі або (і) у вигляді фото-, кіно-, відео-, звуко- або іншого запису, або із застосуванням інших технічних засобів [113].

Окремої статті, у якій визначено перелік обставин, що підлягають доказуванню у КПК Грузії немає, проте як убачається з наведеного, законодавець у визначенні поняття та переліку доказів обрав підхід, що ґрунтується на поєднанні «традиційного» для пострадянських країн визначення предмета доказування та досвіду правотворення деяких зарубіжних країн.

Отже, у підсумку можна зазначити, що у кримінальному процесуальному законодавстві країн Європи, США та пострадянського простору підхід законодавця щодо конкретизації предмета доказування взагалі та обставин, які характеризують особу обвинуваченого зокрема, має як спільні, так і відмінні риси. Спільні полягають у тому, що згадані обставини вважаються важливими доказами і встановлюються у будь-якому провадженні, відмінні – виокремлення у вигляді окремої правової норми (зазвичай її частини) та конкретизація змісту обставин, які характеризують особу обвинуваченого, а також умови допустимості таких доказів. Зазначені підходи, на нашу думку, більше пояснюються правовою традицією та досвідом правозастосовної практики.

У країнах Європи можна відзначити підхід до формування предмета доказування, орієнтований на завдання кримінального процесу безпосередньо, без додаткових конкретизацій (уточнень, роз'яснень), у країнах англосаксонської правової сім'ї – доказове право має ознаки окремої галузі, що визначає специфіку доказування, у кримінальному процесуальному законодавстві країн пострадянського простору – спостерігається збереження правової традиції щодо визначення та конкретизації предмета доказування із одночасним запозиченням деяких положень щодо змісту та структури правових норм законодавства зарубіжних країн.

Що стосується можливості запозичення до національного законодавства зарубіжного досвіду нормотворення, то, КПК України 2012 року у частині визначення обставин, які характеризують особу обвинуваченого (підозрюваного) потребує певного коригування з точки зору конкретизації п. 4 ст. 91 КПК України (нова редакція статті 91 КПК України запропонована у інших підрозділах дослідження).

Як позитивний досвід правозастосовної практики варто орієнтуватись на обов'язковість у виконанні міжнародних договорів у галузі захисту основних прав і свобод людини, забезпечення пріоритету згаданих міжнародних норм над національними.

Висновки до розділу 1

1. За результатами порівняння наукових підходів у дослідженнях вітчизняних (Ю. І. Азаров, П. Д. Біленчук, А. В. Дуда, Р. М. Чича та ін.) і зарубіжних (М. Т. Ведерніков, Н. М. Гребньова, А. П. Гуськова, П. П. Цветков та ін.) учених наведено узагальнене бачення поняття особи обвинуваченого як такої, що характеризується виявом своїх якостей у правовій сфері у зв'язку із набуттям спеціального правового статусу, а також інших сферах життєдіяльності. Виокремлено її ознаки та складові. Проаналізовано рекомендації та пропозиції до визначення переліку обставин, які підлягають доказуванню щодо різних категорій обвинувачених (підозрюваних).

2. Констатовано, що науковці пропонують два підходи щодо законодавчого закріплення переліку обставин, які характеризують особу обвинуваченого: 1) доповнення чинної норми КПК (Ю. І. Азаров, П. П. Цветков); 2) необхідність регламентації у окремій статті КПК (А. П. Гуськова, А. В. Дуда, Р. П. Чича).

3. У кримінальному праві обвинуваченого вивчають з позицій відповідності ознак особи, яка вчинила злочин, визначеним кримінальним законом ознакам, за яких настає кримінальна відповідальність; у криміналістиці – у зв'язку з можливістю дослідження слідів злочинної діяльності; у кримінології – як поєднання соціальних, психологічних та біологічних ознак особи, яка вчинила злочин, її роль у механізмі індивідуальної злочинної поведінки. У теорії кримінального процесу особу обвинуваченого (підозрюваного) розглядають через призму кримінальних процесуальних відносин і значення відповідних обставин для процесу доказування.

4. Проаналізовано підхід законодавця щодо розміщення елементів процесуально значущої інформації про особу обвинуваченого (підозрюваного) у нормах ч. 1 ст. 91 КПК України, на підставі чого наголошено на обставинах, закріплених пп. 2 і 4 ч. 1 ст. 91 КПК України. Їх диференціація має значення для конкретизації обставин, які характеризують особу обвинуваченого

(підозрюваного), послідовності та обсягу доказування. До таких, що характеризують особу обвинуваченого (підозрюваного) і пов'язані з учиненням кримінального правопорушення, належать обставини, які вплинули на формування антисоціальних мотивів, виявилися під час учинення злочину, визначили поведінку обвинуваченого після вчинення кримінального правопорушення. Для кримінального провадження мають значення також інші обставини, які стосуються соціальних, професійних, індивідуальних, біологічних, психологічних, медичних, біографічних характеристик обвинуваченого.

5. За результатами узагальнення матеріалів правозастосовної практики наведено перелік відомостей і даних про особу обвинуваченого (підозрюваного) у кримінальному провадженні, до яких належать: прізвище, ім'я, по батькові, дата і місце народження; громадянство та національність; місце проживання; місце роботи (навчання), ставлення до роботи, службові обов'язки; освіта; сімейний стан, наявність дітей, стосунки в сім'ї; побутові умови; стан здоров'я, біометричні дані (фізіологічні та біологічні властивості); родинні зв'язки; факти біографії, що характеризують особу (погляди та мотивації); професійна підготовка, відомості про підвищення кваліфікації; попередня трудова занятість (місце роботи, розмір заробітку); судимість; факти притягнення до відповідальності (кримінальної, адміністративної) у минулому; служба у Збройних силах; робота на виборних посадах, на державній службі; релігійні та політичні вподобання, належність до релігійних конфесій, членство в політичних партіях, участь у громадських об'єднаннях, профспілках; фінансовий стан (прибутки, борги, володіння майном, грошові внески); ділові та інші особисті якості; звички та захоплення; знання мов. Запропоновано їх розподіл на соціальні, професійні, індивідуальні, біологічні, психологічні, медичні та біографічні.

6. За КПК західноєвропейських країн обставини, які характеризують особу обвинуваченого, визначаються в обсязі, необхідному для обрання запобіжних заходів та індивідуалізації покарання (Австрія, ФРН, Швейцарія та ін.). До

законодавчо закріпленого переліку таких обставин у зазначених країнах належать умови життя обвинуваченого, наявність постійного місця проживання, стосунки в сім'ї, притягнення в минулому до кримінальної відповідальності. У кримінальному процесі США матеріали, які характеризують обвинуваченого, стосуються тривалого періоду його життя. Обов'язково з'ясовують рівень освіти, стаж роботи, наявність професійних навичок, стан здоров'я, відомості про платоспроможність. В англійському праві такі обставини не належать до предмета доказування, оскільки вважається, що їх дослідження до вирішення питання про винуватість обвинуваченого може вплинути на неупередженість суду. За КПК більшості країн пострадянського простору (Білорусь, Казахстан, Туркменістан та ін.) норми, у яких визначено предмет доказування, у тому числі ті, що характеризують обвинуваченого (підозрюваного), мають подібну конструкцію, зміст таких обставин тотожний. Наголошується на доцільності збереження в КПК України окремої норми, у якій визначено перелік обставин, що підлягають доказуванню у кримінальному провадженні (ст. 91 КПК України), проте з більшою конкретизацією обставин, що стосуються характеристик особи обвинуваченого (підозрюваного).

РОЗДІЛ 2

ПРОЦЕСУАЛЬНИЙ ПОРЯДОК ДОКАЗУВАННЯ ОБСТАВИН, ЯКІ ХАРАКТЕРИЗУЮТЬ ОСОБУ ОБВИНУВАЧЕНОГО (ПІДОЗРЮВАНОВОГО), У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

2.1. Збирання і перевірка фактичних даних про особу обвинуваченого (підозрюваного)

Виконання завдань кримінального провадження передбачає збирання, перевірку та оцінку доказів, які закон (ст. 84 КПК України) визначає як фактичні дані, отримані у передбаченому КПК України порядку, на підставі яких слідчий, прокурор, слідчий суддя і суд встановлюють наявність чи відсутність фактів та обставин, що мають значення для кримінального провадження та підлягають доказуванню.

Збирання доказів, зокрема обставин, які характеризують особу обвинуваченого, здійснюється сторонами кримінального провадження, потерпілим у порядку передбаченому КПК України.

У ст. 93 КПК України визначено перелік суб'єктів, які здійснюють збирання доказів, їх джерела, а також способи такої діяльності, які різняться залежно від процесуального статусу учасника кримінального провадження.

Так, сторона обвинувачення здійснює збирання доказів шляхом проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових), витребування та отримання від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій, службових та фізичних осіб речей, документів, відомостей, висновків експертів, висновків ревізій та актів перевірок, проведення інших процесуальних дій, передбачених КПК України.

Сторона захисту, потерпілий здійснює збирання доказів шляхом витребування та отримання від органів державної влади, органів місцевого

самоврядування, підприємств, установ, організацій, службових та фізичних осіб речей, копій документів, відомостей, висновків експертів, висновків ревізій, актів перевірок; ініціювання проведення слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій та інших процесуальних дій, а також шляхом здійснення інших дій, які здатні забезпечити подання суду належних і допустимих доказів.

Отже, законодавець приділяє значну увагу правовій регламентації збирання доказів. У теорії кримінального процесу ця проблема також знайшла широке відображення.

Вивчення спеціальної літератури засвідчило, що науковці переважно визначають збирання доказів як комплексне поняття, що включає дії із виявлення доказів, їх фіксації, вилучення та збереження [170].

С. Ф. Денисюк зазначає, що збирання доказів, як діяльність, складається з таких процедур:

пошуку джерела інформації, тобто об'єктів, які «були присутні» на місці події та причинно пов'язані зі злочином. Джерелами ідеальних відображень є люди, а матеріальних – тверді, сипкі, рідино- та газоподібні тіла;

фіксації джерел інформації, тобто застосування технічних засобів і тактичних прийомів для отримання відбитка джерела інформації у формі, доступній для його сприйняття об'єктами доказування;

вилучення джерела інформації з матеріального середовища та його процесуальна фіксація у протоколі слідчої дії;

зберігання джерела інформації, тобто вжиття заходів із застосуванням необхідних технічних засобів для створення штучних умов, за яких усуваються природні фактори, здатні руйнувати структуру матеріального джерела [59, с. 227].

Подібну позицію висловлює С. А. Шейфер, який вважає, що збирання доказів – це поняття комплексне. Воно включає дії з виявлення, фіксації, вилучення і збереження доказів. Виявлення доказів – їх відшукування, виявлення, звернення уваги на ті чи інші фактичні дані, що мають доказове

значення. Це початкова та необхідна стадія збирання. Зібрати можна тільки виявлені докази, що стали відомим особі, яка їх збирає. Виявлення доказів припускає оцінку виявлених фактичних даних як доказів. Оцінка ця носить попередній характер, адже остаточно судити про доказове значення факту можна тільки після його дослідження. Фіксація доказів – це закріплення, доказів у встановленому законом порядку. Кримінальне процесуальне законодавство передбачає в якості форм процесуального закріплення доказів складання протоколів, безпосереднє залучення доказів до справи, фотографування, складання планів і схем, моделювання планів і схем, моделювання та виготовлення копій. Доказом можуть бути тільки ті фактичні дані, які зафіксовані одним або декількома з перерахованих способів. Вилучення доказів має на меті забезпечення можливості їх використання для доказування, долучення їх до справи і також слугує засобом їх збереження для слідства і суду. У тих випадках, коли мова йде про речові докази, вилучення яких в натурі не можливе, у якості засобів вилучення фактично виступають деякі засоби фіксації, наприклад, моделювання або копіювання. Збереження доказів полягає у вжитті заходів по схоронності самих доказів або їх доказових властивостей, а також переслідує мету забезпечити можливість використання їх у будь-який потрібний момент слідчим або судом. Заходи щодо збереження доказів можуть носити процесуальний характер (наприклад, зберігання доказів серед матеріалів справи), але можуть бути і техніко-криміналістичними (консервація об'єктів, що мають доказове значення, покриття їх захисними плівками і т. ін.) [170].

Відома також позиція, згідно з якою використання терміну «збирання» щодо процесу одержання доказової інформації вважається не точним.

Так, М. А. Погорецький зазначає, що терміни «збирання доказів», «подання доказів» чи «надання доказів», не відповідають сутності початкового етапу процесу доказування, оскільки процесуальних доказів у готовому вигляді не існує. У зв'язку з цим є необхідність пошуку уніфікації процесу доказування, надання йому якомога більш загального вигляду, що

ілюструє рух як окремо взятого доказу, так і всієї сукупності доказів, які фігурують у кримінальному провадженні. Такою універсальною структурою доказування міг би стати поділ його на два етапи, що становлять єдиний нерозривний процес: 1) отримання доказів; 2) використання доказів для встановлення фактів та обставин, що мають значення для кримінального провадження, обґрунтування доказами своєї правової позиції сторонами кримінального провадження. Отримання окремого процесуального доказу – це не одномоментний акт, не пасивна діяльність, а активна цілеспрямована пізнавально-практична й логічна діяльність суб'єктів доказування, яка складається з окремих взаємозалежних і взаємовпливових елементів: а) пошуку, виявлення (встановлення), а в разі потреби, вилучення фактичних даних та їх джерел; б) перевірки, оцінки фактичних даних і їх джерел, їх процесуального оформлення (закріплення) й, власне, надання фактичним даним та їх джерелам значення певного доказу у кримінальному провадженні. Використання доказів, як другий етап доказування, це, з одного боку, практична процесуальна діяльність, а з другого – логічна розумова діяльність, що здійснюється за законами логіки. Ця діяльність полягає в оперуванні доказами, у встановленні на їх підставі фактів та обставин, що мають значення для кримінального провадження, в обґрунтуванні доказами своєї правової позиції сторонами кримінального провадження [140, с. 20, 21].

Л. Д. Удалова та О. В. Рибалка, вважають, що збирання доказів було б точніше визначати як формування доказів, що складається з виконання органами досудового розслідування і судом пошукових, пізнавальних, посвідчувальних та правозабезпечувальних заходів [201, с. 16].

Не заглиблюючись у наукову дискусію, зазначимо лише, що ці та інші положення сприяли формуванню правильного розуміння та сутності згаданого елемента доказування та специфіки цієї діяльності щодо обставин, які характеризують особу обвинуваченого (підозрюваного).

Способи збирання доказів визначаються як врегульована законом система прийомів і операцій, що реалізується за допомогою передбачених

процесуальним законом дій слідчого, суду та інших уповноважених на те осіб та органів, з метою пошуку, виявлення, отримання, закріплення, дослідження фактичних даних (інформації) певного виду. Не можна зводити процесуальне поняття способу збирання і перевірки доказів тільки до порядку, форми провадження відповідних дій. Оскільки процесуальна регламентація спирається на реально існуючі закономірності пізнання, змушує діяти в точній відповідності з ними, оскільки вона охоплює збирання та перевірку доказів не тільки «ззовні», а й «зсередини» – сам зміст відповідних дій. Основним змістом способів збирання і перевірки доказів є пізнавальні прийоми і операції, за допомогою яких здійснюється отримання необхідної інформації та передача її адресатам доказування. Наявність формалізованих правил, виконання яких повинно засвідчити хід і результати використання відповідних пізнавальних прийомів і операцій, становить специфіку процесуального способу і перевірки збирання доказів, але не вичерпує зміст і мету їх законодавчої регламентації [198, с. 245].

Виходячи із наведеного, збирання фактичних даних про особу обвинуваченого (підозрюваного) можна визначити як сукупність процесуальних дій, які здійснюються уповноваженими суб'єктами у порядку визначеному КПК України та мають на меті виявлення та фіксацію фактичних даних про особу обвинуваченого (підозрюваного), що мають значення для кримінального провадження.

Аналіз емпіричних даних засвідчив, що сторона обвинувачення здійснює збирання фактичних даних про особу обвинуваченого (підозрюваного) шляхом:

1) проведення слідчих (розшукових) дій, зокрема допиту: свідка (78 %), призначення експертиз (57 %), підозрюваного (52 %), потерпілого (43 %), експерта (38 %); обшуку (19 %), слідчого експерименту (15 %), освідування (6 %);

2) проведення негласних слідчих (розшукових) дій, зокрема: обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи (23 %),

спостереження за особою, річчю або місцем (21 %), використання конфіденційного співробітництва (18 %), зняття інформації з електронних інформаційних систем (15 %), аудіо-, відеоконтролю місця (12 %), аудіо-, відеоконтролю особи (11 %), негласного отримання зразків, необхідних для порівняльного дослідження (9 %);

3) безпосереднього виявлення під час витребування та отримання від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій, службових і фізичних осіб (67 %).

Сторона захисту, потерпілий здійснює збирання доказів шляхом витребування та отримання від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій, службових та фізичних осіб речей (9 %), копій документів (78 %), відомостей (81 %), висновків експертів (23 %), висновків ревізій, актів перевірок (8 %); ініціювання проведення слідчих (розшукових) дій (74 %), негласних слідчих (розшукових) дій (58 %) та інших процесуальних дій (49 %), шляхом здійснення інших дій (18 %).

Щодо до джерел відомостей про особу обвинуваченого у кримінальному провадженні, то їх змістовний перелік пропонує О. В. Єні і зазначає, що джерелом відомостей про особу обвинуваченого перш за все є документи – паспорт, свідоцтва (про шлюб, про розірвання шлюбу, про народження тощо), посвідчення, характеристики, медична документація, атестати (дипломи), довідки, судові рішення, трудова книжка, висновки експертиз тощо. По-друге, це показання учасників кримінального провадження, надані в суді. По-третє, таким джерелом може стати й поведінка обвинуваченого в суді, його власні показання. Зазвичай, окрім анкетних даних, можуть аналізуватися такі обставини, які характеризують особу обвинуваченого: характеристики за місцем проживання, навчання чи роботи, зокрема ставлення до навчання, виконання посадових обов'язків, громадської роботи; стосунки з колегами, з близькими; поведінка у побуті; сімейний та матеріальний стан; наявність на утриманні неповнолітніх дітей чи непрацездатних членів сім'ї, їх вік та стан

здоров'я; факт опікунства; працевлаштованість та вид діяльності, матеріальні джерела існування; наявність попередніх судимостей; фактів притягнення до адміністративної відповідальності; поведінка обвинуваченого під час досудового розслідування та в суді; похилий чи неповнолітній вік; стан здоров'я, наявність фізичних чи психічних вад, у тому числі дані про перебування на обліку у нарколога; соціальні зв'язки, оточення; наявність особливого статусу (пенсіонера, учасника війни чи бойових дій, постраждалого від аварії на Чорнобильській АЕС, інваліда, дитини війни), урядових нагород тощо [68, с. 2].

Власні узагальнення матеріалів правозастосовної практики в цілому підтвердили наведені результати.

Так, встановлено, що джерелами фактичних даних про особу обвинуваченого (підозрюваного) є:

1) показання самого обвинуваченого (підозрюваного), родичів, знайомих, колег, свідків, очевидців кримінального правопорушення;

2) речові докази (особисті речі, одяг, предмети, які можуть свідчити про захоплення, інтереси особи, її індивідуальні характеристики та особливості);

3) документи:

– які посвідчують особу та місце її проживання (із урахуванням положень законодавства про облік тимчасово переміщених осіб) паспорт громадянина України, тимчасове посвідчення громадянина, паспорт громадянина України, до якого внесені дані про місце реєстрації в АРК Крим та довідка про взяття на облік особи, яка переміщується з тимчасово окупованої території України або району проведення антитерористичної операції (з відміткою Державної міграційної служби про реєстрацію місця проживання), довідка, що підтверджує місцеперебування громадян України, які проживають на тимчасово окупованій території або переселилися з неї; для неповнолітніх осіб – свідоцтво про народження);

– інші особисті документи (трудова книжка, страховий поліс, свідоцтво фізичної особи підприємця, довідка про присвоєння ідентифікаційного номера, дипломи, свідоцтва, атестати та ін.);

– характеристики (з місця роботи, навчання, служби, проживання); про протиправну поведінку у минулому (вироки, ухвали суду, рішення державних органів); про сімейний, матеріальний стан, побутові умови, професійну діяльність; медичні (медична картка, перебування на обліках);

4) висновки експертів.

На практиці збирання фактичних даних про особу обвинуваченого (підозрюваного) здійснюється одночасно або паралельно з їх перевіркою. Як вже було зазначено, законом визначені способи збирання доказів, так само відповідний процесуальний інструментарій застосовується і під час їх перевірки.

Зі змісту положень КПК України убачається, що законодавець, на відміну від збирання та оцінки доказів, не передбачив окрему правову норму щодо їх перевірки. У коментарі до ст. 93 КПК України зазначено, що метою слідчих дій є не тільки збирання (формування) доказів. Зокрема треба мати на увазі, що збирання доказів об'єктивно пов'язане з їх перевіркою, що створює передумови для розширення пізнання в кримінальній справі та основу наступної оцінки доказів. Різниця між цими складовими доказування (збиранням і перевіркою доказів) полягає в тому, що перевірка здійснюється як за допомогою практичних дій, так і логічним шляхом. Збирання ж доказів відбувається здебільшого під час практичних дій. Перевірка відбувається уже в процесі формування їх при проведенні відповідної слідчої (розшукової) дії. Вона передбачає широке застосування таких логічних прийомів як аналіз та синтез встановлених у провадженні фактів, їх порівняння та співставлення [111, с. 251–252].

Слід зазначити, що відсутність законодавчого визначення перевірки доказів обговорюється у науковій дискусії, серед іншого, у контексті

предмета доказування, його структури і визначення понять «дослідження доказів», «перевірка доказів», «оцінка доказів» та їх співвідношення.

Одні вчені вважають, що поняття «дослідження доказів» та «перевірка доказів» – синоніми [17, с. 48; 93, с. 76; 99, с. 8–9]. Відповідно до іншої точки зору, дослідження доказів підкреслює змістовний аспект діяльності у сфері доказування та використовується переважно у криміналістиці, а поняття перевірка доказів більшою мірою звертає увагу на зовнішній аспект зазначеної діяльності і більш часто використовується у кримінально-процесуальному розумінні [173, с. 21].

Також вчені ототожнюють дослідження доказів з їх оцінкою і зазначають, що дослідження доказів – це їх аналіз учасниками кримінального провадження для виявлення їх сутності, визначення ціннісних властивостей через призму законодавчо встановлених вимог до кримінально-процесуальної форми та змісту в порядку, передбаченому КПК, з метою встановлення на їх основі всього кола обставин, які підлягають доказуванню [26, с. 28–29].

Пропонується також замість виокремлення перевірки та оцінки окремим елементом процесу доказування визначити дослідження доказів, що становить здійснювану з дотриманням принципів кримінального судочинства розумову та практичну діяльність суб'єктів кримінально-процесуального доказування із визначення властивостей (характеристик) доказів та їх системи, формування на цій основі висновків з метою прийняття законних та обґрунтованих кримінально-процесуальних рішень [182, с. 5; 121, с. 728–729].

Отже, у теорії кримінального процесу наразі не сформовано єдиного підходу до визначення поняття перевірки доказів. Проте, більшість науковців виокремлюють перевірку доказів як самостійний елемент предмета доказування, з чим потрібно погодитись. Адже, не можна ототожнювати перевірку і оцінку доказів. Не заглиблюючись у етимологічне дослідження згаданих понять, наведемо позицію законодавця, а саме ч. 2 ст. 91 КПК України, де зазначено, що доказування полягає у збиранні, перевірці та

оцінці доказів з метою встановлення обставин, що мають значення для кримінального провадження. Тобто у законі чітко визначено складові доказування. Інше питання – прогалина законодавства у частині відсутності регламентації перевірки доказів, на відміну від збирання та оцінки.

Усунення цієї прогалини можливе шляхом доповнення КПК України статтею 93-1 у такій редакції:

Стаття 93-1. Перевірка доказів. 1. Зібрані докази підлягають ретельній, всебічній і об'єктивній перевірці. 2. Перевірка доказів полягає у аналізі форми і змісту доказів, співставленні доказів між собою та іншими доказами, встановленні джерел доказів. Перевірка доказів здійснюється слідчим, прокурором, слідчим суддею, судом. Інші учасники кримінального провадження можуть брати участь у перевірці доказів.

Таким чином, у процесуальному законі буде надано поняття перевірки доказів, визначено специфічні способи цієї діяльності, а також досягнуто узгодженості з іншими правовими нормами, законодавчо структуровано процес доказування.

Перевірка доказів – обставин, які характеризують особу обвинуваченого має особливе значення з огляду їх впливу на ухвалення процесуальних рішень. Відтак, важливо своєчасно та у повній мірі здійснити перевірку доказів з тим, щоб їх подальша оцінка була об'єктивною.

Як вже було зазначено, учасники кримінального провадження здійснюють перевірку фактичних даних про особу обвинуваченого (підозрюваного) способами, які використовуються для збирання доказів.

Водночас, характерною особливістю перевірки є аналітична (розумова, мисленнева, логічна) діяльність суб'єктів, що передбачає також застосування широкого кола специфічних прийомів. Ці прийоми не регламентовані процесуальним законом, оскільки передбачити їх уніфікований перелік не можливо.

Зважаючи на особливе значення перевірки обставин, які характеризують особу обвинуваченого (підозрюваного) та відсутність законодавчої

регламентації цього елемента доказування, у соціологічних дослідженнях ми приділили йому окрему увагу.

Так, встановлено, що для перевірки доказів, крім способів, визначених КПК України, правозастосовувачі використовують такі прийоми (переважно у сукупності): порівняння (76 %) – для виявлення схожості та/або відмінності певних характеристик особи обвинуваченого (підозрюваного) у різних джерелах; аналіз (82 %) – з метою визначення найбільш суттєвих, повторюваних, типових даних та ознак; синтез (73 %) – для формування цілісного, комплексного, всебічного уявлення про особу обвинуваченого (підозрюваного) шляхом поєднання різних за джерелами і змістом даних та ознак, зазвичай отриманих у процесі аналізу; абстрагування (51 %) – для концентрації уваги на окремих даних та ознаках; узагальнення (68 %) – для поглибленого вивчення та дослідження різних фактичних даних про особу обвинуваченого (підозрюваного).

Виходячи з викладеного, можна зробити висновок, що процесуальна діяльність з перевірки доказів це – з одного боку аналітична (розумова) діяльність, що передбачає дослідження фактичних даних про особу обвинуваченого (підозрюваного) та зіставлення їх з іншими доказами, а з іншого – практична діяльність у ході якої відбувається встановлення джерел доказів, проведення процесуальних дій з метою підтвердження або спростування певних фактичних даних, що перевіряються. В результаті такої діяльності можуть бути отримані також нові докази.

2.2. Оцінка фактичних даних про особу обвинуваченого (підозрюваного)

Обставини, які характеризують особу обвинуваченого, як і інші докази у кримінальному провадженні, підлягають оцінці слідчим, прокурором, слідчим суддею, судом за внутрішнім переконанням, яке ґрунтується на

всебічному, повному й неупередженому дослідженні всіх обставин кримінального провадження. Оцінка кожного доказу відбувається у відповідності до вимог закону з точки зору належності, допустимості, достовірності, а сукупність зібраних доказів – з точки зору достатності та взаємозв'язку для прийняття відповідного процесуального рішення (ч.1 ст. 94 КПК України).

Отже, після того як у кримінальному провадженні зібрано та перевірено докази (обставини, які характеризують особу обвинуваченого), здійснюється їх оцінка. Як убачається зі змісту ст. 94 КПК України, законодавець визначає процесуальний алгоритм (порядок) оцінки доказів, тобто оцінка доказів являє законодавчо визначену послідовність дій, відхилення від якої не допускається.

Незважаючи на те, що у КПК України елементи доказування (крім перевірки) визначені у окремих правових нормах, на нашу думку, таке розмежування має на меті законодавчу регламентацію процесуального порядку збирання, перевірки та оцінки доказів, визначення способів, суб'єктів, уповноважених здійснювати таку діяльність. У правозастосовній діяльності перевірка доказів може поєднуватись із їх оцінкою, збирання з перевіркою, тобто чітко структурований алгоритм – це, насамперед, законодавча конструкція, яка є правовою основою для суб'єктів доказування.

Науковці визначають оцінку доказів як логіко-психологічний процес, під час якого в суб'єкта формується уявлення (упевненість) щодо інформаційної значущості фактичних даних, тобто інформації, що міститься в її матеріальних носіях, а також щодо причинних зв'язків джерел інформації й достатності сформованого комплексу доказів для прийняття процесуального рішення [Денисюк С. Ф. Процес доказування на досудовому слідстві: криміналістичне забезпечення / С. Ф. Денисюк // Форум права. – 2011. – № 2. – С. 227–231, с. 228].

Отже, спочатку оцінка обставин, які характеризують особу обвинуваченого (підозрюваного) з точки зору належності. Відповідно до ч.1

ст. 85 КПК України належними є докази, які прямо чи непрямо підтверджують існування чи відсутність обставин, що підлягають доказуванню у кримінальному провадженні, та інших обставин, які мають значення для кримінального провадження, а також достовірність чи недостовірність, можливість чи неможливість використання інших доказів.

У теорії кримінального процесу належність доказів визначають як: обов'язкову правову властивість, що відображує здатність доказів прямо або опосередковано встановлювати обставини, що підлягають доказуванню через об'єктивні зв'язки між ними [90, с. 11]; ознаку, що вказує на наявність зв'язку між доказовою інформацією та обставинами, які підлягають доказуванню [9, с. 104]; внутрішню, притаманну властивість доказів, яка виражає об'єктивний зв'язок фактичних даних з обставинами конкретної справи, яка була набута їх носієм в результаті взаємодії із фактом, що з'ясовується та має властивість вказувати на цей факт [46, с. 64]; здатність доказів своїм внутрішнім змістом слугувати засобом встановлення обставин, що мають значення для справи [204, с. 20].

Як убачається із наведених визначень, оцінка належності доказів пов'язується з їх змістом та обставинами, які підлягають доказуванню. Зважаючи на структуру обставин, які характеризують особу обвинуваченого та джерела їх одержання, убачається, що обсяг таких обставин може бути значним, а зміст різноманітним. Тому важливе значення має розуміння того, які із них не можуть бути належними у кримінальному провадженні. У літературі висловлена позиція, яку ми підтримуємо, вона зводиться до того, що докази потрібно вважати неналежними, якщо вони: 1) містять відомості не про досліджувану подію, а про інший факт, який не є предметом дослідження; 2) не можуть бути використані у якості доказових фактів для встановлення обставин, які належать до предмету доказування [135, с. 42; 100, с. 224].

За результатами соціологічних досліджень встановлено, що проблеми оцінки належності доказів пов'язують із оцінкою характеристик з місця

роботи та навчання (32 %), відомостей про сімейний та матеріальний стан (41 %), стосунки з колегами, сусідами (43 %), матеріальні джерела існування (39 %). Особливо респонденти зауважили про складність оцінки належності відомостей, обставин, що характеризують особу обвинуваченого та надаються потерпілими (65 %). Якщо проаналізувати зміст цих даних, то можна припустити, що складність у оцінці їх належності зумовлена суб'єктивним характером таких даних, на відміну, наприклад, від документів, які посвідчують особу. Тому, до їх оцінки з точки зору належності, потрібно підходити з позицій: 1) відмежування таких відомостей та даних від особистих міркувань та умовиводів осіб, як їх надають; 2) зв'язку із іншими елементами предмета доказування; 3) відсутності протиріч з іншими даними про особу обвинуваченого, а у разі їх наявності, об'єктивності таких протиріч; 4) не допущення формування упередженого ставлення до обвинуваченого.

У теорії кримінального процесу питанням допустимості доказів приділено значну увагу.

З цього приводу М. М. Стоянов пропонує узагальнене визначення, яке передбачає, що кримінально-процесуальний інститут допустимості доказів утворений групами правил, що визначають поняття доказу та його допустимості, способи та порядок збирання доказів (тобто надання їм процесуальної форми), коло суб'єктів, правомочних збирати докази в кримінальному провадженні, коло суб'єктів, уповноважених вирішувати питання про визнання доказів недопустимими, а також процесуальний порядок ухвалення такого рішення та його процесуальну форму [183, с. 246].

Більшість науковців у якості умов допустимості доказу визначають:

1) законність джерела доказів (джерела доказів визначені у ст. 84 КПК України. Ними є показання, речові докази, документи, висновки експертів);

2) законність способу отримання доказів. У ст. 223 КПК України сформульовані загальні вимоги щодо проведення слідчих (розшукових) дій. Статті 224–245 КПК України містять норми щодо умов і процесуального

порядку проведення таких слідчих (розшукових) дій як допит, пред'явлення особи для впізнання; пред'явлення речей, трупа для впізнання, проведення допиту, обшуку, огляду, експертизи. У гл. 21 КПК України викладено вимоги, щодо законності проведення негласних слідчих (розшукових) дій (аудіо-, відеоконтроль особи, накладення арешту на кореспонденцію, огляд і виїмка кореспонденції, зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж, зняття інформації з електронних інформаційних систем, обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи, установлення місця знаходження радіоелектронного засобу, спостереження за особою, річчю, або місцем, аудіо-, відеоконтроль місця, контроль за вчиненням злочину, виконання спеціального завдання з розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації, негласне отримання зразків, необхідних для порівняльного дослідження, використання конфіденційного співробітництва). Фактичні дані, отримані в результаті проведення негласних слідчих (розшукових) дій можуть бути допущені як докази якщо вони отримані та перевірені шляхом гласних слідчих (розшукових) дій з дотриманням прав і свобод людини або з правомірним обмеженням окремих прав і свобод, санкціонованих слідчим суддею [111, с. 229–230];

3) додержання процесуальної форми. Гл. 5 КПК України присвячена правому регулюванню фіксування кримінального провадження. У ст. 103 КПК України визначено наступні форми фіксування кримінального провадження: протокол, носій інформації, на якому за допомогою технічних засобів зафіксовано процесуальні дії, журнал судового засідання;

4) отримання доказів належним суб'єктом. До таких суб'єктів законом віднесено слідчого, прокурора, слідчого суддю, суд (ч. 1 ст. 84 КПК України).

Прогресивною новелою КПК України 2012 року стала законодавча регламентація інституту недопустимості доказів, де окремо визначені умови визнання недопустимими доказів та відомостей, які стосуються особи підозрюваного, обвинуваченого. Так, у ч. 1 ст. 88 КПК України зазначено, що

докази, які стосуються судимостей підозрюваного, обвинуваченого або вчинення ним інших правопорушень, що не є предметом цього кримінального провадження, а також відомості щодо характеру або окремих рис характеру підозрюваного, обвинуваченого є недопустимими на підтвердження винуватості підозрюваного, обвинуваченого у вчиненні кримінального правопорушення.

Водночас, ці докази можуть бути допустимими якщо: 1) сторони погоджуються, щоб ці докази були визнані допустимими; 2) вони подаються для доказування того, що підозрюваний, обвинувачений діяв з певним умислом та мотивом або мав можливість, підготовку, обізнаність, потрібні для вчинення ним відповідного кримінального правопорушення, або не міг помилитися щодо обставин, за яких він вчинив відповідне кримінальне правопорушення; 3) їх подає сам підозрюваний (обвинувачений); 4) підозрюваний, обвинувачений використав подібні докази для дискредитації свідка; 5) докази щодо певної звички або звичайної ділової практики підозрюваного, обвинуваченого є допустимими для доведення того, що певне кримінальне правопорушення узгоджувалося із цією звичкою підозрюваного, обвинуваченого.

Наведені законодавчі положення спрямовані на унеможливлення використання у доказуванні недопустимих доказів щодо особи обвинуваченого (підозрюваного), які можуть сформувати упереджене ставлення до нього.

Оцінка фактичних даних про особу обвинуваченого (підозрюваного) з точки зору достовірності, має на меті формування правильних, об'єктивних висновків про таку особу, із урахуванням яких приймаються процесуальні рішення. Оцінка достовірності обставин, які характеризують особу обвинуваченого (підозрюваного) виконує подвійну функцію: з одного боку – вона покликана забезпечити виконання процесуальних вимог, які висувуються до суб'єктів доказування, а з іншого – забезпечує та спрямована на додержання прав і законних інтересів обвинуваченого (підозрюваного).

Наприклад, недопущення притягнення особи до кримінальної відповідальності, у разі встановлення недостовірності доказів (віку, психічного стану), це саме стосується обґрунтованості процесуального примусу та застосування належної правової процедури. Тобто, оцінку достовірності можна вважати своєрідним правовим інструментом забезпечення якості кримінального провадження, законності та об'єктивності його результатів.

Оцінка фактичних даних про особу обвинуваченого (підозрюваного) з точки зору достовірності, являє певні складності для суб'єктів, які здійснюють таку оцінку. Так, якщо йдеться про докази, отримані з показань учасників кримінального провадження, характеристик особи, отриманих з різних джерел, то часто інформація про особу обвинуваченого (підозрюваного) формується під впливом певних суб'єктивних чинників, не однакове також розуміння суттєвості (важливості) таких даних особами, які їх надають. Відтак, суб'єкт, який здійснює оцінку достовірності доказу не може бути до кінця упевнений у тому, що доказ достовірний.

Дещо інша ситуація з фактичними даними, отриманими з офіційних джерел. Як правило, оцінка достовірності фактичних даних про особу обвинуваченого (підозрюваного), що міститься у документах (висновки експертів, медичні довідки, документи особи, рішення (акти) органів влади тощо) передбачає встановлення якості джерела отримання доказів.

Отже, убачається, що оцінка достовірності фактичних даних про особу обвинуваченого (підозрюваного) має включати: 1) перевірку надійності (законності) джерела, з якого отримано доказ; 2) можливість підтвердження даних з різних джерел; 3) встановлення відсутності зацікавленості у змісті доказу під час його формування (якщо це впливає на об'єктивність); 4) зіставлення, порівняння фактичних даних з іншими доказами; 5) витребування додаткових даних та відомостей з метою усунення можливих протиріч та сумнівів у достовірності доказової інформації.

Особливості доказування обставин, які характеризують особу обвинуваченого (підозрюваного) на стадії судового розгляду полягають у тому, що 1) судовий розгляд проводиться лише стосовно особи, якій висунуто обвинувачення, в межах відповідно до обвинувального акта (крім випадків, передбачених ч. 2, 3 ст. 337 КПК України); 2) суд досліджує докази безпосередньо (крім випадків, передбачених ст. 97, 225, 333, ч. 3 ст. 349, ч. 1 ст. 381 КПК України), що дозволяє сформувати внутрішнє переконання суддів; 3) відомості про особу обвинуваченого, які містяться в показаннях (підозрюваного, обвинуваченого, свідка, потерпілого, експерта), отримані слідчим, прокурором визнаються доказами судом і покладаються в основу остаточного судового рішення.

За результатами узагальнення правозастосовної практики встановлено, що доказування обставин, які характеризують особу обвинуваченого на стадії судового розгляду здійснюється наступними засобами: допит обвинуваченого (65 %), свідка (84 %), потерпілого (62 %), експерта (43%), одночасний допит (71 %), оголошення, пред'явлення для ознайомлення учасникам судового провадження документів, відтворення звуко- та відеозаписів (32 %), доручення і проведення експертизи (77 %), доручення проведення слідчих (розшукових) дій (87 %), витребування речей і документів (85 %), інші (пред'явлення для впізнання осіб або предметів, огляд речових доказів, огляд на місці 12 %).

Отже, слід зазначити, що доказування обставин, які характеризують особу обвинуваченого мають певну специфіку, що зумовлена змістом таких відомостей, їх джерел, особливим порядком отримання певних видів інформації, значенням для кримінального провадження. Відтак, до діяльності уповноважених суб'єктів щодо доказування обставин, які характеризують особу обвинуваченого висувається низка особливих вимог, додержання яких сприятиме підвищенню ефективності та якості цієї діяльності. Виходячи зі змісту положень КПК України, правозастосовної практики та правових позицій ЄСПЛ, до таких вимог віднесено:

1) дотримання принципу законності (урахування положень ст. 15 КПК України);

2) обмеження обсягу та змісту обставин, що характеризують особу обвинуваченого метою досягнення конкретних завдань кримінального провадження;

3) не допущенням збирання даних, що не сумісні з метою доказування, а також несумісних з обставинами кримінального правопорушення;

4) відповідністю змісту та обсягу обставин, що характеризують особу обвинуваченого меті доказування;

5) обставини, що характеризують особу обвинуваченого повинні відповідати вимогам точності, достатності; неповні та неточні обставини підлягають додатковому уточненню;

б) обставини, що характеризують особу обвинуваченого повинні забезпечити ідентифікацію цієї особи та відповідати вимогам процесуальної форми.

2.3. Особливості доказування обставин, які характеризують особу обвинуваченого (підозрюваного), у кримінальних провадженнях щодо: неповнолітніх, застосування примусових заходів медичного характеру, окремих категорій осіб

Інше питання, яке потребує уваги у контексті проблеми, що досліджується – особливості предмета доказування (у частині обставин, які характеризують особу обвинуваченого) у кримінальних провадженнях щодо: а) неповнолітніх; б) застосування примусових заходів медичного характеру. Як було зазначено, у спеціальній літературі ці обставини визначають як спеціальний предмет доказування.

Законодавцем передбачено, що доказування обставин, які характеризують особу обвинуваченого у кримінальних провадженнях щодо

неповнолітніх має специфіку і потребує доказування обставин, визначених у ст. 91 КПК України, а також інших – визначених у окремих нормах глави 38 КПК України.

У листі Вищого спеціалізованого суду з розгляду цивільних і кримінальних справ наголошено про особливе значення доказування (встановлення) обставин, які характеризують особу неповнолітнього обвинуваченого. Так, зокрема індивідуалізація покарання є важливою вимогою принципового характеру, що передбачає персоніфікацію кримінальної відповідальності: вона настає лише щодо конкретної особи, яка вчинила злочин (ст. 2, 18, 50 КК України). Тому призначення покарання з урахуванням ступеня тяжкості вчиненого злочину, особи неповнолітнього та обставин, що пом'якшують чи обтяжують покарання, повинно максимально сприяти досягненню мети покарання, яка полягає у виправленні неповнолітнього засудженого, його вихованні та соціальній реабілітації.

Суд має ретельно і виважено аналізувати відомості, надані представниками служби у справах дітей, іншу інформацію про особу неповнолітнього, отриману під час судового розгляду, пам'ятаючи, що неналежне встановлення таких відомостей всупереч вимогам ст. 485, 487 КПК України перешкоджає виконанню судом передбаченої п. 3 ч. 1 ст. 65 КК України законодавчої вимоги щодо всебічного з'ясування обставин, які характеризують особу винного (суд не повинен обмежуватись обставинами, безпосередньо пов'язаними із вчиненням злочину) та щодо призначення покарання, необхідного і достатнього для виправлення особи і запобігання новим злочинам (ч. 2 ст. 65 КК України).

При призначенні неповнолітньому покарання слід враховувати, що вік неповнолітньої особи згідно з п. 3 ч. 1 ст. 66 КК України є обставиною, яка пом'якшує покарання незалежно від того, чи досяг обвинувачений на час розгляду кримінального провадження повноліття. Зважаючи на конкретні обставини справи, суди повинні враховувати як такі, що пом'якшують покарання, й інші обставини, перелічені у ч. 1 згаданої статті, а також

обставини, які хоча й не зазначені у законі, але знижують ступінь суспільної небезпечності злочину чи особи, в тому числі примирення з потерпілим, втягнення неповнолітнього у злочинну діяльність іншою особою тощо [37].

У ст. 485, 487 КПК України, регламентовано, що у кримінальному провадженні щодо неповнолітніх підлягають встановленню:

1) повні і всебічні відомості про особу неповнолітнього: його вік (число, місяць, рік народження), стан здоров'я та рівень розвитку, інші соціально-психологічні риси особи, які необхідно враховувати при індивідуалізації відповідальності чи обранні заходу виховного характеру. За наявності даних про розумову відсталість неповнолітнього, не пов'язану з психічною хворобою, повинно бути також з'ясовано, чи міг він повністю усвідомлювати значення своїх дій і в якій мірі міг керувати ними;

2) ставлення неповнолітнього до вчиненого ним діяння;

3) умови життя та виховання неповнолітнього (склад сім'ї неповнолітнього, обстановка в ній, взаємини між дорослими членами сім'ї та дорослими і дітьми, ставлення батьків до виховання неповнолітнього, форми контролю за його поведінкою, морально-побутові умови сім'ї; обстановка в школі чи іншому навчальному закладі або на виробництві, де навчається або працює неповнолітній, його ставлення до навчання чи роботи, взаємини з вихователями, учителями, однолітками, характер і ефективність виховних заходів, які раніше застосовувалися до нього; зв'язки і поведінка неповнолітнього поза домом, навчальним закладом та роботою (ст. 487 КПК України);

4) наявність дорослих підбурювачів та інших співучасників кримінального правопорушення.

У разі передання під нагляд, як альтернативи застосуванню запобіжного заходу, встановленню слідчим суддею, судом у сукупності підлягають:

1) відомості про особу батьків, опікунів або піклувальників, а також відомості про їхні стосунки з неповнолітнім. Це дає змогу впевнитися у тому, що зазначені особи можуть здійснювати належний нагляд за неповнолітнім;

2) батьків, опікунів чи піклувальників (представник адміністрації дитячої установи, якщо неповнолітній є вихованцем цієї установи), а також неповнолітній надав згоду на передання під нагляд; 3) батьками, опікунами або піклувальниками (представником адміністрації дитячої установи, якщо неповнолітній є вихованцем цієї установи) надано письмове зобов'язання забезпечити прибуття неповнолітнього підозрюваного чи обвинуваченого до слідчого, прокурора, слідчого судді, суду, а також належну поведінку неповнолітнього.

Отже, убачається, що законодавець наголошує на необхідності встановлення додаткових, але не відмінних від визначених у ст. 91 КПК України обставин, які характеризують особу обвинуваченого. Так, очевидно, що зазначені у ст. 485, 487 КПК України обставини охоплюються та можуть бути встановлені у рамках загального предмета доказування, а саме елементів, визначених у п. 2, 4 ч. 1 ст. 91 КПК України. Певним чином це підтверджується і роз'ясненнями, наведеними у листі Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ № 223-1134/0/4-13 від 18 липня 2013 року [152], де зазначено, що кримінальне провадження щодо неповнолітніх здійснюється у загальному порядку з урахуванням особливостей, передбачених главою 38 КПК України. Тобто, обставини, які характеризують особу неповнолітнього і підлягають встановленню, слугують додатковою конкретизацією загального предмета доказування, вони орієнтовані на поглиблене вивчення особи неповнолітнього (фізичні, розумові, психічні особливості розвитку).

Доказування (встановлення) обставин, які характеризують особу неповнолітнього є визначальним для застосування особливого порядку кримінального провадження, що у свою чергу, передбачає відповідну правову процедуру та наслідки, а саме:

– застосування відмінних від тих, що застосовуються до повнолітніх, форм реалізації кримінальної відповідальності;

- здійснення досудового розслідування спеціально уповноваженим керівником органу досудового розслідування слідчим;
- здійснення судового провадження у відповідності з вимогами ч. 10 ст. 31 КПК України;
- забезпечення права на захист як з моменту встановлення факту неповноліття, так і з часу виникнення будь-яких сумнівів у тому, що особа є повнолітньою (п. 1, 2 ч. 2 ст. 52 КПК України);
- визнання недопустимими доказів, отриманих внаслідок порушення права неповнолітнього на захист;
- пріоритетність здійснення судового провадження за участю неповнолітнього у закритому судовому засіданні (ч. 2 ст. 27 КПК України);
- можливість застосування до неповнолітнього, крім запобіжних заходів, визначених КПК України (із урахуванням вікових та психологічних особливостей, роду занять), як альтернативи – передання неповнолітнього під нагляд батьків, опікунів чи піклувальників (адміністрації дитячої установи, у якій він виховується);
- можливість застосування примусових заходів виховного характеру (ст. 497 КПК України);
- особливий порядок виклику до суду;
- обов'язок слідчого, прокурора, слідчого судді, суду та інших осіб, які беруть участь у кримінальному провадженні здійснювати процесуальні дії в порядку, що найменше порушує звичайний уклад життя неповнолітнього, відповідає його віковим та психологічним особливостям, вживати заходи, спрямовані на уникнення негативного впливу на неповнолітнього;
- участь у судовому розгляді представників служби у справах дітей та уповноваженого підрозділу Національної поліції (ст. 496 КПК України).

Вивчення матеріалів правозастосовної практики засвідчило, що джерелами інформації про особу неповнолітнього є: 1) сам неповнолітній (54%); 2) соціальні служби (92%); 3) сім'я (95%); 4) школа (інша установа) (89 %); 5) органи НП (46%); 6) інші (12%).

Що стосується змісту інформації про особу неповнолітнього обвинуваченого (підозрюваного), то у матеріалах кримінальних проваджень зазвичай містяться дані та відомості про: 1) особу неповнолітнього (прізвище, ім'я, по батькові, стать, дата народження); 2) батьків, сім'ю (персонографічні дані, місце проживання, засіб зв'язку, сімейний стан, стосунки в сім'ї, ставлення до дітей, авторитетність та вплив, контроль за поведінкою неповнолітнього, побутові умови); 3) стан здоров'я неповнолітнього, його розвиток (інвалідність, порушення, затримка розвитку); 4) соціально-психологічні риси (агресивність, відчуженість, моральні якості, емоційність); 5) розумову відсталість (очевидні відхилення); 6) ставлення до учиненого (чи шкодує про учинене, чи усвідомлює необхідність відповідальності, чи вважає свої дії прийнятними та допустимими); 7) вплив дорослих підбурювачів (чи існують підбурювачі, ступінь їх впливу); 8) стосунки з однолітками, друзями, колегами (наявність серед оточення осіб з асоціальною поведінкою, їх вплив, коло інтересів); 9) попередню протиправну поведінку та застосування відповідних заходів впливу (рішення компетентних органів).

Встановлення цих обставин є умовою, за якої досягається вимога співрозмірності заходів впливу на неповнолітніх правопорушників із особливостями їх особи та обставинами правопорушення (Пекінські правила, 1985 року).

КПК України передбачено особливий порядок кримінального провадження щодо застосування примусових заходів медичного характеру (глава 39 КПК України) у разі, якщо є достатні підстави вважати, що кримінальне правопорушення вчинено особою у стані неосудності; особа вчинила кримінальне правопорушення у стані осудності, але захворіла на психічну хворобу до постановлення вироку.

У ст. 505 КПК України визначено перелік обставин, які підлягають встановленню під час досудового розслідування відповідних кримінальних правопорушень.

А саме:

1) час, місце, спосіб та інші обставини вчинення суспільно небезпечного діяння або кримінального правопорушення;

2) вчинення цього суспільно небезпечного діяння або кримінального правопорушення цією особою;

3) наявність у цієї особи розладу психічної діяльності в минулому, ступінь і характер розладу психічної діяльності чи психічної хвороби на час вчинення суспільно небезпечного діяння або кримінального правопорушення чи на час досудового розслідування;

4) поведінка особи до вчинення суспільно небезпечного діяння або кримінального правопорушення і після нього;

5) небезпечність особи внаслідок її психічного стану для самої себе та інших осіб, а також можливість спричинення іншої істотної шкоди такою особою;

б) характер і розмір шкоди, завданої суспільно небезпечним діянням або кримінальним правопорушенням;

7) обставини, що підтверджують, що гроші, цінності та інше майно, які підлягають спеціальній конфіскації, одержані внаслідок вчинення суспільно небезпечного діяння або кримінального правопорушення та/або є доходами від такого майна, або призначалися (використовувалися) для схилення особи до вчинення суспільно небезпечного діяння або кримінального правопорушення, фінансування та/або матеріального забезпечення суспільно небезпечного діяння або кримінального правопорушення чи винагороди за його вчинення, або є предметом суспільно небезпечного діяння або кримінального правопорушення, в тому числі пов'язаного з їх незаконним обігом, або підшукані, виготовлені, пристосовані або використані як засоби чи знаряддя вчинення суспільно небезпечного діяння або кримінального правопорушення.

Отже, конкретизація (особливості) предмета доказування для кримінальних проваджень щодо застосування примусових заходів медичного

характеру у частині обставин, які характеризують особу обвинуваченого, насамперед стосується фактичних даних про психічний стан здоров'я такої особи та її суспільну небезпечність. Встановлення таких фактичних даних має значення для: 1) застосування особливого порядку кримінального провадження; 2) забезпечення додаткових гарантій щодо додержання прав і свобод особи; 3) можливості застосування відповідних запобіжних заходів (ст. 508 КПК України); 4) визначення виду примусового заходу медичного характеру.

Законодавцем регламентовано, що правова оцінка суспільно небезпечного діяння, яке учинено особою у стані неосудності, здійснюється виходячи із суспільної небезпеки такого діяння. Відомості про попередню судимість, факт учинення кримінального правопорушення, за яке особу звільнено від відповідальності або покарання, факт застосування до неї примусових заходів медичного характеру не враховуються.

Що стосується встановлення небезпечності особи внаслідок її психічного стану для самої себе та інших осіб, а також можливості спричинення іншої істотної шкоди такою особою, то це передбачає визначення типу її суспільної небезпечності. Відповідно до Наказу МОЗ № 397 від 8 жовтня 2001 року [155], виокремлюють активний і пасивний типи суспільної небезпечності, які суб'єктивно характеризують учинене суспільно небезпечне діяння.

Активний тип – це учинення суспільно небезпечного діяння внаслідок психопатологічної симптоматики, що походить від хворого незалежно від зовнішніх обставин, пасивний тип – учинення суспільно небезпечного діяння пов'язане із зовнішніми обставинами або діями оточуючих осіб [61, с. 5].

Як свідчать результати узагальнення емпіричних даних, джерелами доказів про наявність (можливі) психічних розладів у особи є: 1) офіційні медичні документи закладів охорони здоров'я, що підтверджують наявність захворювання, перебування на обліку у психіатра, нарколога, лікування, госпіталізацію до психіатричних закладів, інвалідність у зв'язку із психічним

розладом та ін. (медичні картки, консультативні висновки); 2) документи про застосування примусових заходів медичного характеру (рішення суду); 3) висновок судово-психіатричної експертизи (щодо характеру психічного захворювання особи, можливості брати участь у процесуальних діях та судовому засіданні); 4) показання свідків, потерпілого, самого підозрюваного, обвинуваченого, які дають підстави вважати про наявність психічного розладу у цієї особи.

Окрема глава 37 КПК України передбачає особливий порядок кримінального провадження щодо окремої категорії осіб. У ст. 480 КПК України визначено вичерпний перелік таких осіб зокрема: 1) народний депутат України; 2) суддя Конституційного Суду України, професійний суддя, а також присяжний і народний засідателі на час здійснення ними правосуддя; 3) кандидат у Президенти України; 4) Уповноважений Верховної Ради України з прав людини; 5) Голова, інший член Рахункової палати; 6) депутат місцевої ради; 7) адвокат; 8) Генеральний прокурор України, його заступник, прокурор Спеціалізованої антикорупційної прокуратури; 9) Директор та працівники Національного антикорупційного бюро України; 10) член Національного агентства з питань запобігання корупції.

Незважаючи на те, що законодавцем не визначається специфіка предмета доказування у кримінальних провадженнях щодо окремої категорії осіб, убачається, що вона має місце. Так, йдеться про обов'язковість встановлення (доказування) наявності у особи особливого соціально-правового статусу.

В основу формування переліку осіб щодо яких передбачено особливий порядок кримінального провадження покладено певні умови та обставини, які об'єднують та дозволяють визначити згаданих осіб як окрему категорію. На нашу думку, до таких умов і обставин належать, насамперед, необхідність забезпечення додаткових гарантій для реалізації своїх повноважень або здійснення професійної діяльності.

Відтак, можна говорити про специфіку предмета доказування у частині обставин, які характеризують особу обвинуваченого у кримінальних провадженнях щодо окремої категорії осіб. Така специфіка полягає у необхідності встановлення особливого соціально-правового статусу особи (спеціальний статус, посада, професійна діяльність).

Говорячи про встановлення (доказування) спеціального соціально-правового статусу осіб щодо яких передбачено особливий порядок кримінального провадження, не можна не звернути увагу на формулювання п. 9 ч. 1 ст. 480 КПК України, згідно з яким до Директора та працівників Національного антикорупційного бюро України застосовується особливий порядок кримінального провадження.

У ч. 1 ст. 5 Закону України «Про Національне антикорупційне бюро України» [157] (далі – Закон) зазначено, що Національне бюро складається з центрального і територіальних управлінь. Відповідно до ч. 3 ст. 5 Закону, структура, штатна чисельність управлінь Національного бюро та положення про них затверджуються Директором Національного бюро, а у ч. 4 ст. 5 передбачено, що до структури управлінь Національного бюро можуть входити підрозділи детективів, що здійснюють оперативно-розшукові та слідчі дії, інформаційно-аналітичні, оперативно-технічні підрозділи, підрозділи, що здійснюють виявлення майна, яке може бути предметом конфіскації або спеціальної конфіскації, підрозділи швидкого реагування, забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства та забезпечення безпеки працівників, представництва інтересів в іноземних юрисдикційних органах, експертні, фінансові, кадрові та інші підрозділи.

Відповідно до ч. 1 ст. 10 Закону, до працівників Національного бюро належать особи начальницького складу, державні службовці та інші працівники, які працюють за трудовими договорами в Національному бюро.

У ч. 4 ст. 23 визначено розмір посадових окладів працівників Національного бюро та передбачено таких осіб перелік, зокрема «інші працівники Національного бюро».

Якщо звернутись до структури Національного антикорупційного бюро, затвердженої Наказом Директора Національного антикорупційного бюро № 61-п від 13 липня 2016 року [186], то можна зазначити, що у структурі Національного бюро функціонують управління та відділи до повноважень працівників яких очевидно не належить виконання завдань, передбачених ст. 1 Закону, їх діяльність має організаційний характер (Управління бухгалтерського обліку та звітності, Управління інформаційно-аналітичних систем та технологій, Управління по роботі з громадськістю, відділ документообігу, відділ по роботі із персоналом та ін.).

Логічно виникає сумнів у правильності законодавчої регламентації особливого порядку кримінального провадження щодо окремих категорій осіб, а саме загального формулювання «працівників Національного бюро», що передбачає застосування такого порядку до усіх, без винятку, працівників Національного бюро.

На нашу думку, згадане положення потребує уточнення. Якщо розглядати інші категорії осіб щодо яких передбачено особливий порядок кримінального провадження, а саме, визначених у п. 8, 10 ч. 1 ст. 480 КПК України, то можна зробити висновок, що перелік осіб у межах кожної категорії чітко визначений, а саме – Генеральний прокурор, його заступник, прокурор Спеціалізованої антикорупційної прокуратури; член Національного агентства з питань запобігання корупції. Відтак, при застосуванні норми права не виникає сумнівів на яких саме суб'єктів вона поширюється. Те саме не можна сказати про суб'єктів, визначених у п. 9 ч. 1 ст. 480 КПК України.

Вирішення цієї проблеми передбачає необхідність конкретизації у ЗУ «Про Національне антикорупційне бюро України» поняття «працівник Національного бюро», визначення чіткого переліку осіб щодо яких передбачено особливий порядок кримінального провадження та обґрунтування такої потреби.

Отже, специфіка предмета доказування у кримінальних провадженнях щодо окремої категорії осіб, щодо неповнолітніх, щодо застосування

примусових заходів медичного характеру визначається особливостями суб'єкта кримінального правопорушення (особливий соціально-правовий статус особи, вік, психологічні, медичні, соціальні показники), а відтак, обставини, які характеризують особу обвинуваченого є головними (визначальними) елементами предмета доказування у таких провадженнях.

2.4. Система кримінальних процесуальних гарантій забезпечення принципу невтручання у приватне життя під час доказування обставин, які характеризують особу обвинуваченого

Визначення завданням кримінального провадження пріоритету захисту особи від кримінальних правопорушень, охорони прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження передбачає недопущення порушення права людини на повагу до її приватного життя, адже доказування обставин, які містять відомості про особу обвинуваченого часто пов'язане із втручанням до її особистісної сфери життєдіяльності.

Про важливість додержання права людини на особисте життя свідчить також визначення у якості засади кримінального провадження – невтручання у приватне життя (п. 8 ч. 1 ст. 7 КПК України).

Відповідно до ст. 15 КПК України під час кримінального провадження кожному гарантується невтручання у приватне (особисте і сімейне життя). Ніхто не може збирати, зберігати, використовувати та поширювати інформацію про приватне життя особи без її згоди, крім випадків, передбачених КПК України. Інформація про приватне життя особи, отримана у порядку, передбаченому КПК України, не може бути використана інакше, як для виконання завдань кримінального провадження. Кожен, кому наданий доступ до інформації про приватне життя, зобов'язаний запобігати розголошенню такої інформації.

Конкретизація цього принципу надана у нормах КПК України, що прямо чи опосередковано пов'язані з регламентацією доказування фактичних даних, що характеризують особу обвинуваченого, а саме:

у кримінальних справах допускається закритий судовий розгляд з метою запобігання розголошенню відомостей про інтимні сторони життя осіб, які беруть участь у справі;

під час обшуку слідчий повинен вживати заходів для того, щоб не були розголошені виявлені при цьому обставини особистого життя обшукуваного та інших осіб, які проживають або тимчасово перебувають у цьому приміщенні;

з матеріалами кримінального провадження після закінчення досудового розслідування закон дозволяє знайомити тільки обмежене коло осіб: обвинуваченого і його захисника (а у справах неповнолітніх також законного представника), потерпілого і цивільного позивача або їх представників. Тільки з окремими матеріалами можуть бути ознайомлені експерт, спеціаліст, перекладач, понятий, свідок та потерпілий, цивільний відповідач або його представник.

Як свідчать результати узагальнення емпіричних даних, у практичній площині проблеми правозастосовної практики щодо доказування обставин, які характеризують особу обвинуваченого, серед іншого, полягають у визначенні та розумінні суб'єктами, уповноваженими збирати докази, підстав та критеріїв допустимості (56 %), виправданості (74 %), меж (78 %) можливого втручання у приватне життя обвинуваченого, а також можливостей використання одержаних даних та відомостей у доказуванні (41 %).

З'ясовано, що слідчі не достатньо чітко орієнтуються у поняттях «приватне життя», «сімейне життя» та зазвичай не розмежовують їх. Встановлено, що слідчі оцінюють можливість та межі втручання у сферу відповідного конституційного права як мінімальну із урахуванням вимог КПК України (81 %), водночас 15 % вважають виправданим будь-яке

втручання для виконання завдань кримінального провадження, 4 % не змогли визначитись щодо можливостей та меж втручання.

Для розв'язання цих та інших проблем правозастосовної практики, крім положень КПК України, потрібно проаналізувати положення Конституції України, законів України, рішення Конституційного Суду України, відповідні норми міжнародно-правових актів, насамперед Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (Конвенція), практику ЄСПЛ. Це дозволить сформулювати уявлення про обсяг і зміст права людини на приватне життя, умови, за яких можливе його обмеження, а також визначити обсяг та межі допустимого втручання у приватне життя обвинуваченого з метою одержання органами досудового розслідування фактичних даних, що характеризують його особу.

У ч. 1 ст. 3 Конституції України зазначено, що людина, її честь і гідність визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю.

Конституцією також гарантовано та передбачено, що органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України (ч. 2 ст. 19); усі люди є вільні і рівні у своїй гідності та правах (ст. 21); кожна людина має право на вільний розвиток своєї особистості, якщо при цьому не порушуються права і свободи інших людей, та має обов'язки перед суспільством, в якому забезпечується вільний і всебічний розвиток її особистості (ст. 23); громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом; не може бути привілеїв чи обмежень за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками (ч. 1, 2 ст. 24); кожна людина має невід'ємне право на життя (ч. 1 ст. 27); кожен має право на повагу до його гідності (ч. 1 ст. 28); кожен зобов'язаний неухильно додержуватися Конституції України та законів України, не посягати на права і свободи, честь і гідність інших людей (ч. 1 ст. 68);

виключно законами України визначаються: права і свободи людини і громадянина, гарантії цих прав і свобод; основні обов'язки громадянина; засади регулювання шлюбу, сім'ї, охорони дитинства, материнства, батьківства; організація і діяльність органів виконавчої влади, основи державної служби, організації державної статистики та інформатики (п. 1, 6, 12 ч. 1 ст. 92).

Що стосується можливості обмеження конституційних прав, то у Основному законі та інших законах України передбачені умови, за яких таке обмеження можливе. Зокрема: у ч. 1, 2 ст. 32 Конституції України зазначено, що ніхто не може зазнавати втручання в його особисте і сімейне життя, крім випадків, передбачених Конституцією України; не допускається збирання, зберігання, використання та поширення конфіденційної інформації про особу без її згоди, крім випадків, визначених законом, і лише в інтересах національної безпеки, економічного добробуту та прав людини. У ч. 3 ст. 34 Конституції зазначено, що здійснення прав на вільне збирання, зберігання, використання і поширення інформації може бути обмежене законом в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадського порядку з метою запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я населення, для захисту репутації або прав інших людей, для запобігання розголошенню інформації, одержаної конфіденційно, або для підтримання авторитету і неупередженості правосуддя.

Загалом, зі змісту Конституційних положень убачається, що існують інші випадки, за яких можливе втручання в особисте і сімейне життя людини (ст. 23, 27, 29-32, 34-35, 37, 41, 43-44, 50-52, 54-55, 64-68), зокрема якщо воно пов'язане із: захистом життя і здоров'я інших людей від протиправних посягань, захистом дитини від насильства і експлуатації, врятуванням людей та майна; запобіганням чи припиненням злочину, безпосереднім переслідуванням осіб, які підозрюються у вчиненні злочину; інтересами незалежності України, її суверенітету, національної безпеки, територіальної цілісності, економічного добробуту, безпечного довкілля, громадського

порядку, здоров'я і моральності населення; захистом репутації інших людей, інтересами моральності населення, запобіганням розголошенню інформації, одержаної конфіденційно, підтриманням авторитету і неупередженості правосуддя; попередженням та протидією пропаганди війни, насильства, розпалювання міжетнічної, расової, релігійної ворожнечі; настанням воєнного чи надзвичайного стану; заборонаю використання примусової праці; захистом власності, у тому числі інтелектуальної, авторських прав, моральних і матеріальних інтересів, що виникають у зв'язку з різними видами інтелектуальної діяльності; запобіганням іншим, крім зазначених вище, порушень прав і свобод інших людей, їх захистом та відновленням; необхідністю виконання кожним обов'язків не заподіювати шкоду природі, культурній спадщині, відшкодовувати завдані збитки, сплачувати податки, не посягати на права і свободи, честь і гідність інших людей, виконання громадянами України обов'язків захищати Вітчизну, незалежність та територіальну цілісність України, шанувати її державні символи, щорічно подавати декларації про свій майновий стан та доходи, а також обов'язку батьків утримувати дітей до їх повноліття і обов'язку повнолітніх дітей піклуватися про своїх непрацездатних батьків.

У ч. 1 ст. 302 ЦК України передбачено, що збирання, зберігання, використання і поширення інформації про особисте життя фізичної особи без її згоди не допускаються, крім випадків, визначених законом, і лише в інтересах національної безпеки, економічного добробуту та прав людини; у ч. 2 ст. 14 ЗУ «Про захист персональних даних» зазначено, що поширення персональних даних без згоди суб'єкта персональних даних або уповноваженої ним особи дозволяється у випадках, визначених законом, і лише в інтересах національної безпеки, економічного добробуту та прав людини; у ч. 2 ст. 21 ЗУ «Про інформацію» йдеться про те, що конфіденційна інформація може поширюватися за бажанням (згодою) відповідної особи у визначеному нею порядку відповідно до передбачених нею умов, а також в інших випадках, визначених законом; у ч. 2 ст. 7 ЗУ «Про доступ до публічної

інформації» передбачено, що розпорядники інформації, які володіють конфіденційною інформацією, можуть поширювати її лише за згодою осіб, які обмежили доступ до інформації, а за відсутності такої згоди - лише в інтересах національної безпеки, економічного добробуту та прав людини.

Зі змісту наведеного убачається, що законодавець оперує кількома термінами, які характеризують інформацію, що стосується особистого життя людини, а саме: конфіденційна інформація про особу; інформація про особисте життя фізичної особи; персональні дані. Очевидно, різниця у термінах зумовлена предметом правового регулювання різних нормативних актів, утім можна передбачити, що вони мають подібне значення з точки зору досліджуваної проблематики. Що стосується умов, за яких можливе втручання у сферу особистого життя, то за основу взято конституційне формулювання «в інтересах національної безпеки, економічного добробуту та прав людини», що цілком узгоджується із завданнями кримінального провадження.

Водночас задля уникнення термінологічної плутанини, потрібно визначити види інформації про особисте (приватне) життя, особливості її правового захисту та випадки надання органам, які здійснюють кримінальне провадження.

У ст. 40 Закону України від 19 листопада 1992 року № 2801-ХІІ «Основи законодавства України про охорону здоров'я» передбачено, що медичні працівники та інші особи, яким у зв'язку а виконанням професійних або службових обов'язків стало відомо про хворобу, медичне обстеження, огляд та їх результати, інтимний і сімейний бік життя громадянина, не мають права розголошувати ці відомості, крім передбачених законодавчими актами випадків. При використанні інформації, що становить лікарську таємницю, в навчальному процесі, науково-дослідній роботі, в тому числі у випадках її публікації у спеціальній літературі, повинна бути забезпечена анонімність пацієнта.

Конституційний Суд України у рішенні від 30 жовтня 1997 року у справі громадянина К. Устименка [168] відмежовує поняття «лікарська таємниця» та

«медичні таємниці» та зазначає, що медична інформація, тобто свідчення про стан здоров'я людини, історію її хвороби, про мету запропонованих досліджень і лікувальних заходів, прогноз можливого розвитку захворювання, в тому числі і про наявність ризику для життя і здоров'я, за своїм правовим режимом належить до конфіденційної, тобто інформації з обмеженим доступом.

Відповідно до ч. 3 ст. 13 Закону України «Про протидію хвороб, зумовлених вірусом імунодефіциту людини (ВІЛ), та правовий і соціальний захист людей, які живуть з ВІЛ» [160], відомості про результати тестування особи з метою виявлення ВІЛ, про наявність або відсутність в особи ВІЛ-інфекції є конфіденційними та становлять лікарську таємницю.

Передача медичним працівником відомостей, зазначених у частині третій цієї статті, дозволяється лише: особі, стосовно якої було проведено тестування, а у випадках та за умов, установлених частиною третьою статті 6 цього Закону, батькам чи іншим законним представникам такої особи; іншим медичним працівникам та закладам охорони здоров'я – винятково у зв'язку з лікуванням цієї особи; іншим третім особам лише за рішенням суду в установлених законом випадках.

Статтею 228 Сімейного кодексу (СК) України гарантується таємниця усиновлення.

Так, відповідно до ч. 1 ст. 228 СК України особи, яким у зв'язку з виконанням службових обов'язків доступна інформація щодо усиновлення (перебування осіб, які бажають усиновити дитину, на обліку, пошук ними дитини для усиновлення, подання заяви про усиновлення, розгляд справи про усиновлення, здійснення нагляду за дотриманням прав усиновленої дитини тощо), а також інші особи, яким став відомий факт усиновлення, зобов'язані не розголошувати її, зокрема і тоді, коли усиновлення для самої дитини не є таємним.

Відомості про усиновлення видаються судом лише за згодою усиновлювача, крім випадків, коли такі відомості потрібні правоохоронним органам, суду у зв'язку з цивільною справою чи кримінальним провадженням.

Згідно з ч. 1 ст. 22 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» [149] адвокатською таємницею є будь-яка інформація, що стала відома адвокату, помічнику адвоката, стажисту адвоката, особі, яка перебуває у трудових відносинах з адвокатом, про клієнта, а також питання, з яких клієнт (особа, якій відмовлено в укладенні договору про надання правової допомоги з передбачених вказаним законом підстав) звертався до адвоката, адвокатського бюро, адвокатського об'єднання, зміст порад, консультацій, роз'яснень адвоката, складені ним документи, інформація, що зберігається на електронних носіях, та інші документи і відомості, одержані адвокатом під час здійснення адвокатської діяльності.

Дотримання таємниці вчинюваних нотаріальних дій є обов'язком нотаріусів та інших посадових осіб, які вчиняють нотаріальні дії. Це передбачено ст. 8 Закону України «Про нотаріат». Довідки про вчинені нотаріальні дії та копії документів, що зберігаються у нотаріуса, видаються нотаріусом виключно фізичним та юридичним особам, за дорученням яких або щодо яких вчинялися нотаріальні дії. У разі смерті особи чи визнання її померлою такі довідки видаються спадкоємцям померлого. У разі визнання особи безвісно відсутньою опікун, призначений для охорони майна безвісно відсутнього, має право отримувати довідки про вчинені нотаріальні дії, якщо це необхідно для збереження майна, над яким встановлена опіка.

Довідки про вчинені нотаріальні дії та інші документи надаються нотаріусом протягом десяти робочих днів на обґрунтовану письмову вимогу суду, прокуратури, органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, органів досудового розслідування у зв'язку з кримінальним провадженням, цивільними, господарськими, адміністративними справами, справами про адміністративні правопорушення, що знаходяться в провадженні цих органів, з

обов'язковим зазначенням номера справи та прикладенням гербової печатки відповідного органу.

Інформація щодо діяльності та фінансового стану клієнта, яка стала відомою банку у процесі обслуговування клієнта та взаємовідносин з ним чи третім особам при наданні послуг банку (банківська таємниця) гарантується ст. 60 Закону України «Про банки і банківську діяльність». У ч. 3 ст. 62 Закону України «Про банки і банківську діяльність» закріплено, що довідки щодо рахунків і вкладів громадян видаються, крім самих клієнтів та їх представників, тільки судам, органам прокуратури, служби безпеки, внутрішніх справ у справах (кримінальних, оперативно-розшукових тощо), що знаходяться в їх провадженні, а в разі смерті клієнтів, крім зазначених, особам, вказаним банком власником рахунку в заповідальному розпорядженні, і державним нотаріальним конторам по справах спадщини, що знаходяться на розгляді, а також іноземним консульським установам.

Відповідно до ч. ст. 11 Закону України «Про інформацію» [156] інформація про фізичну особу (персональні дані) – відомості чи сукупність відомостей про фізичну особу, яка ідентифікована або може бути конкретно ідентифікована. Не допускаються збирання, зберігання, використання та поширення конфіденційної інформації про особу без її згоди, крім випадків, визначених законом, і лише в інтересах національної безпеки, економічного добробуту та захисту прав людини. До конфіденційної інформації про фізичну особу належать, зокрема, дані про її національність, освіту, сімейний стан, релігійні переконання, стан здоров'я, а також адреса, дата і місце народження.

Отже, у законах України передбачені конкретні випадки, коли збирання, зберігання, використання та поширення конфіденційної інформації про особу допускається без її згоди. Вони зумовлені інтересами національної безпеки, економічного добробуту та прав людини. Якщо виходити із переліку загроз національній безпеці України, їх загальна кількість в політичній, економічній, соціальній, військовій, екологічній, науково-технічній, інформаційній сферах

життєдіяльності становить майже 40 видів і охоплює загрози як економічному добробуту, так і правам і свободам громадян.

Як вже було зазначено, матеріали кримінального провадження повинні містити всі дані, що всебічно та повно характеризують обвинуваченого як особистість: його ставлення до праці, риси характеру, стан здоров'я, сімейний стан, поведінку в суспільстві і в сім'ї тощо. Такі дані встановлюються під час проведення слідчих (розшукових) дій (огляду місця події, предметів і документів, обшуку, виїмки, накладення арешту на поштово-телеграфну кореспонденцію, допитів тощо), витребування необхідних документів та ін. Свідки і потерпілі можуть бути допитані про факти, що характеризують особу обвинуваченого та його взаємовідносини з ними.

КСУ у рішенні від 20 січня 2012 року № 2-рп/2012 у справі № 1-9/2012 дає визначення основних понять [167]:

особисте життя фізичної особи – це її поведінка у сфері особистісних, сімейних, побутових, інтимних, товариських, професійних, ділових та інших стосунків поза межами суспільної діяльності, яка здійснюється, зокрема, під час виконання особою функцій держави або органів місцевого самоврядування.

Інформація про фізичну особу – це відомості чи сукупність відомостей про таку особу, яка ідентифікована або може бути конкретно ідентифікована

Інформація про особисте та сімейне життя особи (персональні дані про неї) – це будь-які відомості чи сукупність відомостей про фізичну особу, яка ідентифікована або може бути конкретно ідентифікована, а саме: національність, освіта, сімейний стан, релігійні переконання, стан здоров'я, матеріальний стан, адреса, дата і місце народження, місце проживання та перебування тощо, дані про особисті майнові та немайнові відносини цієї особи з іншими особами, зокрема членами сім'ї, а також відомості про події та явища, що відбувалися або відбуваються у побутовому, інтимному, товариському, професійному, діловому та інших сферах життя особи. Така інформація про фізичну особу та членів її сім'ї є конфіденційною і може бути

поширена тільки за їх згодою, крім випадків, визначених законом, і лише в інтересах національної безпеки, економічного добробуту та прав людини.

КСУ розмежовує поняття «особисте життя» та «сімейне життя», останнє він визначає як особисті майнові та немайнові відносини між подружжям, іншими членами сім'ї, яке здійснюється на засадах, визначених у Сімейному кодексі України (кожна особа має право на повагу до свого сімейного життя; ніхто не може зазнавати втручання в його сімейне життя, крім випадків, встановлених Конституцією України; регулювання сімейних відносин здійснюється з урахуванням права на таємницю особистого життя їх учасників, їхнього права на особисту свободу та недопустимості свавільного втручання у сімейне життя. Тобто, сімейне життя визначається КСУ як частина особистого (приватного) життя особи.

У міжнародних правових актах охороні права людини на особисте та приватне життя приділено значну увагу.

У ст. 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року (Конвенція) визначено, що кожен має право на повагу до свого приватного і сімейного життя, до свого житла і кореспонденції; органи державної влади не можуть втручатись у здійснення цього права, за винятком випадків, коли втручання здійснюється згідно із законом і є необхідним у демократичному суспільстві в інтересах національної та громадської безпеки чи економічного добробуту країни, для запобігання заворушенням чи злочинам, для захисту здоров'я чи моралі або для захисту прав і свобод інших осіб.

У ст. 12 Загальної декларації прав людини 1948 року [71] встановлено, що ніхто не може зазнавати безпідставного втручання у його особисте і сімейне життя, безпідставного посягання на недоторканність його житла, таємницю його кореспонденції або на його честь і репутацію. Кожна людина має право на захист законом від такого втручання або таких посягань. У п. 2 ст. 29 зазначено, що при здійсненні своїх прав і свобод кожна людина повинна зазнавати тільки таких обмежень, які встановлені законом виключно з метою

забезпечення належного визнання і поваги прав і свобод інших та забезпечення справедливих вимог моралі, громадського порядку і загального добробуту в демократичному суспільстві.

У п. 1 ст. 17 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права 1966 року [132] встановлено, що ніхто не повинен зазнавати свавільного чи незаконного втручання в його особисте і сімейне життя, свавільних чи незаконних посягань на недоторканність його житла або таємницю його кореспонденції чи незаконних посягань на його честь і репутацію.

За час дії згаданих положень міжнародно-правових актів напрацьовано значний обсяг правозастосовної практики. Особливий інтерес, звичайно, являють рішення ЄСПЛ щодо встановлення порушень ст. 8 Конвенції.

Вивчення практики ЄСПЛ засвідчило, що вона охоплює головні питання, які становлять проблему національної правозастосовної практики щодо додержання принципу невтручання у приватне життя, у тому числі під час доказування обставин, які характеризують особу обвинуваченого та встановленні справедливого балансу між приватними інтересами та метою кримінального провадження.

Зокрема, у рішеннях ЄСПЛ розкрито: 1) зміст зобов'язань держави щодо забезпечення поваги до приватного життя; 2) значення національного законодавства (внутрішнього права), його зміст та вимоги до нього для ухвалення рішення про порушення ст. 8 Конвенції; 3) поняття приватного та сімейного життя, житла, таємниці кореспонденції; 4) гарантії збереження медичної таємниці та ін.

В узагальненні прецедентів ЄСПЛ та коментарях до ст. 8 зазначено, що при визначенні того, чи є заходи, що застосовуються державою, відповідними ст. 8, допускається деяка ступінь свободи, відома як «межа розсуду» [205].

Цей принцип був вперше встановлений у справі Хендисайд (*Handyside v. UK*), що мав відношення до ст. 10, але постанова Суду у цій справі має значення і у випадках, що розглядаються за ст. 8. У ньому йдеться про те, що погляди та вимоги, що висувались до моральних засад в різний час і в різних

місцях, не є однаковими, особливо в нашу епоху, і що державні влади завдяки постійному і безпосередньому зв'язку із реальним життям своїх країн, в принципі, знаходяться в кращому становищі, ніж міжнародні судді, коли висловлюють свою думку щодо конкретного змісту вимог про необхідність, обмеження або штрафної санкції, національній владі слід зробити початкову оцінку необхідного реального соціального впливу, що передбачається в понятті «необхідність» в даному контексті.

Водночас, Суд зазначає, що ця доктрина не дає країнам-учасникам необмежених можливостей тлумачення і повторює, що Суд, є відповідальним за забезпечення дотримання державою зобов'язань Конвенції. Що стосується ст. 8, то в цьому випадку Суду слід встановити остаточні правила, за якими взаємодія з правом, визначеним Конвенцією, може обґрунтуватися частиною 2 даної статті, і, таким чином, внутрішній межа розсуду йде «рука в руку» з європейським наглядом. Такі межі розсуду пов'язані із двома групами обставин:

при визначенні того, чи є допустимим втручання в права, визначені в ч. 1 ст. 8, з точки зору суспільних інтересів, що містяться в ч. 2 цієї ж статті;

при оцінці достатності дій держави для виконання будь-якого позитивного зобов'язання в рамках цього положення [205].

Межі розсуду, представлені компетентними національними органами влади, можуть змінюватися відповідно до обставин, предметом обговорення і його основами. При визначенні меж свободи розсуду щодо ст. 8 слід брати до уваги такі чинники:

чи існує спільна основа для законів країн, які ратифікували Конвенцію: там, де очевидна наявність загальної практики, межі розсуду будуть вельми вузькими, і важко буде обґрунтувати відхилення від них. З іншого боку, там, де загальний підхід не є поширеним, там свобода дій, що надається Судом країнам відповідачам, буде велика.

Діапазон межі розсуду буде відрізнятися у відповідності з контекстом, наприклад, він може виявитися особливо значним в таких сферах, як захист

прав дітей. У цьому випадку Суд визнав, що між країнами існує відмінність у підходах до проблем захисту дитини і втручання держави у справи сім'ї. Він прийняв це до уваги при розгляді відповідних випадків в рамках Конвенції, дозволивши державам визначати ступінь свободи дій у цій сфері. Крім того, Суд визнав, що зважаючи на свою близькість до подібних делікатних і складних проблем, що визначаються на національному рівні, було б краще надати місцевим органам влади можливість проведення оцінки обставин у кожному конкретному випадку і, в результаті, визначити найбільш прийнятний спосіб захисту прав дитини. Наприклад, у випадках встановлення опіки та піклування місцевим органам влади, які мають безпосередній контакт із зацікавленими особами на стадії, коли заходи щодо забезпечення інтересів дітей тільки ще напрацьовуються або ж безпосередньо після їх застосування, видніше які саме заходи найбільш прийнятні в тій чи іншій ситуації. Держава визначає ступінь свободи у відношенні того, як особисте і сімейне життя розглядаються у ст. 8, і це відбивається на тому, як оцінюється баланс між втручанням держави у справи сім'ї і його метою.

Той факт, що звичайне право, політика і практика досить значно різняться в країнах-учасниках, можна використовувати для обґрунтування меж розсуду. При розгляді справи Хендिसайд (Handyside v UK) Суд визначив, що неможливо встановити єдину європейську концепцію моралі в рамках внутрішнього права різних країн-учасниць. Він також заявив, що погляди на моральні вимоги, що визначаються відповідними законами цих країн, змінюються в залежності від часу і місця, і, особливо, в нашу епоху, що характеризується швидкою еволюцією думок з даного питання [205].

Позиція Суду відображена і у рішенні у справі «Кривіцька та Кривіцький проти України» (рішення 2 грудня 2012 року) [102], де Суд зазначає: щоб не суперечити ст. 8 Конвенції, втручання повинно здійснюватись згідно із законом, мати легітимну мету та бути необхідним у демократичному суспільстві для досягнення цієї мети. «Згідно із законом» – означає, що втручання має ґрунтуватись на внутрішньому праві та передбачає, що: 1) щоб

відповідний захід мав певну підставу в національному законодавстві; 2) він також стосується якості відповідного законодавства; 3) щоб воно було доступно відповідній особі, яка, крім того, повинна бути здатна передбачити його наслідки для себе; 4) це законодавство повинно відповідати принципу верховенства права.

Вислів «згідно із законом» не лише вимагає дотримання національного права, а й стосується якості цього права, вимагаючи щоб воно не суперечило принципу верховенства права. В умовах таємного стеження, яке проводять державні служби, національне право зобов'язано забезпечити захист від свавільного втручання в права особи відповідно до ст. 8 Конвенції. Крім того, закон має бути достатньо чітко сформульований для того, щоб адекватно зорієнтувати осіб щодо обставин та умов, за яких органи державної влади мають право вдаватись до подібних заходів.

Вивчення практики ЄСПЛ засвідчило, що Суд не надає чіткого визначення поняттям «приватне (особисте) життя», «сімейне життя», «таємниця кореспонденції», «недоторканість житла». Як зазначають автори коментаря, Суд ухилився від встановлення специфічних правил за їхнім визначенням. Зокрема, його підхід полягає в тому, щоб визначити можливість застосування ст. 8 і тим самим встановити, чи відповідає предмет індивідуальної скарги тому переліку прав, які захищаються за ст. 8 по кожній конкретній справі, від справи до справи, створюючи тим самим концепцію незалежного і гнучкого розуміння положень Конвенції. Гнучкість підходу Суду дозволяє йому брати до уваги рівень соціального, правового і технічного розвитку окремих країн, що входять до Ради Європи. Такий підхід, ускладнює однозначне визначення понять «особисте життя», «сімейне життя», «житло або кореспонденція». Однак важливо усвідомити, що ці поняття не статичні, а, навпаки, динамічні настільки, наскільки їх значення здатні розвиватися і змінюватися із розвитком самого суспільства. Важливо також і те, що вони мають здатність охоплювати широке коло різноманітних явищ, причому деякі з них пов'язані одне з одним, а деякі – взаємно перекриваються [205].

Поняття «приватне життя» широке і не має вичерпного визначення; воно може, залежно від обставин, передбачати моральну і фізичну цілісність особи (*D.G. v Ireland*, Олександр Мельник проти України); поняття «приватне життя» поширюється на декілька аспектів фізичної та соціальної ідентичності людини (*S. and Marper v. the UK*); поняття «приватне життя» включає в себе фізичну та психологічну недоторканість особи (*Haas v. Switzerland*); стаття 8 Конвенції захищає право на особистий розвиток і право встановлювати і розвивати відносини з іншими людьми і зовнішнім світом (*S. and Marper v. the UK*); концепція приватного життя поширюється на аспекти власної ідентичності, такі як ім'я особи, фотографія або фізична і моральна недоторканість; гарантія, надана статтею 8 Конвенції, насамперед, спрямована на забезпечення розвитку, без зовнішнього втручання, особистості кожного індивіда в його зв'язках з іншими людьми. Отже, існує зона взаємодії особи з іншими, навіть у публічному контексті, котра може підпадати під сферу приватного життя. Оприлюднення фотографії може втручатись у приватне життя особи, навіть якщо ця особа є публічною (*Petrina v. Romania*); такі елементи, як, наприклад, гендерна ідентифікація, ім'я, статева орієнтація та статеве життя, перебувають у межах особистої сфери, яка перебуває під захистом статті 8 Конвенції (*Haas v. Switzerland*); будь-який негативний стереотип щодо певної групи, досягнувши певного рівня, може негативно вплинути на відчуття само ідентифікації групи, а також почуття самооцінки та впевненості в собі членів такої групи. У такому разі такий негативний стереотип може розглядатись як такий, що завдає шкоди приватному життю членів цієї групи (*Aksu v. Turkey*); у результаті застосування до заявників національного законодавства їм було заборонено займатись професійною діяльністю в деяких сферах приватного сектора у зв'язку з їх статусом «колишніх співробітників КДБ». Можна визнати, що ця заборона не зачіпала можливостей заявників щодо заняття певними видами професійної діяльності. Проте цей закон значною мірою вплинув на можливості розвивати відносини із зовнішнім світом, а також створив серйозні труднощі для того, щоб

заробляти на життя. Тим самим цей закон мав очевидні негативні наслідки для здійснення прав на особисте життя (*Sidabras and Dziautas v. Lithuania*) [220].

На думку Суду, особисте (приватне) життя – це категорія, якій неможливо дати вичерпної визначення. Очевидно, що ця категорія ширше, ніж право на особисте життя, і вона стосується таких сфер, у яких кожна людина вільна розвивати це поняття і наповнювати його певним змістом. Суд заявив, що було б недозволено обмежити поняття (особистого життя) «внутрішнім колом», в якому може жити окрема людина своїм особистим життям, яке вона вибирає, і виключити звідти зовнішній світ, що не входить в це коло. Повага до особистого життя має також включати певний набір прав для встановлення і розвитку взаємин з іншими аспектами життя людини [205].

Аналіз правових позицій ЄСПЛ засвідчив, що Суд висловив позицію щодо належності ділових, професійних стосунків до приватного життя. Суд вважає, що було б надто суворо обмежити приватне життя інтимним колом, де кожен може жити своїм власним особистим життям, як він вважає за краще, і, тим самим, повністю виключити зовнішній світ з цього кола. Повага до особистого життя має також включати до певної міри право встановлювати і розвивати відносини з іншими людьми. Більше того, здається, немає принципових підстав, щоб таке розуміння «особистого життя» виключало діяльність професійного і ділового характеру, саме у своїй роботі більшість людей мають значну, якщо не найбільшу, кількість шансів розвивати відносини із зовнішнім світом. Ця точка зору підтверджується тим фактом, що не завжди можливо чітко розмежувати, яка діяльність людини складає частину його професійного і ділового життя. Таким чином, особливо у випадку, коли людина має гуманітарну професію, її робота в такому контексті може стати невід'ємною частиною її життя до такої міри, що стає неможливим відокремити, в якості кого вона діє на даний момент часу [205].

Що стосується визначення поняття «сімейне життя», то Суд зазначає, що навіть якщо головною метою статті 8 Конвенції є захист особи від свавільного втручання з боку органів влади, водночас зі статті 8 Конвенції випливають

позитивні зобов'язання, властиві для ефективної «поваги» до сімейного життя (Rublic v. Croatia).

Частиною приватного життя Суд визнає право на приватне спілкування і відзначає, що стаття 8 Конвенції захищає конфіденційність приватного спілкування, яким би не був зміст такої кореспонденції і в якій би формі вона не виступала. Стаття 8 гарантує конфіденційність будь-якого обміну інформацією, до якого особи можуть удаватись з метою спілкування (Michaud v. France).

Збирання інформації офіційними представниками держави про окрему людину без її згоди завжди стосується особистого життя цієї людини і, таким чином, підпадає під захист ч. 1 ст. 8. Можна навести такі приклади:

офіційний перепис населення, (9072/82 Xv uk (Dec) Oct. 1994, Series A no 300-A) до якого включаються обов'язкові питання, щодо статі, сімейного стану, місця народження і інших відомостей особистого характеру;

зняття та зберігання відбитків пальців, фотографій та інших відомостей про особу поліцією, (Murry v UK, judgment of 28 Oct. 1994, Series A no 300-A) навіть якщо поліцейські архіви є секретними (14661/81 (Dec) 9 July 991, 71 DR 231);

збирання медичних відомостей і ведення записів медичного характеру (14661/81 (Dec) 9 July 991, 71 DR 231);

примусовий збирання відомостей податковими органами для виявлення та деталізації особистих витрат (і, таким чином, інтимних відомостей, які стосуються особистого життя) (9804/82 (Dec) & Dec. 1982, 31 DR 231);

система персональної ідентифікації, подібна тим, які охоплюють адміністративні та цивільні відомості, включаючи стан здоров'я, соціальні послуги і податки [205].

Особливий інтерес становлять приклади застосування прецедентного матеріального права щодо права на повагу до приватного і сімейного життя у випадках, пов'язаних із терористичною діяльністю.

Відносно зняття відбитків пальців, фотографування, а також збирання і зберігання іншої інформації після непереконливого розслідування, проведеного на підставі антитерористичного законодавства, хоча і може розглядатися як втручання у здійснення звільненими підозрюваними їх права на недоторканність приватного життя, однак у кожному разі ведення таких спостережень, збирання і зберігання інформації допустимо, з точки зору Суду, в інтересах «національної безпеки» і «громадського порядку».

У справі Мюррей проти Сполученого Королівства (Murray v UK, judgment of 28 Oct. 1994) було визнано, що затримання заявниці, складання записів про її особистість, а також її фотографування без її відома і згоди, тобто дії, що стали предметом скарги, були виправдані в світлі ч. 2 ст. 8 як законні заходи, необхідні в демократичному суспільстві в цілях запобігання злочинам у контексті боротьби з тероризмом. Не можна вважати, підкреслив Суд, що компетентні влади вийшли за законні рамки розслідування терористичних злочинів, завівши і зберігши досьє про особу заарештованого особи або навіть інших осіб, які були присутні під час арешту. Про відомості, отримані під час обшуку не можна сказати, що вони не мають відношення до процедури арешту і допиту. Аналогічні висновки застосовні до факту фотографування та збереження фотографій. Ці заходи, на думку Суду, безсумнівно, переслідували законну мету запобігання злочинам. Суд також не вважає, що вжиті дії не відповідали меті. Ця справа підтвердила, що Суд розглядатиме зміст та обсяг відомостей, зібраних поліцією і службами безпеки з урахуванням широких меж розсуду, які звичайно застосовуються до таких випадків [205].

Що стосується визначення поняття «сімейне життя», то у правових позиціях Суду превалюють висновки у справах про застосування імміграційних законів та правил.

Окремо потрібно зауважити про охорону відомостей медичного характеру, що стосуються особи обвинуваченого. У справі «Пантелеєнко проти України», Суд зазначає, що національний суд надіслав запит та отримав з психіатричної лікарні конфіденційну інформацію про психічний стан і

відповідне медичне лікування заявника. Ця інформація була у подальшому оприлюднена судом сторонам та іншим особам, присутнім у залі судового засідання під час відкритого судового розгляду. Подібна інформація, безумовно, є такою, що належить до особистого життя заявника. Відтак, таке розголошення призвело до розширення кола осіб, ознайомлених з такими подробицями життя особи. Таким чином, заходи, вжиті національним судом, є порушенням права заявника, гарантованого йому статтею 8 Конвенції [138].

З огляду на викладене, очевидно, що право людини на особисте (приватне) життя є обов'язковою складовою будь-якого демократичного суспільства. У законодавстві України гарантіям забезпечення цього права приділено значну увагу, так само як і у міжнародних правових нормах. Вивчення загаданих раніше міжнародних правових норм та правових позицій ЄСПЛ свідчить про те, що вони суттєво вплинули на зміст національного законодавства. Отже, якість національного законодавства у цій частині, на нашу думку, можна визначити як задовільну. Тим більше, що національне законодавство регламентує деякі аспекти права людини на невтручання у приватне життя більш детально та змістовно, ніж судові прецеденти ЄСПЛ, що впливає із наведених прикладів та коментарів.

Загалом, якщо порівнювати правові позиції ЄСПЛ щодо встановлення порушень інших статей Конвенції, можна відзначити, що рішення щодо дотримання ст. 8 є найбільш складними та неконкретизованими у сенсі пошуку визначення неоднозначних та оціночних понять як приватне життя, межі втручання, законність втручання та ін. Це з одного боку закономірно, зважаючи на складність змісту цих понять, а з іншого – призводить до складностей у практичному використанні правових позицій ЄСПЛ у національній правозастосовній практиці. Тому Суд особливо наголошує на важливості норм внутрішнього законодавства в ухваленні рішень про порушення ст. 8 Конвенції.

Водночас, за результатами вивчення рішень ЄСПЛ щодо порушення ст. 8 Конвенції можна зробити деякі узагальнення:

1) допустимість втручання у приватне життя визначається у кожному випадку залежно від конкретних обставин справи та змісту внутрішнього законодавства;

2) «приватне (особисте) життя» вважається динамічним поняттям і не може бути визначене однозначно;

3) ділові та професійні стосунки можуть бути частиною приватного життя;

4) право на приватне спілкування незалежно від змісту і форми кореспонденції є частиною приватного життя;

5) збирання інформації про особу офіційними представниками держави без її згоди, стосується особистого життя та охороняється ст. 8 Конвенції;

6) суттєве значення у багатьох справах має позиція заявника та обґрунтування (аргументи, докази), що у конкретному випадку дії органів влади були втручанням у його приватне життя;

7) боротьба з терористичною діяльністю допускає та виправдовує обмеження права на приватне життя та виправдовує суттєві обмеження.

Отже, Судом визначено внутрішнє законодавство та позиції національної влади як основу для встановлення меж можливого втручання до сфери приватного життя, що дозволяє враховувати поточну ситуацію, суспільні настрої та зміни у країні і у світі, а також специфіку національної правової системи. При цьому виключно до повноважень Суду належить забезпечення дотримання державою зобов'язань Конвенції.

Висновки до розділу 2

1. Встановлено, що сторона обвинувачення збирає та перевіряє фактичні дані про особу обвинуваченого (підозрюваного) шляхом: 1) проведення слідчих (розшукових) дій, зокрема допиту: свідка (78 %), призначення експертиз (57 %), підозрюваного (52 %), потерпілого (43 %), експерта (38 %);

2) проведення негласних слідчих (розшукових) дій, зокрема: обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи (23 %), спостереження за особою, річчю або місцем (21 %), використання конфіденційного співробітництва (18 %), зняття інформації з електронних інформаційних систем (15 %), аудіо-, відеоконтролю місця (12 %), аудіо-, відеоконтролю особи (11 %), негласного отримання зразків, необхідних для порівняльного дослідження (9 %); 3) безпосереднього виявлення під час витребування та отримання від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій, службових і фізичних осіб (67 %), обшуку (19 %), слідчого експерименту (15 %), освідчування (6 %).

2. Сторона захисту, потерпілий збирає такі докази шляхом:

1) витребування та отримання від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій, службових та фізичних осіб копій документів (78 %), відомостей (81 %), висновків експертів (23 %), речей (9 %), висновків ревізій, актів перевірок (8 %); 2) ініціювання проведення слідчих (розшукових) дій (74 %), негласних слідчих (розшукових) дій (58 %) та інших процесуальних дій (49 %).

3. Джерелами фактичних даних про особу обвинуваченого (підозрюваного) є такі: показання самого обвинуваченого (підозрюваного), родичів, знайомих, колег, свідків, очевидців кримінального правопорушення; речові докази; документи, що посвідчують особу, місце її проживання, інші особисті документи; характеристики з місця роботи, навчання, служби, проживання; дані про протиправну поведінку в минулому (вироки, ухвали суду, рішення державних органів); інформація про сімейний, матеріальний стан, побутові умови, професійну діяльність, медичного характеру. Обґрунтовано, що перевірка доказів є самостійним елементом доказування, а тому потребує відповідної законодавчої регламентації.

4. Оцінюючи обставини, які характеризують особу обвинуваченого (підозрюваного) щодо їх належності, потрібно встановити їх зв'язок з іншими елементами предмета доказування, переконатись у відсутності розбіжностей з

іншими встановленими даними про особу, не допустити формування упередженого ставлення до обвинуваченого (підозрюваного). До умов допустимості фактичних даних, які характеризують особу обвинуваченого (підозрюваного), належать такі: законність джерела; законність способу отримання; додержання процесуальної форми; належний суб'єкт доказування.

5. Оцінка достовірності обставин, які характеризують особу обвинуваченого (підозрюваного), має специфіку, зумовлену ризиками впливу певних суб'єктивних чинників та неоднаковим розумінням важливості (значущості) таких даних. Для оцінки достовірності доказів має значення: надійність (законність) джерела, з якого отримано доказ; можливість підтвердження даних з різних джерел; відсутність зацікавленості у змісті доказу під час його формування; порівняння фактичних даних з іншими доказами; витребування додаткових даних та відомостей з метою усунення можливих суперечностей та сумнівів у достовірності доказової інформації.

6. Наголошено, що вся сукупність встановлених даних про обвинуваченого (підозрюваного) оцінюється на предмет належності, допустимості й достовірності на основі їх співставлення, що дає змогу дійти висновку про їх достатність для прийняття процесуальних рішень.

7. За результатами узагальнення правозастосовної практики визначено, що доказування обставин, які характеризують особу обвинуваченого, на стадії судового розгляду здійснюється шляхом допиту свідка (84 %), одночасного допиту (71 %), допиту обвинуваченого (65 %), потерпілого (62 %), експерта (43%), оголошення, пред'явлення для ознайомлення учасникам судового провадження документів, відтворення звуко- та відеозаписів (32 %), доручення і проведення експертизи (77 %), доручення проведення слідчих (розшукових) дій (87 %), витребування речей і документів (85 %), пред'явлення для впізнання осіб або предметів, огляду речових доказів (12 %).

8. Встановлено, що джерелами інформації про особу неповнолітнього є сім'я (95 %), соціальні служби (92 %), школа, інша освітня установа (89 %), сам неповнолітній (54 %); підрозділи Національної поліції (46 %); інші (12 %).

До фактичних даних про особу неповнолітнього, які мають значення для кримінального провадження, належать відомості про: особу неповнолітнього (прізвище, ім'я, по батькові, стать, дата народження); батьків, сім'ю (персоніфіковані дані, місце проживання, сімейний стан, стосунки в сім'ї, ставлення до дітей, авторитетність та вплив, контроль за поведінкою неповнолітнього, побутові умови); стан здоров'я неповнолітнього, його розвиток (порушення, затримка розвитку); соціально-психологічні риси (агресивність, відчуженість, моральні якості, емоційність); ставлення до вчиненого (чи шкодує про вчинене, чи усвідомлює необхідність відповідальності, чи вважає свої дії прийнятними та допустимими); вплив дорослих підбурювачів (чи існують підбурювачі, ступінь їх впливу); стосунки з однолітками, друзями, колегами (наявність серед оточення осіб з асоціальною поведінкою, їх вплив, коло інтересів, референтні групи); попередню протиправну поведінку та застосування відповідних заходів впливу (рішення компетентних органів).

9. Конкретизація предмета доказування у кримінальних провадженнях щодо застосування примусових заходів медичного характеру стосовно обставин, які характеризують особу обвинуваченого, насамперед, стосується фактичних даних про стан здоров'я та суспільну небезпечність. Встановлення таких фактичних даних має значення для: застосування особливого порядку кримінального провадження; забезпечення додаткових гарантій додержання прав і свобод особи; можливості застосування відповідних запобіжних заходів (ст. 508 КПК України); обрання виду примусового заходу медичного характеру.

10. Оскільки в КПК України не визначено специфіку предмета доказування у кримінальних провадженнях щодо окремої категорії осіб, обов'язково потрібно встановлювати наявність у такої особи особливого соціально-правового статусу (професійного, службового) з урахуванням положень галузевого законодавства.

11. Доказування обставин, які характеризують обвинуваченого (підозрюваного), пов'язане з втручанням до охоронюваної законом сфери приватного життя особи. За результатами соціологічних досліджень визначено, що в частині додержання принципу невтручання у приватне життя проблеми правозастосовної практики полягають у нерозумінні уповноваженими суб'єктами підстав і критеріїв (56 %), обґрунтованості (74 %) та меж (78 %) можливого втручання у приватне життя (підозрюваного) обвинуваченого, а також порядку використання одержаних даних і відомостей у доказуванні (41 %).

12. З'ясовано, що суб'єкти доказування не орієнтуються у специфіці одержання інформації про особу, що містить охоронювану законом таємницю (лікарську, адвокатську, банківську), конфіденційну інформацію, а також персональні дані. На підставі аналізу положень КПК України, Конституції України, законів України, рішень Конституційного Суду України, відповідних норм міжнародно-правових актів, практики Європейського суду з прав людини визначено та конкретизовано зміст права людини на приватне життя, умови, за яких можливе його обмеження, а також охарактеризовано обсяг і межі допустимого втручання у приватне життя (підозрюваного) обвинуваченого з метою одержання органами досудового розслідування фактичних даних, що характеризують його особу.

13. Встановлено, що уповноважені суб'єкти вважають передбачену КПК України можливість втручання до сфери приватного життя недостатньою для збирання повної інформації про особу (81 %). Водночас 15 % опитаних виправдовують будь-яке втручання, якщо це сприяє виконанню завдань кримінального провадження.

РОЗДІЛ 3

ЗНАЧЕННЯ ФАКТИЧНИХ ДАНИХ ПРО ОСОБУ ОБВИНУВАЧЕНОГО (ПІДОЗРЮВАНОВОГО) ДЛЯ ПРИЙНЯТТЯ ПРОЦЕСУАЛЬНИХ РІШЕНЬ ПРО ЗАСТОСУВАННЯ ОКРЕМИХ ЗАПОБІЖНИХ ЗАХОДІВ

3.1. Фактичні дані про особу обвинуваченого (підозрюваного) у системі обставин, які мають значення при прийнятті рішень про застосування запобіжних заходів

КПК України (ст. 176) визначає перелік запобіжних заходів, що застосовуються під час кримінального провадження слідчим суддею, судом. До них належать: 1) особисте зобов'язання, 2) особиста порука; 3) застава; 4) домашній арешт; 5) тримання під вартою. Тимчасовим запобіжним заходом є затримання особи.

Крім того, відповідно до ст. 493 КПК України до неповнолітніх підозрюваних чи обвинувачених, крім запобіжних заходів, передбачених ст. 176 КПК України, може застосовуватися передання їх під нагляд батьків, опікунів чи піклувальників, а до неповнолітніх, які виховуються в дитячій установі, – передання їх під нагляд адміністрації цієї установи (ст. 493 КПК України).

У ст. 508 КПК України зазначено, що до особи, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного характеру або вирішувалося питання про їх застосування, можуть бути застосовані судом такі запобіжні заходи: 1) передання на піклування опікунам, близьким родичам чи членам сім'ї з обов'язковим лікарським наглядом (п. 1 ч. 1 ст. 508 КПК України); 2) поміщення до психіатричного закладу в умовах, що виключають її небезпечну поведінку (п. 2 ч. 1 ст. 508 КПК України).

При здійсненні видачі осіб, які вчинили кримінальне правопорушення (екстрадиції) застосовуються тимчасовий арешт (ст. 583 КПК України) та

екстрадиційний арешт (ст. 584 КПК України), які за своєю правовою природою є триманням під вартою, що застосовується в особливому порядку і спрямовані на забезпечення можливості видачі особи.

Отже, залежно від того, до яких суб'єктів можуть бути застосовані запобіжні заходи, їх можна умовно класифікувати на загальні і спеціальні. Загальні – це ті запобіжні заходи, які можуть бути застосовані до будь-яких суб'єктів, а спеціальні – ті, що застосовуються до спеціальних суб'єктів (неповнолітні; особи, стосовно яких передбачається застосування примусових заходів медичного характеру; осіб, стосовно яких вирішується питання про екстрадицію). І у тому і у іншому випадку, суттєве значення для прийняття процесуального рішення про застосування запобіжного заходу мають обставини, які характеризують особу обвинуваченого (підозрюваного).

Проблеми щодо особливостей застосування окремих видів запобіжних заходів досліджувались у роботах Ю. П. Аленіна, Р. Г. Ботвінова, М. С. Городецької, Ю. М. Грошевого, Т. В. Данченко, Ю. В. Донченка, А. В. Захарка, Л. М. Лобойка, В. Т. Нора, М. А. Погорецького, О. Ю. Татарова, Л. Д. Удалової, М. С. Цуцкірідзе, М. Є. Шумила та ін.

Коментуючи новації КПК України 2012 року щодо поняття, мети, підстав, порядку та суб'єктів застосування запобіжних заходів, В. О. Попелюшко зазначає, що одним з найважливіших питань у практиці досудового розслідування і судового провадження є застосування запобіжних заходів як виду кримінального процесуального примусу попереджувального (випереджувального) характеру, пов'язаного з тимчасовим обмеженням (позбавленням) слідчим суддею, судом, права особи (підозрюваного, обвинуваченого, засудженого) на свободу і особисту недоторканість. Законодавець запровадив нову європейську, систему запобіжних заходів. Він відмовився від підписки про невиїзд, поруки громадської організації або трудового колективу, нагляду командування військової частини; застосування запобіжних заходів під час досудового розслідування можливе

лише за клопотанням слідчого, погодженим з прокурором, або за клопотанням прокурора, і віднесене до виключної компетенції суду, який здійснює судові провадження; розгляд клопотання про застосування запобіжного заходу проводиться в режимі змагання сторін: за участю прокурора – з однієї сторони, та з участю обвинуваченого і його захисника – з іншої сторони; закон загалом досить чітко прописує мету, підстави і обставини, які мають враховуватись при обранні запобіжних заходів як таких та кожного окремого запобіжного заходу зокрема; обов'язок доказування підстав, у тому числі підстав-ризиків застосування запобіжного заходу, а також, що жоден із більш м'яких запобіжних заходів не можуть запобігти цим ризикам, покладено на слідчого і прокурора [143, с. 4, 5].

Звертає на себе увагу те, що законодавець не надає визначення поняття «запобіжний захід» на у ст. 3, ні у ст. 176, ні у інших нормах КПК України. Такі визначення представлені у спеціальній літературі.

А саме, запобіжні (запобіжний) заходи (захід) це: заходи кримінального примусу, які застосовуються у встановленому КПК України порядку слідчим суддею або судом щодо підозрюваного, обвинуваченого і полягає в обмеженні свободи вказаних осіб або встановленні за ними нагляду з метою запобігання спробам ухилятися від слідства або суду, перешкоджанню встановлення істини у кримінальному провадженні або продовження злочинної діяльності, а також для забезпечення виконання процесуальних рішень [108, с. 162]; процесуальний захід державного примусу, який застосовується за наявності вказаних в законі підстав, з метою виконання завдань кримінального судочинства. Ці заходи обираються із урахуванням тяжкості обвинувачення та обставин, що характеризують особистість підозрюваного або обвинуваченого [112, с. 306]; частина заходів процесуального примусу, спрямованих на забезпечення належної поведінки підозрюваного, обвинуваченого, підсудного, засудженого шляхом певного обмеження їх особистісних прав [122, с. 130]; примусові заходи – це такі, що передбачені кримінально-процесуальним законом, які застосовуються у

визначеному ним порядку уповноваженими на це державними органами та їх посадовими особами за наявності встановлених законом приводів та підстав щодо підозрюваного, обвинуваченого та інших учасників кримінального процесу, спрямовані на попередження й припинення з боку зазначених осіб неправомірних дій, що перешкоджають чи можуть перешкодити належному вирішенню кримінальної справи органами досудового розслідування й суду [142, с. 4]; заходи процесуального примусу попереджувального характеру, пов'язані з позбавленням або обмеженням свобод підозрюваного та обвинуваченого, які за наявності підстав та в порядку, встановленому законом, застосовуються під час кримінального провадження слідчим суддею, судом з метою забезпечення їх належної процесуальної поведінки [111, с. 401]; примусові засоби кримінально-процесуального характеру, що застосовуються у визначених законом випадках уповноваженими органами та особами до обвинуваченого (у певних випадках також до підозрюваного) та судом, крім того, до підсудного та засудженого (до вступу вироку в законну силу), що мають на меті перешкоджання можливості цих осіб ухилення від слідства та суду, погрози свідкам, іншим учасникам кримінального судочинства, знищення доказів або іншим шляхом перешкоджати кримінальному провадженню або продовжити злочинну діяльність, а також забезпечити виконання вироку у частині кримінального покарання [79, с. 66].

Отже, у всіх визначеннях науковці зазначають та підкреслюють важливість і значення для застосування запобіжних заходів не тільки тяжкості кримінального правопорушення, а й обставин, які характеризують особу обвинуваченого (підозрюваного).

Заходи процесуального примусу застосовуються компетентними органами і в межах своїх повноважень відносно осіб, які беруть участь у справі, та неналежна поведінка яких може створити перешкоду для успішного ходу кримінального судочинства та застосовуються при наявності

передбачених законом підстав, умов і порядку, що гарантує їх законність та обґрунтованість [112, с. 325–326].

Останнє має особливе значення, оскільки гарантією виконання завдань та додержання загальних засад кримінального провадження є чітка регламентація мети і підстав застосування запобіжних заходів, обставин, що враховуються при їх обранні (у тому числі, тих, які характеризують особу підозрюваного, обвинуваченого), вимог до процесуальних документів та порядку розгляду судом питання про застосування запобіжних заходів.

Окремо слід зазначити, що питання обрання запобіжних заходів для підозрюваного, обвинуваченого, підсудного регулюються міжнародними актами: Статті 3 і 5 Конвенції про захист прав людини і основних свобод; Статті 7, 9 и 10 Міжнародного пакту про цивільні та політичні права; Декларація про захист усіх осіб від насильницьких зникнень (Резолюція 47/133 Генеральної асамблеї ООН від 18.12.92 року); Мінімальні стандартні правила ООН щодо заходів, не пов'язаних з тюремним ув'язненням (Токійські правила) (Резолюція 45/110 Генеральної асамблеї ООН від 14 грудня 1990 року); Основні принципи щодо ролі юристів (Прийняті восьмим Конгресом ООН щодо попередження злочинності і поводження зі злочинцями, Гавана, Куба, 27 серпня–7 вересня 1990 року); Рекомендація Res (2006) 13 Комітету Міністрів державам-учасницям про застосування утримання під вартою, умови його виконання і введення гарантій проти зловживань; Рекомендація Res (2006) 2 Комітету Міністрів державам-учасницям про Європейські пенітенціарні правила; Рекомендація Res (99) 22 Комітету Міністрів державам-учасницям про переповненість місць утримання під вартою і збільшення кількості ув'язнених; Рекомендація Res (2003) 20 Комітету Міністрів державам-учасницям про нові підходи у вирішенні проблеми злочинності серед неповнолітніх і роль ювенальної юстиції [24, с. 16].

З аналізу положень КПК України убачається, що на виконання згаданих вимог кримінальним процесуальним законом визначені:

1. Мета застосування запобіжного заходу – забезпечення виконання підозрюваним, обвинуваченим покладених на нього процесуальних обов'язків.

2. Ризики невиконання підозрюваним, обвинуваченим своїх процесуальних обов'язків та перелік можливих конкретних дій підозрюваного, обвинуваченого, які він може вчинити з метою ухилення від виконання процесуальних обов'язків, підстави. А саме: переховуватися від органів досудового розслідування та/або суду; знищити, сховати або спотворити будь-яку із речей чи документів, які мають істотне значення для встановлення обставин кримінального правопорушення; незаконно впливати на потерпілого, свідка, іншого підозрюваного, обвинуваченого, експерта, спеціаліста у цьому ж кримінальному провадженні; перешкоджати кримінальному провадженню іншим чином; вчинити інше кримінальне правопорушення чи продовжити кримінальне правопорушення, у якому підозрюється, обвинувачується.

3. Підставу застосування запобіжного заходу – наявність обґрунтованої підозри у вчиненні особою кримінального правопорушення, а також наявність ризиків, які дають достатні підстави слідчому судді, суду вважати, що підозрюваний, обвинувачений, засуджений може здійснити дії, передбачені ч. 1 ст. 177 КПК України.

4. Обмеження ініціативи слідчого, прокурора щодо застосування запобіжного заходу без наявності для цього відповідних підстав (ст. 177 КПК України).

5. Перелік обставин, що оцінюються слідчим суддею, судом при вирішенні питання про обрання запобіжного заходу. А саме: 1) вагомість наявних доказів про вчинення підозрюваним, обвинуваченим кримінального правопорушення; 2) тяжкість покарання, що загрожує відповідній особі у разі визнання підозрюваного, обвинуваченого винуватим у кримінальному правопорушенні, у вчиненні якого він підозрюється, обвинувачується; 3) вік та стан здоров'я підозрюваного, обвинуваченого; 4) міцність соціальних

зв'язків підозрюваного, обвинуваченого в місці його постійного проживання, у тому числі наявність в нього родини й утриманців; 5) наявність у підозрюваного, обвинуваченого постійного місця роботи або навчання; 6) репутацію підозрюваного, обвинуваченого; 7) майновий стан підозрюваного, обвинуваченого; 8) наявність судимостей у підозрюваного, обвинуваченого; 9) дотримання підозрюваним, обвинуваченим умов застосованих запобіжних заходів, якщо вони застосовувалися до нього раніше; 10) наявність повідомлення особі про підозру у вчиненні іншого кримінального правопорушення; 11) розмір майнової шкоди, у завданні якої підозрюється, обвинувачується особа, або розмір доходу, в отриманні якого внаслідок вчинення кримінального правопорушення підозрюється, обвинувачується особа, а також вагомість наявних доказів, якими обґрунтовуються відповідні обставини (ст. 178 КПК України).

6. Вимоги до клопотання слідчого, прокурора про застосування запобіжних заходів, яке повинно містити: 1) короткий виклад фактичних обставин кримінального правопорушення, у якому підозрюється або обвинувачується особа; 2) правову кваліфікацію кримінального правопорушення із зазначенням (частини, статті) закону України про кримінальну відповідальність; 3) виклад обставин, що дають підстави підозрювати, обвинувачувати особу у вчиненні кримінального правопорушення і посилання на матеріали, що підтверджують ці обставини; 4) посилання на один або кілька ризиків, зазначених у ст. 177 КПК України; 5) виклад обставин, на підставі яких слідчий, прокурор, дійшов висновку про наявність одного або кількох ризиків, зазначених у його клопотанні, і посилання на матеріали, що підтверджують ці обставини; 6) обґрунтування неможливості запобігання ризику або ризикам, зазначеним у клопотанні, шляхом застосування більш м'яких запобіжних заходів; 7) обґрунтування необхідності покладення на підозрюваного, обвинуваченого конкретних обов'язків, передбачених ч. 5 ст. 194 КПК України. До клопотання додаються: 1) копії матеріалів, якими слідчий, прокурор обґрунтовує доводи

клопотання; 2) перелік свідків, яких слідчий, прокурор вважає за необхідне допитати під час судового розгляду щодо запобіжного заходу; 3) підтвердження того, що підозрюваному, обвинуваченому надані копії клопотання та матеріалів, якими обґрунтовується необхідність застосування запобіжного заходу (ст. 184 КПК України).

7. Обов'язки слідчого судді, суду під час розгляду клопотання про застосування запобіжного заходу щодо встановлення чи доводять надані сторонами кримінального провадження докази обставини, які свідчать про: 1) наявність обґрунтованої підозри у вчиненні підозрюваним, обвинуваченим кримінального правопорушення; 2) наявність достатніх підстав вважати, що існує хоча б один із ризиків, передбачених ст. 177 КПК України, і на які вказує слідчий, прокурор; 3) недостатність застосування більш м'яких запобіжних заходів для запобігання ризику або ризикам, визначених у клопотанні (ст. 194 КПК України).

Якщо проаналізувати зазначені вимоги, то можна стверджувати, що обставини, які характеризують особу обвинуваченого займають одне з головних місць у системі наведених положень. Так, у ст. 178 КПК України із переліку обставин, що враховуються при обранні запобіжного заходу, який складається з 11 позицій, – шість безпосередньо стосуються обставин, що характеризують особу обвинуваченого. Так само прослідковується зв'язок цих обставин із іншими законодавчими положеннями, що визначають порядок обрання запобіжного заходу. Що, на нашу думку, цілком закономірно, адже застосування запобіжного заходу завжди відбувається по відношенню до конкретної особи, яка характеризується певними соціальними, професійними, індивідуальними, біологічними, психологічними, медичними, біографічними ознаками, якостями, особливостями та властивостями, які мають значення та враховуються при обранні запобіжного заходу. Крім того, застосування запобіжного заходу лише на підставі доказів, що свідчать про учинення кримінального правопорушення конкретною особою може призвести до невинуватого

обмеження прав і свобод особи, яка це правопорушення не вчиняла. Спробуємо проаналізувати цей зв'язок детальніше.

Якщо почати із забезпечення виконання підозрюваним, обвинуваченим покладених на нього процесуальних обов'язків, як мети застосування запобіжних заходів, то можна зазначити, що така поведінка особи багато в чому може залежати від її особистих якостей та ставлення до учиненого. Убачається, що однією з причин необхідності застосування запобіжного є об'єктивні сумніви у тому, що в силу своїх особистих характеристик підозрюваний, обвинувачений може ухилитись від виконання процесуальних обов'язків.

Запобігання спробам підозрюваного, обвинуваченого вчинити певні дії, визначені у ч. 1 ст. 177 КПК України, так само пов'язується із обставинами, що характеризують особу обвинуваченого, оскільки ймовірність (реальність) настання того чи іншого ризику може залежати від характеристик особи у розумінні п. 4 ч.1 ст. 91 КПК України. Це може бути неналежна поведінка під час досудового розслідування (погрози, спроби тиску, повідомлення по зв'язки, які допоможуть уникнути відповідальності або здійснити втечу), зафіксовані факти недобросовісності, обвинуваченого підозрюваного (нез'явлення за викликом до органу досудового розслідування, очевидне зловживання правом подавати клопотання з метою затягування досудового розслідування), обставини його сімейного життя (родичі, які проживають за кордоном, факти поведінки, що свідчать про можливий намір втечі – терміновий продаж майна, одержання документів для виїзду за кордон), біографії (неналежна поведінка, факти переховування від органів досудового розслідування та/або суду, які мали місце у інших провадженнях) та ін.

Значну увагу зазначеним проблемам приділено у практиці ЄСПЛ. Так, щодо ймовірності втечі, переховування підозрюваного, обвинувачено зазначається про необхідність оцінки такої можливості не лише на підставі тяжкості санкції, а й і з урахуванням інших обставин, зокрема тих, що характеризують особу обвинуваченого. У справі В. проти Швейцарії [127,

с. 91–92] ЄСПЛ також зазначає, що небезпеку переховування від правосуддя не можна виміряти тільки залежно від суворості можливого покарання; її потрібно визначати з урахуванням низки інших факторів, які або можуть підтвердити наявність небезпеки переховування від правосуддя, або ж зробити її настільки незначною, що вона не може слугувати виправданням для тримання під вартою. При цьому потрібно враховувати характер обвинуваченого, його моральні якості, його кошти, зв'язки з державою, у якій його переслідували за законом, та його міжнародні контакти.

У справі Пунцельт проти Чехії [127, с. 93] ЄСПЛ зауважив, що при оцінці ризику переховування може братися до уваги той факт, що особа вже ухилялась від виконання процесуальних обов'язків і визначив достатньою мотивацію національного суду, щодо тримання під вартою заявника з огляду на те, що він вже ухилявся від кримінального процесу в Німеччині, мав численні ділові зв'язки за кордоном і що йому загрожувало відносно суворе покарання. У справі Мамедова проти РФ [127, с. 91–92, 93–94] ЄСПЛ зауважив, що національний суд не вказав на які-небудь риси особистості або поведінки самої заявниці, що б підтверджували їх висновок про наявність небезпеки того, що вона переховуватиметься. У заявниці не було злочинного минулого, було постійне місце роботи й проживання, усталений спосіб життя, двоє малолітніх дітей, а її батько серйозно хворів. Національні суди не врахували й тієї обставини, що заявниця мала змогу втекти після обшуку в її квартирі, але не зробила цього. Натомість застосування запобіжного заходу тримання під вартою відбулось на підставі того, що один з співучасників учинення злочину виїхав за кордон.

У справі Міміношвілі проти РФ (пункт 91 постанови від 28 червня 2011 року) [131] ЄСПЛ зазначає про те, що стосується ризику переховування, він не може вимірюватися тільки на підставі суворості можливого вироку, принаймні, на подальших етапах провадження. Він повинен бути оцінений з урахуванням декількох відповідних факторів, в даному контексті повинні бути, зокрема, оцінені дані про особу, моральні якості, майно, зв'язки з

державою-відповідачем, у якій щодо особи здійснюється кримінальне переслідування, а також його міжнародні контакти.

Змістовне узагальнення позицій ЄСПЛ щодо ймовірності втечі підозрюваного, обвинуваченого та його переховування від правоохоронних органів пропонує В. О. Рибалко:

1) така ймовірність не може оцінюватися лише на основі покарання, що загрожує даній особі, при цьому слід враховувати й інші релевантні обставини (які ж або можуть підтвердити ймовірність втечі або ж зробити її незначною). При цьому треба враховувати характер обвинуваченого, його моральні якості, його кошти, зв'язки з державою, у якій його переслідували за законом, та його міжнародні контакти;

2) при оцінці ризику переховування від правосуддя може братися до уваги (поряд з іншими обставинами) той факт, що особа уже ухилялася від правоохоронних органів;

3) лише поведінка співобвинуваченого не може бути вирішальним фактором для оцінки ризику переховування від правосуддя іншого співучасника; така оцінка має базуватися на особистих обставинах особи, щодо якої застосовується запобіжний захід;

4) національним судам слід враховувати те, чи була можливість у обвинуваченого у зв'язку із здійсненням щодо нього процесуальних дій (із змісту яких він міг зрозуміти, що стосовно нього було розпочате кримінальне переслідування) втекти раніше. Якщо така можливість була, а обвинувачений нею не скористався, то ризик втечі на момент розгляду питання про тримання під вартою (чи застосування іншого запобіжного заходу) істотно зменшується;

5) на оцінку можливого ризику переховування від правоохоронних органів може впливати й інформація про те, що особа терміново збуває житло, в якому вона тривалий час проживала, закриває рахунки в банку, придбаває валюту, звільняється з роботи. Однак така інформація не повинна бути голослівною, вона повинна бути підтвердженою;

б) вказівка у рішенні про продовження строку запобіжного заходу на ті ж самі підстави, що й у рішенні про його застосування, є неприйнятною; слід наводити додаткові мотиви при обґрунтуванні потреби збереження такого запобіжного заходу [166, с. 156–157].

У оцінці ризику знищення, переховування або спотворення будь-якої із речей чи документів, які мають істотне значення для встановлення обставин кримінального правопорушення так само мають значення, обставини, що характеризують особу обвинуваченого. Так, наприклад, якщо у зв'язку із своєю професійною діяльністю або за наявності ділових чи інших зв'язків особа має доступ до відповідних документів або речей, існує ймовірність, що вона скористається нагодою та вчинить зазначені дії.

Незаконний вплив на потерпілого, свідка, іншого підозрюваного, обвинуваченого, експерта, спеціаліста у цьому ж кримінальному провадженні очевидно пов'язується із соціальними, індивідуальними, психологічними та іншими обставинами, що характеризують особу обвинуваченого. Так, поведінка під час досудового розслідування може свідчити про ймовірність такого ризику, якщо особа вдавалася до погроз, зафіксовані факти тиску на згаданих учасників кримінального провадження, або іншого впливу (спроб впливу) – підкуп, вмовляння, переконання, шантаж тощо.

ЄСПЛ неодноразово висловлював позицію щодо критеріїв оцінки ризику того, що обвинувачений може погрожувати свідку, іншим учасникам знищити докази або іншим шляхом перешкоджати провадженню у справі. Наведемо деякі з тих, де наголошено на необхідності урахування обставин, що характеризують особу обвинуваченого.

Так, Суд зазначає, що на початкових етапах розслідування можливість перешкоджання правосуддю обвинуваченим обґрунтовує зміст такого обвинуваченого під вартою. Тим не менше, після збору доказів, дане обґрунтування стає менш переконливим. Зокрема, що стосується можливості вчинення тиску на свідків. Суд повторює, що національні суди повинні

показати, що протягом відповідного періоду ув'язнення заявника мав місце і продовжував залишатися в силі істотний ризик залякування свідків; недостатньо покладатися лише на якусь абстрактну можливість, не підкріплену якими-небудь доказами. Суд також має проаналізувати доречні факти, такі як прогрес у розслідуванні або судовому провадженні, особу заявника, його поведінку до і після затримання, а також будь інші конкретні чинники в обґрунтування ризиків, пов'язаних з тим, що він може зловжити повернутої свободою допомогою дій в цілях фальсифікації або знищення доказів, чи наданням тиску на потерпілих (пункт 88 постанови від 10 січня 2012 року по справі Сокурєнко проти Російської Федерації) [177]. Суд визнає, що у справах зі значною кількістю обвинувачених небезпека того, що ув'язнений у разі звільнення може чинити тиск на свідків або може іншим чином перешкодити розгляду у справі, часто досить висока. Всі ці фактори можуть виправдати порівняно тривалий період утримання під вартою. Однак, вони не дають органам влади необмежених повноважень по продовженню цього запобіжного заходу. Той факт, що особа обвинувачується в злочинній змові, сам по собі не достатній для виправдання тривалих періодів утримання під вартою, його особисті обставини і поведінка завжди повинні прийматися до уваги (пункт 53 постанови від 15 березня 2011 року по справі Сизов проти Російської Федерації) [145].

Низку обставин, що характеризують особу обвинуваченого, і впливають на ризик того, що останній може погрожувати свідку, іншим учасникам провадження, знищити докази або іншим способом зашкодити провадженню у справі ЄСПЛ визначив у постанові від 5 лютого 2013 у справі Мхітарян проти РФ [145]. Суд зазначає, що для національних судів однією з головних підстав для тримання заявника під вартою є ймовірність того, що він буде намагатися вплинути на показання свідків (пункт 94 постанови). У постановах про продовження терміну утримання під вартою було підкреслено, що припущення про ризик змови були засновані на конкретних випадках погроз стосовно потерпілих і свідків, а також стосовно прокурора,

що займається даною справою. Влада вважає, що ризик тиску на учасників кримінального процесу настільки реальний, що прокурору була забезпечена охорона (пункт 96 постанови). Оцінка Судом наявності у справі розглянутого ризику: Суд повторює, що стосовно ризику тиску на свідків на початкових стадіях розгляду, судові влади посилалися на заяви потерпілих і свідків, які скаржилися в слідчі органи на погрози, що надходять на їх адресу, а також матеріальну винагороду, пропонувану ним особами, які перебувають у близькому колі спілкування із заявником. Влада вважає, що значне фінансове становище і зв'язок заявника з кримінальною середовищем надає йому можливість вплинути на свідків і знищити докази, у випадку якщо він буде звільнений з під варти. За даних обставин Суд готовий прийняти аргумент про те, що на початкових етапах провадження у справі суди на законних підставах могли оцінити ризик, що, у разі звільнення, заявник міг уникнути правосуддя, вчинити повторне правопорушення або перешкоджати проведенню розслідування в силу самої природи його кримінальної діяльності (пункт 94 постанови). Будучи не впевненим у тому, що стан здоров'я заявника повністю виключає ризик його втечі, і не є достатнім, щоб переважити його право на судовий розгляд протягом розумного строку або на звільнення до суду, суд вважає, що ризик змови настільки великий, що не може бути виключений навіть при змінах у стані здоров'я заявника до такої міри, що його утримання під вартою більше не може бути виправданим (пункт 95 постанови).

У іншій постанові від 10 січня 2012 року у справі Арутюнян проти РФ Суд не взяв до уваги аргумент про те, що зміни в стані здоров'я заявника в квітні 2009 року, зменшили ризик того, що обвинувачений може погрожувати свідкам, іншим учасникам кримінального судочинства, знищити докази або у інший спосіб перешкоджати провадженню у справі, таким чином, що більше він не виправдовував міру утримання під вартою. Рішення про продовження термінів взяття під варту на час проведення досудового розслідування і судового розгляду підкреслюють той факт, що

ризик вступу в змову був обґрунтований конкретним статусом заявника в кримінальному світі. Національна влада визнала, що ризик учинення тиску на свідків або перешкоди провадженню іншим незаконним чином був настільки істотним, що ними було прийнято рішення про проведення закритого судового засідання (пункт 107 постанови) [148].

Варто також зазначити, що з точки зору стандартів ЄСПЛ, ризик повторення злочину тлумачиться набагато вужче, ніж зазначено у вітчизняному законодавстві («продовжувати злочинну діяльність») і означає повторне скоєння злочину, подібного до того, за який висувається обвинувачення. Окрім того, як правило, даний ризик має значення, якщо йдеться про насильницький злочин. Доказами такого ризику можуть слугувати неодноразовість притягнення до відповідальності (в тому числі й адміністративної) за правопорушення, пов'язані з насильством або погрозами застосування насильства стосовно особи, докази схильності до насильства [24, с. 9].

Щодо недостатності (недоведеності) обставин, які характеризують особу обвинуваченого з точки зору ризику погрожувати свідку, іншим учасникам кримінального провадження, знищити докази або іншим чином завадити провадженню у справі, Судом також висловлено принципову позицію. Наприклад, у справі Гришин проти РФ (постанова від 24 липня 2012 року) [145] Суд зазначає, що в рішеннях національних судів було зазначено низку потерпілих і свідків, які висловили свої побоювання щодо помсти з боку заявника під час досудового слідства, яке закінчилося у вересні 2003 року. У відсутність будь-яких фактів, що свідчать про те, що ці страхи були викликані діями або поведінкою заявника, або підтримувалися ними після від двох до п'яти років після закінчення досудового розслідування, посилення внутрішньодержавних судів на такі побоювання не переконливі. На такій пізній стадії судового розгляду одного того факту, що заявник обвинувачувався у вчиненні тяжких злочинів, було недостатньо для продовження терміну утримання під вартою, тим більше за відсутністю

доказів його неправомірної поведінки протягом року і п'яти місяців знаходження на волі до його взяття під варту (пункт 149 постанови). Посилання національних судів на потерпілих і свідків, які побоювалися помсти з боку заявника під час судового розгляду, заслуговує особливої уваги. З протоколу засідання обласного суду, проведення 6 грудня 2005 року, випливає, що один з потерпілих побоювався помсти з боку заявника та інших підсудних і відмовився від явки і дачі показань у суді першої інстанції в тому випадку, якщо вони будуть залишені на волі. Протокол судового засідання показує, що заявник заперечував будь-які загрози і надання тиску на цього потерпілого, принаймні, після досудового розслідування. Залишається незрозумілим, на чому були засновані страхи потерпілого. Якщо також взяти до уваги відсутність доказів неналежної поведінки заявника протягом одного року і п'яти місяців під час його перебування на волі до розглянутого терміну утримання під вартою, ця підстава також є непереконливою. Цей висновок справедливий і щодо інших рішень обласного суду, в яких він посилався на побоювання помсти з боку заявника, що були у інших потерпілих і свідків, не оцінивши їх обґрунтованість (пункт 150 постанови).

Із наведених та інших позицій ЄСПЛ убачається, що Суд підкреслює та наголошує на особливому значенні обставин, що характеризують особу обвинуваченого для ухвалення об'єктивних та обґрунтованих рішень. У багатьох випадках такі обставини конкретно визначені та оцінено їх безпосередній вплив на ризик (його відсутність) ухилення підозрюваного від виконання процесуальних обов'язків. У кожному разі критики зазнають підходи національних судів, у яких не враховано та не досліджено обставин, що характеризують особу обвинуваченого.

У листі Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ № 511-550/0/4-13 від 4 квітня 2013 року у п. 10 зазначається, що у кожному випадку розгляду клопотання про застосування запобіжного заходу слідчий суддя, суд, вирішуючи питання про обрання запобіжного заходу, крім наявності ризиків, зазначених у ст. 177 КПК, на

підставі наданих сторонами кримінального провадження матеріалів зобов'язаний оцінити в сукупності всі обставини, у тому числі відповідно до ст. 178 КПК.

Стосовно обставин, що характеризують особу підозрюваного, обвинуваченого, судом конкретизовано положення п. 3-8 ч. 1 ст. 178 КПК України. Так, встановлення віку передбачає з'ясування чи є особа неповнолітньою або похилого віку, стану здоров'я – наявності тяжких хвороб, інвалідності, нездатності самостійно пересуватися. Міцність соціальних зв'язків підозрюваного, обвинуваченого в тому числі наявність у нього родини й утриманців потребує з'ясування сімейного стану цієї особи, стану здоров'я членів його сім'ї, кількості та віку дітей, строку фактичного проживання у цій місцевості тощо. При врахуванні репутації підозрюваного, обвинуваченого слідчий суддя, суд зобов'язаний проаналізувати матеріали сторін кримінального провадження, об'єктивно оцінити надані характеристики підозрюваному, обвинуваченому з місця роботи, навчання, проживання; дані, що свідчать про перебування підозрюваного, обвинуваченого на обліку у наркологічному, психоневрологічному диспансері, тощо. Встановлення майнового стану передбачає з'ясування наявності належного цій особі нерухомого майна у місцевості проживання та інших місцевостях, транспортних засобів, грошових банківських вкладів, їх розмір (за наявності відомостей, наданих стороною захисту) [154].

У Спеціальній доповіді Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини за результатами пілотного моніторингу застосування нового Кримінального процесуального кодексу України судами м. Києва окрему увагу приділено обставинам, які характеризують особу обвинуваченого що стосується їх впливу на виникнення ризиків, визначених у ст. 177 КПК України. Так, спостереження моніторів засвідчили, що найчастіше прокурори обґрунтовували свої клопотання про взяття під варту чи продовження термінів тримання під вартою ризиком переховування підозрюваного від органів досудового розслідування або суду (85,7 % випадків), ризиком

незаконного впливу на потерпілого, свідка, іншого підозрюваного, експерта (57,1 % випадків), ризиком перешкоджання кримінальному провадженню іншим чином (35,7% випадків), ризиком знищення чи переховування доказів своєї винуватості (9,1 % випадків). При цьому «іншими ризиками», на які посилався прокурор є: наявність кримінального минулого, попередні випадки порушення домашнього арешту, відсутність постійного місця проживання та законних джерел доходу, намагання продовжувати злочинну діяльність, приклади зміни прізвища, можливість виготовити фальшиві документи, численні спроби втечі, неодноразове оголошення в розшук.

Суди при винесенні рішень у 54,1 % випадків брали до уваги конкретні факти та докази, які були наведені слідчим, прокурором для підтвердження реальності ризиків, у 39,4 % брали до уваги наявність ризиків зі слів слідчого, прокурора. Отже, лише у 50 % слідчі, прокурори обґрунтовували свої клопотання з посиланням на існування ризиків, що вказує на неналежне виконання з їхнього боку вимог процесуального закону щодо порядку застосування такого запобіжного заходу [178, с. 60–61].

Вивчення емпіричних даних дозволило також виявити найбільш поширені недоліки у роботі слідчих щодо зазначення у клопотаннях про обрання запобіжного заходу обставин, що характеризують особу обвинуваченого. Вони полягають у наступному: 1) відсутність у клопотаннях конкретних та деталізованих відомостей про особу обвинуваченого (37 %); 2) дублювання положень п. 3-8 ч. 1 ст. 178 КПК України без конкретизації їх змісту (наприклад, «не має міцних соціальних зв'язків»; «одружений» та ін.) (63 %); 3) недолучення документів, у яких відображено обставин, що характеризують особу обвинуваченого і на які посилається слідчий у клопотанні (43 %).

Відтак, загальною вимогою до клопотання про обрання запобіжного заходу можна визначити обов'язковість наведення доказів, у тому числі обставин, які характеризують особу обвинуваченого, недопущення тверджень загального характеру, безпідставних припущень.

Вважаємо також, що у підготовці клопотань обов'язково потрібно зважати на позицію ЄСПЛ щодо обсягу, конкретизації та вимог до викладення обставин, що характеризують особу обвинуваченого у відповідних клопотаннях, оскільки саме ці документи є основою для ухвалення рішень судом застосування практики ЄСПЛ для якого є обов'язковим, що, у свою чергу, є запорукою формування умов сучасного правосуддя, що відповідає вимогам міжнародних стандартів кримінального судочинства.

Отже, доказування обставин, що характеризують особу обвинуваченого, підозрюваного сприяє правильному застосуванню запобіжного заходу, забезпечує виконання процесуальних обов'язків обвинуваченого, підозрюваного та запобігає виникненню ризиків, передбачених ст. 177 КПК України.

Вивчення правозастосовної практики щодо застосування різних запобіжних заходів засвідчило, що у кожному разі судом враховується обсяг і зміст обставин, які характеризують особу обвинуваченого. Водночас, для окремих запобіжних заходів такі обставини мають особливе значення. З огляду на те, що питання значення обставин, які характеризують особу підозрюваного, обвинуваченого для ухвалення рішення про застосування запобіжного заходу, на нашу думку, потребує окремого комплексного наукового дослідження, у цій роботі видається можливим і доцільним розглянути згадану проблему лише для окремих запобіжних заходів. А саме: тримання під вартою та застави, як найбільш поширених у правозастосовній практиці [202].

3.2. Значення обставин, які характеризують особу обвинуваченого (підозрюваного), для застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою

Тримання під вартою є винятковим запобіжним заходом, який застосовується виключно у разі, якщо прокурор доведе, що жоден із більш м'яких запобіжних заходів не зможе запобігти ризикам, передбаченим ст. 177 КПК України (ч. 1 ст. 183 КПК України).

Обґрунтованість процесуального рішення про застосування кримінального процесуального запобіжного заходу може бути визначена лише із зазначенням тих доказів, які покладені у основу такого рішення стосовно кримінального процесуального запобіжного заходу. Тільки обґрунтоване рішення, тобто таке, що містить висновки, які відповідають обставинам справи, їх доказаності, можуть бути визнані законними. І лише законне рішення, прийняте у відповідності до норм про підстави застосування запобіжних заходів, є обґрунтованим. Для того, щоб запобіжний захід був застосований законно та обґрунтовано, у розпорядженні органів, які ведуть процес, повинні бути достатні дані, тобто беззаперечні докази, що підтверджують недобросовісність обвинуваченого. Це фактичні дані, на підставі яких можна прийняти обґрунтоване та мотивоване рішення [199, с. 158–159].

Як вже було доведено, важливе місце у системі цих даних займають обставини, що характеризують особу обвинуваченого, підозрюваного. Різні їх аспекти та значення для обрання запобіжного заходу неодноразово висвітлювались у рішеннях Конституційного Суду України, узагальненнях судової практики, відображені у позиціях ЄСПЛ.

Аналіз окремих положень цих документів, у частині, що стосуються досліджуваної проблеми, потрібен для формування однозначного розуміння вимог до якості та обсягу доказів, зокрема обставин, що характеризують особу обвинуваченого з метою забезпечення однакового застосування

кримінального процесуального закону при прийнятті рішень про застосування запобіжного заходу тримання під вартою.

У Постанові Пленуму Верховного Суду України від 25 квітня 2003 року № 4, де серед іншого зазначено, що у разі, коли особа підозрюється або обвинувачується у вчиненні злочину, за який законом передбачено покарання у виді позбавлення волі на строк не більше трьох років, взяття під варту допускається лише у виняткових випадках (ч. 1 ст. 155 КПК 1960 р.). Такими є випадки, коли на підставі наявних у справі фактичних даних із певною вірогідністю можна стверджувати, що інші запобіжні заходи не забезпечать належної поведінки підозрюваного, обвинуваченого. Це можливо, наприклад, коли особа не має постійного місця проживання, зловживає спиртними напоями чи вживає наркотичні засоби, продовжує вчиняти злочини, підтримує соціальні зв'язки негативного характеру, порушила умови запобіжного заходу, не пов'язаного з позбавленням волі, раніше ухилялася від слідства, суду чи виконання судових рішень або ж коли особу підозрюваного взагалі не встановлено. Винятковість даного випадку має бути обґрунтована у поданні про обрання запобіжного заходу і в постанові судді. Враховуються також обставини, які відповідно до ст. 150 КПК (1960 р.) мають бути враховані при обранні запобіжного заходу: вік підозрюваного, обвинуваченого, стан здоров'я, сімейний і матеріальний стан, вид діяльності, місце проживання. З'ясовуються дані про попередні судимості, соціальні зв'язки особи, її схильності (чи вживає наркотики, алкогольні напої тощо), спосіб життя, поведінку під час провадження в цій або іншій кримінальній справі (чи не ухилялася раніше особа від слідства, суду або виконання судових рішень, чи не вчинювала злочини проти правосуддя).

Дослідженню підлягають і відомості, що вказують на існування факторів, обставин чи моральних цінностей, які можуть свідчити про те, що підозрюваний, обвинувачений, перебуваючи на волі, не порушуватиме покладених на нього процесуальних обов'язків та не займатиметься злочинною діяльністю [159].

Як убачається з позиції ВСУ, низка положень щодо обсягу та змісту обставин, що характеризують особу обвинуваченого, вимог до процесуальних документів органів досудового розслідування щодо обрання запобіжного заходу не втратили актуальності, а деякі з них відтворені у сучасних документах, що відображують позиції Вищого Спеціалізованого Суду з розгляду цивільних і кримінальних справ, узагальненнях судової практики та ін.

У листі Вищого Спеціалізованого Суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 4 квітня 2013 року № 511-550/0/4-13 зазначено, що у кожному випадку розгляду клопотання про застосування запобіжного заходу слідчий суддя, суд, вирішуючи питання про обрання запобіжного заходу, крім наявності ризиків, зазначених у ст. 177 КПК, на підставі наданих сторонами кримінального провадження матеріалів зобов'язаний оцінити в сукупності всі обставини, у тому числі відповідно до ст. 178 КПК: вік (неповнолітня особа, особа похилого віку) та стан здоров'я (наявність тяжких хвороб, інвалідності, нездатність самотійно пересуватися) підозрюваного, обвинуваченого; міцність соціальних зв'язків підозрюваного, обвинуваченого у місці його постійного проживання, в тому числі наявність у нього родини й утриманців. Необхідно з'ясувати сімейний стан цієї особи, стан здоров'я членів його сім'ї, кількість та вік дітей, строк фактичного проживання у цій місцевості тощо; наявність у підозрюваного, обвинуваченого постійного місця роботи або навчання; репутацію підозрюваного, обвинуваченого. При врахуванні цієї обставини слідчий суддя, суд зобов'язаний проаналізувати матеріали сторін кримінального провадження, об'єктивно оцінити надані характеристики підозрюваному, обвинуваченому з місця роботи, навчання, проживання; дані, що свідчать про перебування підозрюваного, обвинуваченого на обліку у наркологічному, психоневрологічному диспансері, тощо; майновий стан підозрюваного, обвинуваченого. Слід встановити наявність належного цій особі нерухомого майна у місцевості проживання та інших місцевостях, транспортних засобів,

грошових банківських вкладів, їх розмір (за наявності відомостей, наданих стороною захисту); наявність судимостей у підозрюваного, обвинуваченого; дотримання підозрюваним, обвинуваченим умов застосованих запобіжних заходів, якщо вони застосовувалися до нього раніше. Перелік обставин, які слід враховувати при вирішенні питання про застосування запобіжного заходу, не є вичерпним та підлягає розширеному тлумаченню з огляду на фактичні обставини, встановлені у кримінальному провадженні [37].

Отже у згаданому документі надано більш детальне роз'яснення щодо змісту обставин, що характеризують особу обвинуваченого та їх обсягу.

Як зазначається в Узагальненні судової практики «Про практику вирішення слідчими суддями питань, пов'язаних із заходами забезпечення кримінального провадження», вагому роль на висновки слідчих суддів про необхідність відмови в задоволенні клопотань про застосування до підозрюваних запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою мали встановлені в ході безпосереднього розгляду клопотання відомості про особу підозрюваного, визначені п. п. 3 – 8 ч. 1 ст. 178 КПК України [5].

Аналогічні вимоги висуваються і до клопотання про продовження строку тримання під вартою. У такому клопотанні обов'язково повинно бути зазначено: 1) виклад обставин, які свідчать про те, що заявлений ризик не зменшився або з'явилися нові ризики, які виправдовують тримання особи під вартою; 2) виклад обставин, які перешкоджають завершенню досудового розслідування до закінчення дії попередньої ухвали про тримання під вартою. Як наслідок, судові рішення стосовно обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою або продовження його застосування має містити як чітке визначення законодавчих підстав для його обрання (продовження), так і дослідження та обґрунтування достовірності обраних підстав у контексті конкретних фактичних обставин вчинення злочину, врахування особи винного та інших обставин (ризиків, наведених у ч. 1 ст. 177 КПК). Обмеження розгляду клопотання про обрання, продовження запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою лише переліком законодавчих

(стандартних) підстав для його застосування без встановлення їх наявності та обґрунтованості до конкретної особи є порушенням вимог п. 4 ст. 5 Конвенції (правова позиція ЄСПЛ у справі Блевитський проти Росії, пункти 111–112 рішення від 1 березня 2007 року; п. 85 рішення ЄСПЛ у справі «Харченко проти України» від 10 лютого 2011 року [37]).

Важливо зауважити, що Європейський Суд послідовно дотримується позиції, та наголошує, що відповідно до вимог ч. 3 ст. 5 Конвенції (правова позиція ЄСПЛ, викладена у п. 60 рішення від 6 листопада 2008 року у справі «Слоєв проти України» [67]) після спливу певного проміжку часу (досудового розслідування, судового розгляду) навіть обґрунтована підозра у вчиненні злочину не може бути єдиним виправданням тримання під вартою підозрюваного, обвинуваченого, а тому суду в разі задоволення клопотання про обрання або продовження терміну застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою необхідно чітко зазначити у судовому рішенні про наявність іншої підстави (підстав) або ризику, що передбачені ч. 1 ст. 177 КПК України. Обмеження розгляду клопотання про обрання, продовження запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою лише переліком законодавчих (стандартних) підстав для його застосування без встановлення їх наявності та обґрунтованості до конкретної особи є порушенням вимог п. 4 ст. 5 Конвенції (п. 85 рішення ЄСПЛ у справі «Харченко проти України» від 10 жовтня 2011 року) [210].

Як засвідчать результати аналізу судової практики, суди в ухвалах про продовження строку тримання під вартою подекуди не враховують обставин, які характеризують особу обвинуваченого і обмежуються вказівкою на те, що строк застосування запобіжного заходу спливає, а судові провадження в межах цих строків завершити неможливо. При цьому досить часто така мотивація відповідної ухвали не деталізує питання щодо того, які складності виникли в суду, що не дозволяють завершити провадження, а також те, яким чином це пов'язано з ризиками, що зумовлюють подальше застосування тримання під вартою. Варто зазначити, що в багатьох випадках суд не

зазначає про те, які конкретно визначені в КПК України ризики продовжують існувати, та обмежується вказівкою на те, що «заявлені слідчим і прокурором під час обрання запобіжного заходу ризики, які виправдовують тримання особи під вартою, не зменшилися» (Шосткинський міськрайонний суд Сумської області) [144]; продовжують існувати ризики, викладені в ухвалі слідчого судді під час досудового розслідування (Тернопільський міськрайонний суд Тернопільської області) [144].

Прикладом належного обґрунтування рішення про продовження строку тримання під вартою можуть слугувати відповідні ухвали у кримінальному провадженні по обвинуваченню С.Е. у вчиненні злочинів, передбачених ч. 3 ст. 15, ч. 3 ст. 185, ч. 3 ст. 185, ч. 2 ст. 186, ч. 2 ст. 307, ст. 395 КК України, що перебуває на розгляді у Нововолинському міському Волинської області [Про узагальнення судової практики застосування судами першої та апеляційної інстанції процесуального законодавства щодо обрання, продовження запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою [144]. В ухвалах від 14.11.2013, 09.01.2014, 04.03.2014, 15.04.2014, 12.06.2014 суд зазначив, що: клопотання прокурора відповідало вимогам статей 184, 199 КПК України. Вирішуючи клопотання про продовження строку тримання під вартою, суд враховував наявність ризиків, передбачених пунктами 1, 5 ч. 1 ст. 177 КПК України, а також тяжкість покарання у кримінальних правопорушеннях, у вчиненні яких обвинувачується С.Е., його вік, стан здоров'я і те, що він не працює, не має тісних соціальних зв'язків, раніше притягувався до кримінальної відповідальності за тяжкий злочин, судимість за який не знята та не погашена у встановленому законом порядку, тому суд дійшов висновку, що докази та обставини, на які посилався прокурор у клопотаннях, давали достатні підстави вважати, що обвинувачений може переховуватися від суду, а також вчинити інші кримінальні правопорушення, іншим чином перешкоджати кримінальному провадженню, тому застосування більш м'якого запобіжного заходу не забезпечить його належної процесуальної поведінки. Як про недолік такої мотивації слід зазначити, що вона аналогічна

у всіх ухвалах, тому не простежується зменшення ризиків, передбачених ст. 177 КПК України у взаємозв'язку із закінченням проведення окремих процесуальних дій у судовому провадженні (наприклад, допит свідків).

Іншим прикладом належної мотивації є ухвала Городищенського районного суду Черкаської області від 18.12.2013 у кримінальному провадженні по обвинуваченню Т.І. у вчиненні злочинів, передбачених ч. 2 ст. 85, ч. 2 ст. 289 КК України [144]. Продовжуючи строк застосування до Т.І. запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою, суд вказав, що бере до уваги те, що Т.І. обвинувачується у вчиненні тяжкого злочину, за який передбачене покарання у виді позбавлення волі на строк до шести років. Також є достатньо підстав вважати, що Т.І. з огляду на його моральні якості може ухилитися від суду та не виконати його процесуальні рішення (ризик переховування). Крім того, обвинувачений неодноразово без поважних причин не з'являвся в судові засідання, хоча про час та дні слухання справи повідомлявся вчасно і належним чином, причини своєї неявки суду не повідомляв. Ухвали про здійснення примусового приводу обвинуваченого в зал судового засідання через органи МВС не були виконані. Також Т.І. не має постійного місця проживання, тривалий час не проживає за місцем реєстрації. Були взяті до уваги відомості про стан здоров'я та сімейний стан.

Врахування стану здоров'я обвинуваченого у разі необхідності стаціонарного лікування у зв'язку з тяжкими хронічними захворюваннями в багатьох випадках зумовлює необхідність зміни запобіжного заходу. Однією із вагомих підстав для зміни запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою є належне врахування стану здоров'я обвинуваченого та визначення можливості отримувати медичну допомогу в умовах СІЗО. Так, суди в багатьох випадках не враховували наявність певних хвороб у обвинувачених під час розгляду клопотань про продовження строку тримання під вартою через подання до суду із СІЗО відповідних довідок про можливість надання медичної допомоги в умовах перебування в СІЗО. А у випадках, коли обвинувачений вказував на погіршення самопочуття як одну з підстав для

зміни запобіжного заходу суд доручав територіальним управлінням ДпТС України забезпечити проведення повного медичного обстеження обвинувачених в умовах СІЗО з метою отримання об'єктивних висновків про стан здоров'я (наприклад, ухвала Бердянського міськрайонного суду Запорізької області від 07.04.2014 у провадженні про продовження строків тримання під вартою щодо С.Д. [144]).

Якщо ж суд встановлював наявність тяжких захворювань, то в багатьох випадках запобіжний захід змінювався не лише на домашній арешт, а й на особисте зобов'язання.

Слід зазначити, що для зміни запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою на більш м'який з підстав врахування стану здоров'я суд повинен переконатися у наявності підтвердної медичної документації про стан здоров'я та оцінити можливість надання ефективної допомоги в лікуванні захворювання обвинуваченого в умовах СІЗО.

Отже, питання щодо неможливості застосування тримання під вартою до обвинуваченого за медичним критерієм досить часто є підставою для зміни запобіжного заходу. Проте наявність різноманітних захворювань має бути належним чином підтверджена медичною документацією.

Обов'язковому урахуванню також підлягають правові позиції ЄСПЛ з цього питання. Так, однією із підстав порушення п. 1 ст. 5 Конвенції у справі «Баріло проти України» (рішення ЄСПЛ від 16.05.2013 [16]) стало те, що у заявниці було наявне тяжке захворювання (третя група інвалідності), у зв'язку з чим вона потребувала спеціального лікування, дієти і постійного медичного нагляду. За результатами огляду заявниці було призначено 4 ін'єкції інсуліну на день. Вона була змушена вводити собі інсулін самостійно, оскільки медичний працівник ІТТ перебував у відпустці, а працівники швидкої допомоги відмовлялися приїжджати до ІТТ.

Прикладом порушення статей 2, 3 Конвенції внаслідок необґрунтованого застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою є рішення ЄСПЛ від 14.03.2013 у справі «Салахов та Іслямова проти

України» [172]. У цій справі ЄСПЛ встановив порушення ст. 2 Конвенції в контексті матеріального аспекту з огляду на недотримання державою позитивного обов'язку щодо захисту здоров'я та життя заявника. Зокрема, йому було відмовлено в терміновій госпіталізації, яку він вимагав протягом двох тижнів; він тримався під вартою без будь-якого обґрунтування, перебуваючи при цьому в критичному стані, і всупереч рекомендаціям лікарів під час перебування в лікарні його постійно тримали в наручниках, що спричинило погіршення стану здоров'я.

Відповідно до обставин цієї справи 20.11.2007 заявника було затримано працівниками міліції за підозрою у вчиненні крадіжки та поміщено до ІТТ Бахчисарайського РВ ГУМВС України в Автономній Республіці Крим (АРК), а згодом до Сімферопольського СІЗО. На той час у заявника було встановлено низку захворювань, в тому числі ВІЛ-захворювання ІV стадії. Попри повідомлення заявника про його стан здоров'я наявність такого захворювання діагностували лише під час третього медичного огляду (05.06.2008), проте було зазначено, що немає необхідності його термінової госпіталізації.

Захисник заявника 06.06.2008 звернувся до Бахчисарайського районного суду АРК з клопотанням про звільнення заявника та термінове надання йому медичної допомоги з огляду на встановлені Бахчисарайською ЦРЛ серйозні захворювання. Було також зазначено, що урахуванням стану здоров'я заявника, він не становив загрози для суспільства. Бахчисарайський районний суд відмовив у задоволенні зазначеного клопотання.

16.06.2008 заявники звернулись до ЄСПЛ із заявою про те, щоб відповідно до Правила 39 Регламенту ЄСПЛ останній зобов'язав Уряд госпіталізувати заявника. 17.06.2008 ЄСПЛ задовольнив зазначену заяву та вказав про невідкладність вжиття такого заходу.

18.06.2008 захисник заявника вдруге звернувся до Бахчисарайського районного суду з клопотанням про звільнення заявника, посилаючись на вищезазначену вказівку ЄСПЛ. Проте після проведення медичного огляду

Бахчисарайський районний суд відмовив у задоволенні цього клопотання. В результаті звернення заявниці до головного лікаря Бахчисарайської ЦРЛ та повторного підтвердження захворювання ВІЛ-інфекції IV стадії заявника було поміщено до Бахчисарайської ЦРЛ в палату під охороною. За твердженнями заявниці заявника було прикуто до ліжка наручниками. У липні 2008 року заявник помер.

У цій справі ЄСПЛ у рішеннях проти України вперше зазначив, що у зв'язку з недотриманням вказівки ЄСПЛ, наданої Урядом відповідно до Правила 39 Регламенту ЄСПЛ, щодо термінового переведення заявника до медичного закладу з метою надання йому належної медичної допомоги Україна не виконала свої зобов'язання за ст. 34 Конвенції.

Таким чином, врахування стану здоров'я обвинуваченого при вирішенні питання про обрання, продовження або зміну запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою має важливе значення для забезпечення гарантування права особи на свободу і права на життя [144].

У Доповіді правозахисних організацій «Права людини в Україні 2014» також наголошується на недоліках у практиці застосування запобіжних заходів у вигляді тримання під вартою. Зокрема, у переважній кількості випадків суди (слідчі судді) обґрунтовують застосування щодо особи тримання під вартою у такий спосіб. В мотивувальній частині ухвали вони цитують положення відповідних статей з §1 глави 18 КПК України, якими слід керуватися при обранні запобіжного заходу та посилаються на правові позиції ЄСПЛ або цитують його рішення щодо необхідних підстав для застосування цього запобіжного заходу, без прив'язки до конкретного випадку, що розглядається. Після цього суд (суддя) перераховує визначені в ст. 177 КПК України ризики (втечі, знищення доказів, рецидиву злочинів та інших), та інші обставини, які мають враховуватись при обранні запобіжного заходу. Отже, замість наведення в ухвалі того, які саме обставини дали суду (слідчому судді) підстави дійти висновку про обрання запобіжного заходу, зокрема, взяття під варту, і якими саме доказами ці обставини підтверджені, в

ухвалі зазначається, що має робити суд (слідчий суддя), для того, щоб обґрунтовано застосувати запобіжний захід.

Зазвичай суди (слідчі судді) не обґрунтовують висновок про необхідність тримання під вартою конкретними обставинами справи, в тому числі доказами на підтвердження існування певних ризиків, не оцінюють обставини, які мають враховуватись при обранні запобіжного заходу, в тому числі вагомість наявних доказів на вчинення особою кримінального правопорушення, та обставини, що характеризують особу, зокрема, стан її здоров'я. Останні обставини у багатьох випадках також перераховуються у судовому рішенні без зазначення, що конкретно було враховано судом, на зразок: «При цьому враховується тяжкість вчинених злочинів, вік підозрюваного, його стан здоров'я, сімейний та матеріальний стан, вид діяльності, місце проживання та інше. У багатьох випадках суди не враховують наявність у особи певних захворювань під час розгляду клопотань про взяття під варту та про продовження строку тримання під вартою, коли в умовах тримання під вартою неможливо забезпечити їй належну медичну допомогу [146].

Як вже було зазначено, у рішеннях ЄСПЛ чітко прослідковується принципова позиція щодо необхідності урахування даних про особу обвинуваченого при ухваленні рішень про застосування запобіжного заходу. Наприклад, у справі *Осаковський проти України* (*Osakovskiy v. Ukraine*, заява № 13406/06, рішення від 17 липня 2014 року) Суд визнав порушення статті 5 §4 Конвенції на підставі того, що національні суди, які розглядали клопотання заявника про зміну запобіжного заходу, відмовляли йому на підставі формальних чинників, не проаналізувавши належним чином його особисті обставини [137].

Аналіз ст. 183 КПК України також дає підстави для висновку про особливе значення обставин, що характеризують особу обвинуваченого для обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою. Так, у п. 1 ч. 2 ст. 183 КПК України, серед іншого, зазначено, що цей запобіжний захід може

бути застосований лише у випадку якщо буде доведено, що підозрюваний, обвинувачений не виконав обов'язки, покладені на нього при застосуванні іншого, раніше обраного запобіжного заходу, або не виконав у встановленому порядку вимог щодо внесення коштів як застави та надання документа, що це підтверджує. Очевидно, що обрання попереднього запобіжного заходу обов'язково передбачало доказування обставин, що характеризують особу обвинуваченого, а невиконання процесуальних обов'язків, як свідчить практика, у кожному разі пов'язується із особистісними характеристиками особи. Відтак, прослідковується безпосередній зв'язок між доказуванням обставин, що характеризують особу обвинуваченого та наведеними положеннями КПК України.

Вказівка про попередню судимість особи (п. 2, 5 ч. 2 ст. 183 КПК України) також пов'язана із обов'язковістю доказування обставин, що характеризують особу обвинуваченого, а відсутність судимості (п. 3, 4 ч. 2 ст. 183 КПК України) у кожному випадку є складовою характеристики особи обвинуваченого. Що стосується судимості особи, то потрібно окремо зауважити, що у ч. 1 ст. 88 КПК України зазначено, що докази, які стосуються судимостей підозрюваного, обвинуваченого або вчинення ним інших правопорушень, що не є предметом цього кримінального провадження, а також відомості щодо характеру або окремих рис характеру підозрюваного, обвинуваченого є недопустимими на підтвердження винуватості підозрюваного, обвинуваченого у вчиненні кримінального правопорушення. Отже виникає запитання як узгоджуються ці положення та зміст обставин, що характеризують особу обвинуваченого? Відповідь, на нашу думку полягає у тому, що доказування обставин, які характеризують особу обвинуваченого не має на меті безпосередньо встановлення винуватості особи у вчиненні кримінального правопорушення, у п. 2 ч. 1. ст. 91 КПК України такі обставини визначені окремо: винуватість обвинуваченого у вчиненні кримінального правопорушення, форма вини, мотив і мета вчинення кримінального правопорушення. Крім того, у ч. 2

ст. 88 КПК України визначені випадки, коли докази та відомості, передбачені ч. 1 ст. 88 КПК України можуть бути визнані допустимими. Зокрема: 1) якщо сторони погоджуються, щоб ці докази були визнані допустимими; 2) вони подаються для доказування того, що підозрюваний, обвинувачений діяв з певним умислом та мотивом або мав можливість, підготовку, обізнаність, потрібні для вчинення ним відповідного кримінального правопорушення, або не міг помилитися щодо обставин, за яких він вчинив відповідне кримінальне правопорушення; 3) їх подає сам підозрюваний, обвинувачений; 4) підозрюваний, обвинувачений використав подібні докази для дискредитації свідка.

Поза сумнівом також, що обставини, зазначені у п. 2 ч. 2 ст. 88 КПК України, а саме підготовленість, обізнаність та ін. доказуються у межах складової предмета доказування – обставин, що характеризують особу обвинуваченого.

Отже, наведені приклади правозастосовної практики, позиції судів та аналіз правових норм детально та наочно демонструють вплив та значення обставин, що характеризують особу обвинуваченого на ухвалення рішення щодо застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою. Із наведеного також убачається, що основною проблемою залишається недостатність, неповнота та змістовні недоліки доказової інформації щодо ризику невиконання обвинуваченим, підозрюваним своїх процесуальних обов'язків, що пов'язуються із обставинами, які характеризують особу обвинуваченого.

3.3. Значення та зміст обставин, які характеризують особу обвинуваченого (підозрюваного), для обрання запобіжного заходу у вигляді застави

Відповідно до ч. 1 ст. 182 КПК України застава полягає у внесенні коштів у грошовій одиниці України на спеціальний рахунок, визначений у встановленому Кабінетом Міністрів України порядку, з метою забезпечення виконання підозрюваним, обвинуваченим покладених на нього обов'язків, під умовою звернення внесених коштів у дохід держави в разі невиконання цих обов'язків.

Сутність застави полягає в тому, що обвинувачений (підозрюваний) бере на себе зобов'язання належної поведінки під загрозою втрати заставленого майна. Застава вважається найбільш суворим психолого-примусовим запобіжним заходом, тому обирається тільки за рішенням суду. Загроза втрати майна – реальна гарантія явки обвинуваченого. Тому застава є серйозною альтернативою триманню під вартою. Згідно ст. 9 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права тримання під вартою осіб, які чекають судового розгляду, не має бути загальним правилом, проте звільнення може ставитись в залежність від подання гарантій явки на суд, явки на судовий розгляд у будь-якій його стадії і, у разі необхідності, явки для виконання вироку [132].

Вважається також, що застава у повній мірі забезпечує додержання вимоги належної поведінки обвинуваченого щодо виконання процесуальних обов'язків включаючи і ризик перешкодження кримінальному провадженню.

Що стосується значення та змісту обставин, що характеризують особу обвинуваченого для обрання запобіжного заходу та визначення розміру застави, то відповідно до ч. 4 ст. 182 КПК України розмір застави визначається слідчим суддею, судом з урахуванням обставин кримінального правопорушення, майнового та сімейного стану підозрюваного, обвинуваченого, інших даних про його особу та ризиків, передбачених

ст. 177 КПК України. Розмір застави повинен достатньою мірою гарантувати виконання підозрюваним, обвинуваченим покладених на нього обов'язків та не може бути заздалегідь непомірним для нього.

Тобто, залежно та із урахуванням фактичних даних про особу обвинуваченого, підозрюваного суд ухвалює рішення про можливість застосування запобіжного заходу, змістом таких обставин законодавець визначає майновий, сімейний стан особи, а інші фактичні дані не конкретизує, обмежуючись формулювання «інших даних про його особу».

Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ наголошує на необхідності враховувати майновий стан підозрюваного, обвинуваченого та не допускати встановлення такого розміру застави як альтернативи триманню під вартою, що є заздалегідь непомірним для цієї особи та призводить до неможливості виконання застави [154].

До переваг застави над іншими запобіжними заходами відносять те, що застава не позбавляє людину особистої свободи, держава не витрачає кошти на утримання підозрюваних, обвинувачених у слідчих ізоляторах, людина не піддається особистісній деформації, продовжує трудову діяльність, може забезпечувати сім'ю, відшкодувати матеріальну і моральну шкоду, заподіяну внаслідок учинення злочину [6, с. 70].

У літературі висловлені також інші позиції, зокрема, що застосування застави прямо залежить від матеріальної можливості внесення відповідної застави, у той час як не кожна особа має таку можливість. Одні підозрювані, обвинувачувані будуть мати матеріальну можливість внести заставу, після чого зможуть перебувати у себе вдома у комфортних умовах очікуючи суду, а інші – не зможуть знайти необхідної у якості застави суми та змушені будуть очікувати розгляду справи в суді, перебуваючи у слідчому ізоляторі. Така практика може призвести до зростання соціальної напруженості [66].

Із наведеної позиції слід зробити висновок, що за таких умов диференційований підхід до визначення розміру застави та урахування майнового стану обвинуваченого набуває особливого значення, оскільки має

не лише кримінальний процесуальний характер, а й соціальний, що у сучасних соціально-економічних умовах надзвичайно актуально.

Що стосується визначення розміру застави залежно від тяжкості вчиненого злочину, то у ч. 5 ст. 182 КПК України зазначено, що розмір застави визначається у таких межах:

1) щодо особи, підозрюваної чи обвинуваченої у вчиненні злочину невеликої або середньої тяжкості, – від одного до двадцяти розмірів мінімальної заробітної плати;

2) щодо особи, підозрюваної чи обвинуваченої у вчиненні тяжкого злочину, – від двадцяти до вісімдесяти розмірів мінімальної заробітної плати;

3) щодо особи, підозрюваної чи обвинуваченої у вчиненні особливо тяжкого злочину, – від вісімдесяти до трьохсот розмірів мінімальної заробітної плати.

У виключних випадках, якщо слідчий суддя, суд встановить, що застава у зазначених межах не здатна забезпечити виконання особою, що підозрюється, обвинувачується у вчиненні тяжкого або особливо тяжкого злочину, покладених на неї обов'язків, застава може бути призначена у розмірі, який перевищує вісімдесят чи триста розмірів мінімальної заробітної плати відповідно.

Убачається, що такі випадки будуть пов'язані із конкретними обставинами, які характеризують особу обвинуваченого (соціальні зв'язки, матеріальний стан, факти, пов'язані із попередньою поведінкою та ін.). Отже, при обранні запобіжного заходу потрібно виходити з того чи зможе застава забезпечити виконання обвинуваченим процесуальних обов'язків, що залежить не лише від тяжкості обвинувачення, але й від особи обвинуваченого.

Щодо критеріїв оцінки майнового стану та інших обставин, що характеризують особу обвинуваченого, то вони законодавцем не визначені, а це призводить до проблем у застосуванні згаданих положень кримінального процесуального законодавства.

Спробуємо проаналізувати деякі теоретичні підходи до вирішення питання про розмір застави.

П. М. Бабіч [14, с. 241–242] систематизовано низку наукових підходів щодо спроб виявити форми розрахунку оптимального розміру застави. Наприклад, при застосуванні застави як запобіжного заходу по відношенню до корисливих злочинів, у сфері економіки пропонується встановити суму застави залежну від розміру незаконного доходу, заборгованості або вартості майна, яке є ознаками злочину. Така прив'язка до суми обґрунтовується можливістю враховувати у складі злочину, який інкримінується, особливості особи обвинуваченого, а також матеріальний стан заставодавця [209, с. 159].

Пропонується також наступний алгоритм розрахунку розміру застави: ймовірність приховування обвинуваченого, підозрюваного від слідства або суду та скоєння ним нових злочинів; – тяжкість та характер скоєного злочину; – дані про особистість підозрюваного, обвинуваченого (у тому числі його вік, стан здоров'я, родинне положення, рід занять); – майновий стан заставодавця та його особистість [211, с. 11].

М. Гранкін пропонує зробити розмір застави відповідним сумам штрафу, який призначається у порядку кримінального покарання [43, с. 24]. І. Л. Трунов та Л. К. Трунова вважають правильним розраховувати розмір застави залежно від розміру прожиткового мінімуму та тяжкості злочину, встановивши верхні та нижні межі суми застави по кожній категорії злочинів, але не менш ніж розмір завданої шкоди [193, с. 198–199]. Загалом, можна зустріти протилежні точки зору: від необхідності приведення суми застави у відповідність з розміром заподіяної шкоди [73, с. 18], до зведення суми застави до мінімуму, з огляду на матеріальний стан обвинуваченого, підозрюваного, підсудного. При цьому, з антикорупційних поглядів, слід відображати у постанові обґрунтованість розміру застави [20, с. 3].

Отже, із наведених положень убачається, що у кожному разі обставини, що характеризують особу обвинуваченого беруться до уваги як у вирішенні

питання про обрання запобіжного заходу у вигляді застави, так і у визначенні її розміру.

Вивчення судової практики засвідчило, що оцінка майнового стану обвинуваченого, не завжди є повною та об'єктивною, а також не завжди враховує позиції ЄСПЛ щодо того, що уповноважені органи влади повинні приділяти визначенню суми застави стільки ж уваги, скільки і вирішенню питання про необхідність подальшого тримання обвинуваченого під вартою [128, 129].

Варто зазначити, що незважаючи на важливість правильної оцінки матеріального стану обвинуваченого для визначення розміру застави, у кожному разі такий розмір обов'язково залежатиме також від інших обставин та відомостей. Переконливим прикладом може бути рішення ЄСПЛ у справі Мангурас проти Іспанії (*Mangouras v. Spain*) від 28 вересня 2010 року. Заявник, посилаючись на п.3 статті 5 Конвенції [94] стверджував, що сума застави у його справі була визначена без урахування обставин і умов його особистого життя, майнового стану і вважає її надвисокою. Заявник – капітан судна «Престиж», яке поблизу узбережжя Іспанії у листопаді 2002 року вилило у Атлантичний океан 70 тис. тонн палива. Було розпочато кримінальне провадження і слідчий суддя взяв заявника під варту із можливістю звільнення під заставу у розмірі 3 млн. євро. На думку судді, тяжкість пред'явлених обвинувачень, іноземне громадянство заявника та відсутність зв'язків з Іспанією виправдали встановлення застави у такому значному розмірі. Слідчий суддя неодноразово відхиляв клопотання заявника про звільнення та у якості альтернативи – по зниженні розміру застави мотивуючи своє рішення тяжкістю обвинувачень та важливістю забезпечення явки капітана до суду для встановлення обставин події. Пізніше слідчий суддя звільнив заявника на певних умовах під заставу після одержання банківської гарантії на згадану суму.

Європейський Суд визнав, що рівень встановленої застави є високим, проте взяв до уваги, що її виплатила страхова компанія, яка діяла від імені

власника судна, який був роботодавцем заявника у відповідності до страхового полісу, який покривав цивільну відповідальність за забруднення, спричинене судном, тобто у відповідності із договірними правовідносинами між власником та страхувальниками. Суд дійшов висновку, що сума застави за звільнення з-під варті капітана корабля, який спричинив екологічну катастрофу, не була надмірною [128, 129].

Під час вивчення національної правозастосовної практики та практики ЄСПЛ ми звернули увагу на те, що у різних рішеннях та документах серед обставини, що характеризують особу обвинуваченого, підозрюваного часто використовується поняття «репутація». Ні у теорії кримінального процесу, ні у матеріалах правозастосовної практики ми не знайшли чіткого роз'яснення, коментаря або визначення поняття «репутація». Напевне, це пов'язано із тим, що воно є новим для кримінального процесуального закону. Зважаючи на поширеність застосування згаданого поняття та безпосереднє згадування у КПК України у якості обставини, що враховується при обранні запобіжного заходу (п. 6 ч. 1 ст. 178 КПК України), убачається доречним спробувати визначити його зміст, обсяг та підстави застосування у кримінальному процесі зокрема у доказуванні обставин, що характеризують особу обвинуваченого та мають значення для обрання запобіжного заходу. З цією метою було проаналізовано визначення поняття «репутація» у інших науках. На нашу думку, найбільше відповідає нашій меті пізнання визначення, що пропонується у психології, де виокремлюють локальну, соціальну та глобальну репутації особи та їх кількісно-якісні характеристики з точки зору масштабу оцінок іншими особами, їх змістовної глибини та смислової конкретики.

Локальна репутація – це сукупність оцінок особи, що зроблені іншими на основі певного критерію та такі, що є результатом реальної взаємодії з цією особою. Згадування у визначенні значущості оціночного критерію є ключовим та важливим, воно підкреслює той факт, що репутація особи – це багатопланове соціально-психологічне утворення. Особистість виконує

багато соціальних ролей та функцій, вона включена до різних малих груп, і відповідно, критерій оцінки особистості може бути пов'язаний з тією чи іншою роллю у конкретній групі. Локальна репутація зумовлена оцінками професійних та особистісних якостей, а також способів комунікації та прийомів самопрезентації особистості, результатами її реальних досягнень або поразок, що дозволяють іншим довіряти чи не довіряти цій особі у тому чи іншому ситуаційному та рольовому контекстах. Цей вид репутації має значення лише у рамках певної групи і прямо залежить від наявності у особи певних якостей, здібностей та компетенцій, їх визнання іншими, а також якості виконання тієї чи іншої ролі або виконання певних функціональних обов'язків. Локальна репутація особи завжди конкретна та визначена, вона відображує специфічність ролі та її емоційну оцінку. Можна навести приклади локальної репутації особи: сім'янина, інтелектуала, професіонала та ін. Іноді локальна репутація пов'язана із з психометричним статусом особи, її позиції влади та впливу у групі, зумовлена характером та модальністю міжособистісних стосунків, а також специфічними особливостями самої групи. У зв'язку із цим одна і та сама особа може мати різні локальні репутації.

Соціальна репутація особи – це несуперечлива сукупність думок про особу як внутрішньогрупових так і зовнішньогрупових, що утворюють соціальну структуру певного товариства. Ці оцінки спираються насамперед на цінності цього товариства та свідчать про їх відповідність цінностям конкретної особи, формуючи той чи інший ступінь довіри до неї. Також може бути ефект проєкції (перенесення), за якого та або інша репутація групи виступає у якості апріорного знання при формуванні репутації окремої особистості, що належить до цієї групи. Подібний ефект має місце, коли інформація про саму особу обмежена або мінімальна, відрізняється невизначеністю або недостатністю.

Отже, можна констатувати, що соціальна репутація особи – це її комплексна соціально-психологічна характеристика, що дається різними

представниками різних груп та ґрунтується, по-перше, на системі цінностей та домінантних культурних вимірів суспільства, у яке інтегрована особа, по-друге, на специфічних особливостях групи, членом якої вона є (чисельність групи, її локус у структурі суспільства, між групова диференціація, характер стосунків з іншими групами та ін.), та, по-третє, на конфігурації індивідуально-психологічних та професійних якостей особи, зафіксованих іншими та стало трансльованими самою особистістю (через дії, вчинки, висловлювання, досягнення, міжособистісні зв'язки, поведінку в цілому).

Глобальна репутація особистості інтерпретується як сукупність соціальних уявлень про особу великої кількості людей, які є представниками різних груп та суспільства, не у кожної людини є глобальна репутація, вона атрибутується, як правило, тій особі, яка досягла видатних та значущих за своєю суспільною роллю успіхів та досягнень. Глобальна репутація виступає стійкою характеристикою особи, і, як правило, має відношення тільки до високої оцінки та широкому визнанню досягнень особи у професійній сфері [169, с. 74].

На нашу думку, зазначений підхід може бути використаний у кримінальному провадженні при збиранні, перевірці і оцінці фактичних даних про особу обвинуваченого, підозрюваного та подальшому використанні такої інформації для обрання запобіжного заходу, зокрема, але не винятково, застави.

Крім того, така класифікація дає уявлення не лише про види та зміст репутації особи, а й орієнтує щодо способів одержання та джерел інформації про неї, її походження та чинники, що впливають на формування її змісту.

Зрозуміло також, що використання цього поняття відбувається у обґрунтуванні необхідності обрання різних запобіжних заходів, проте найбільш вживаним воно є саме у обґрунтуваннях щодо застосування застави. Тому наводимо відповідні міркування у поточному контексті водночас вважаючи, що вони можуть бути корисні і у вирішенні питань про

застосування інших запобіжних заходів, а насамперед тримання під вартою, домашнього арешту, особистого зобов'язання, особистої поруки.

Науковий і практичний інтерес становлять також позиції сторони захисту, що стосуються доказування обставин, що характеризують особу обвинуваченого для обрання запобіжного заходу у вигляді застави.

Наприклад А. П. Бущенко, Л. Б. Ільковець зазначають, що у оцінці життєвих обставин обвинуваченого дуже важко припустити, що мати трьох неповнолітніх дітей, яка має єдине джерело прибутку в своїй роботі або бізнесі, раптом забуде про зобов'язання перед дітьми і пуститься навітки (*як приклад локальної репутації – авт.*). Одне із завдань адвоката – представити свого підзахисного добропорядним громадянином, оскільки загальне враження «маргінальності» обвинуваченого (незалежно від того, чи це надзвичайне багатство, чи надзвичайна бідність, надзвичайна екстравагантність чи надзвичайна потаємність) (*як приклад соціальної репутації – авт.*) завжди не на його користь. Найважливіша обставина на користь обвинуваченого – це осілість обвинуваченого, його зв'язки з громадою, обов'язки перед родиною, які він не зможе виконувати, якщо ухилиться від розслідування. Оскільки будь-який, не пов'язаний із позбавленням волі, запобіжний засіб є тим чи іншим видом зобов'язань, адвокату важливо показати обов'язковість підзахисного, у чому б вона не полягала: у ставленні до роботи, у виконанні сімейних обов'язків, обов'язків перед кредиторами тощо (*як приклад сукупності репутації – авт.*). Усе це створює враження надійності підзахисного, що важливо для його звільнення.

Не варто вважати, що лише клопотання адвоката та пропозиція майнової застави переконає суддю в необхідності звільнення обвинувачуваного. Потрібно надати аргументи, чому загроза втратити пропоновану суму застави буде достатнім стримуючим фактором. Якщо застава надається іншими особами, необхідно показати ставлення обвинуваченого до заставодавця. Важливо пам'ятати, що мета судді – зменшити ризик.

Тому необхідно довести, що характер відносин із заставодавцем є таким, що обвинувачений буде піклуватись про збереження застави для заставодавця. Це може бути само собою зрозумілою обставиною, якщо йдеться про близьких родичів.

Якщо обвинувачення стверджує, що існує ризик протидії розслідуванню, важливо щоб у процесі розгляду було з'ясовано, яким саме аспектам розслідування загрожує обвинувачений і яким саме чином. Також необхідно обговорити питання про те, чому не можна протидіяти цим загрозам іншими способами, наприклад, вилучивши документи, допитавши свідків тощо. Крім того, доцільно аргументувати, що ця загроза, навіть якщо вона існує, прямо пов'язана з ефективністю розслідування. Якщо обвинувачення наполягає на цій загрозі, то воно повинно довести, що зробило або робить усе, аби така загроза зникла якнайшвидше.

У разі, якщо йдеться про застосування застави, на обвинуваченого, а відтак, і на захисника, покладено обов'язок надати повну і правдиву інформацію про майновий стан обвинуваченого. Як зазначив Європейський суд у рішенні «Іванчук проти Польщі» «...обвинувачений повинен сумлінно надати достатні дані, котрі за необхідності можна перевірити, що мають значення для визначення розміру застави, який повинен бути встановлений».

Необхідно пам'ятати, що сила застави в її відносності. І бідний, і багатий мають рівне право бути звільненими під заставу. Питання, яке повинен вирішити суд, – втрата якої частини майна буде суттєвою для обвинуваченого. Природно, що для людини бідної ця частина буде в абсолютному вираженні меншою, ніж для багатой. Під час аргументування на користь застави важливе значення має також склад майна. Крім значення для визначення форми застави, склад майна також є обставиною, що свідчить на користь або проти зв'язку даної людини з даною місцевістю. Очевидно, що наявність нерухомості чи бізнесу, прив'язаного до місцевості, набагато більше підтверджує осілість людини, ніж гроші на закордонних рахунках [24, с. 9, 12].

Доречно також зазначити про законодавчу ініціативу щодо внесення змін до ст. 182 КПК України [151], які стосуються підтвердження легальності походження коштів, внесених у якості застави. Так, пропонується запровадити обов'язкове документальне підтвердження підозрюваним, обвинуваченим або заставодавцем легальності походження коштів, внесених як застава. Зокрема, підозрюваний, обвинувачений, заставодавець будуть зобов'язані надати слідчому судді, суду лист-клопотання, у якому зазначатимуться джерела походження коштів, внесених як застава, та надати документи, які підтверджують легальність походження цих коштів. Легальність повинна підтверджуватись з боку фізичних осіб – декларацією про прибутки за минулий рік, за її відсутності – довідкою про заробітну плату за минулий рік або іншим документом; з боку юридичних осіб – декларацією про прибутки за минулий квартал або іншим документом та довідкою про наявність відповідної суми грошей на розрахунковому рахунку на день, що передує дню прийняття рішення про застосування запобіжного заходу у вигляді застави. При цьому законопроектом передбачається, що слідчий суддя, суд не пізніше трьох днів з дня отримання документів, які підтверджують легальність походження коштів застави, зобов'язані будуть провести перевірку повноти, достатності, достовірності поданих документів та винести ухвалу про виконання або невиконання обов'язку підозрюваного, обвинуваченого або заставодавця щодо підтвердження легальності походження коштів.

Отже, у разі ухвалення цього законопроекту оцінка майнового стану передбачатиме також необхідність підтвердження легальності походження коштів, про які особа зазначає у якості показника її майнового стану.

На нашу думку, слідчим, прокурорам, слідчим суддям та суду варто брати до уваги наведену та подібну конкретизовану аргументацію з тим, щоб уникнути у процесуальних рішеннях про застосування запобіжного заходу формулювань загального характеру та буквального відтворення положень правових норм, про що було неодноразово наголошено.

Аналіз та узагальнення правозастосовної практики, роз'яснень судових органів, коментарів науковців та практиків, наукових рекомендацій дозволили зробити висновок про зміст обставин, які характеризують особу обвинуваченого для обрання запобіжного заходу у вигляді застави, зокрема – це соціальна стабільність особи (наявність постійної роботи, ділові зв'язки та репутація); загальний матеріальний стан; сукупний дохід; накопичення на банківських рахунках. Підтверджуючими документами зазвичай є довідки з місця роботи, довідки про доходи, виписки (довідки) банку про рух коштів, податкові декларації та ін. Отже, крім наявності ризиків, зазначених у ст. 177 КПК України цим обставинам потрібно приділити увагу.

Особливо варто наголосити, що для обрання запобіжного заходу обов'язковою умовою є те, що обставини, що характеризують особу обвинуваченого не повинні розглядатись без зв'язку із підставами застосування запобіжного заходу, адже жодне з них у такому разі не може бути причиною обрання запобіжного заходу, водночас наявність декількох обставин можуть сприяти у обґрунтуванні висновку про необхідність застосування запобіжного заходу.

Слушними також є зауваження науковців та практиків, що стосуються питання попереднього визначення розміру застави у клопотання слідчого, прокурора про застосування запобіжного заходу.

Так, П. Гультай справедливо зазначає, що положення КПК України, згідно із якими визначення розміру застави покладається на слідчого суддю та суд, викликають запитання: чи повинен прокурор або слідчий попередньо визначати цей розмір і вказувати його у клопотанні про застосування даного запобіжного заходу? Вивчені матеріали прокурорсько-слідчої практики показують відсутність єдиного підходу до його вирішення. В одних клопотаннях на розгляд слідчого судді, суду пропонується конкретний розмір застави або його межі, а в інших – лише ставиться питання про застосування даного запобіжного заходу. На нашу думку, питання про розмір застави, як і інші питання застосування запобіжних заходів, повинно вирішуватися

попередньо. Складаючи клопотання про застосування даного запобіжного заходу, слідчий, прокурор мають змогу більш повно, ніж слідчий суддя та суд, з'ясувати всі обставини, які лежать в основі визначення розміру застави, оцінити наявність ризиків та співрозмірність застави для підозрюваного, обвинуваченого. Тому в клопотанні доцільно пропонувати на розгляд суду конкретний розмір застави, обґрунтувавши його конкретними доводами, підтвердження яких перед слідчим суддею, судом є в подальшому обов'язком прокурора [50, с. 14]. З ним також погоджується А. Л. Даль [58].

Дійсно, саме під час досудового розслідування найбільш активно здійснюється збирання фактичних даних про особу обвинуваченого, підозрюваного. Слідчий, прокурор при підготовці клопотання про застосування запобіжного заходу у вигляді застави у кожному разі беруть до уваги та керуються такою інформацією, адже саме ці суб'єкти є ініціаторами отримання такої інформації і, відповідно, першими її отримують. Крім того, у згаданих суб'єктів є можливість оцінити усі докази у сукупності, і тим самим, найбільш об'єктивно визначити доцільність застосування застави та її розмір. Водночас, оскільки законом обов'язок слідчого, прокурора попередньо визначити розмір застави не визначений, на практиці це призводить до певної інертності у вирішенні цього питання.

Тому вважаємо доцільним доповнення ст. 184 КПК України положенням, яке зобов'язало б слідчого, прокурора у клопотанні про застосування запобіжного заходу у вигляді застави визначити її розмір та надавати обґрунтування такому визначенню.

Пропонуємо доповнити ст. 184 КПК України п.8 наступного змісту:

8) розмір застави та його обґрунтування із урахуванням обставин кримінального правопорушення, майнового та сімейного стану підозрюваного, обвинуваченого, інших даних про його особу із посиланням на матеріали, які підтверджують ці обставини.

Висновки до розділу 3

1. Фактичні дані про особу обвинуваченого (підозрюваного) мають значення щодо: забезпечення виконання обвинуваченим (підозрюваним) покладених на нього процесуальних обов'язків (ч. 1 ст. 177 КПК України); оцінки ризиків невиконання підозрюваним, обвинуваченим своїх процесуальних обов'язків (п. 1–5 ч. 1 ст. 177 КПК України); підстав застосування запобіжного заходу (ч. 2 ст. 177 КПК України).

2. Встановлено, що слідчі судді, суд при ухваленні рішень про застосування запобіжних заходів враховують такі обставини, які характеризують особу обвинуваченого (підозрюваного): виконання підозрюваним, обвинуваченим покладених на нього процесуальних обов'язків, особистісні якості та ставлення до учиненого, поведінка під час досудового розслідування (погрози, спроби тиску, повідомлення про «зв'язки», які допоможуть уникнути відповідальності або здійснити втечу); зафіксовані факти недобросовісності (нез'явлення за викликом до органу досудового розслідування, зловживання правом подавати клопотання з метою затягування досудового розслідування); сімейні обставини (наявність родичів, які проживають за кордоном, поведінка, що свідчить про можливий намір втечі, зокрема терміновий продаж майна, одержання документів для виїзду за кордон, наявність джерела прибутку за кордоном); дані біографічного характеру (неналежна, асоціальна поведінка, факти переховування від органів досудового розслідування та/або суду).

3. З урахуванням практики Європейського суду з прав людини наголошено на недопустимості застосування запобіжного заходу лише на підставі доказів, що свідчать про учинення кримінального правопорушення конкретною особою, без урахування обставин, які характеризують особу підозрюваного, обвинуваченого.

4. Слідчі судді, суд під час прийняття рішень про застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою переважно беруть до

уваги та враховують обставини, які характеризують особу обвинуваченого (підозрюваного), визначені у п. 3–8 ч. 1 ст. 178 КПК України, а саме: вік (неповнолітній, особа похилого віку); стан здоров'я (хронічні захворювання, інвалідність, перебування на обліку в наркологічному, психоневрологічному диспансері); характеристику, зв'язки за місцем проживання, тривалість проживання в певному місці; наявність родини, неповнолітніх дітей, утриманців, стан їх здоров'я; наявність постійного місця роботи, характеристику за місцем роботи, навчання; відомості щодо майнового стану; судимість.

5. Виокремлено типові недоліки клопотань слідчого, прокурора про обрання запобіжного заходу в частині відображення обставин, які характеризують особу обвинуваченого (підозрюваного), а саме: відсутність у таких клопотаннях конкретних та деталізованих відомостей про особу обвинуваченого (75 %); буквальне перенесення положень п. 3–8 ч. 1 ст. 178 КПК України без конкретизації їх змісту (81 %); відсутність додатків до клопотань у вигляді документів, що підтверджують наявність обставин, які характеризують особу обвинуваченого (підозрюваного), і посилання на які є в тексті клопотання (84 %).

9. До обставин, які характеризують особу обвинуваченого (підозрюваного) і мають значення для прийняття рішення про обрання запобіжного заходу у вигляді застави, належать: 1) майновий та сімейний стан підозрюваного, обвинуваченого, інші дані про його особу (ч. 4 ст. 182 КПК України); 2) ризики, передбачені ст. 177 КПК України. Обґрунтовано, що формулювання «інші дані про його особу» є нечітким і не дає відповіді на питання, які саме дані про особу мають доказове значення. Запропоновано унормувати в ч. 4 ст. 182 КПК України перелік даних про особу обвинуваченого (підозрюваного).

10. Підкреслено, що диференційований підхід до визначення розміру застави з урахуванням майнового стану обвинуваченого (підозрюваного) має

не лише кримінальне процесуальне, а й соціальне значення, тому питанню визначення розміру застави потрібно приділяти особливу увагу.

11. З позицій міждисциплінарного підходу визначено зміст згаданого в КПК України поняття «репутація підозрюваного, обвинуваченого» (п 6 ч. 1 ст. 178), що складається з локальної (професійні, особисті якості, способи комунікації, роль особи у малих групах), соціальної (комплексна характеристика особи з погляду представників різних груп) та глобальної (сукупність соціальних уявлень про особу великої кількості людей з різних груп суспільства) складових. Обґрунтовано, що при оцінці доказового значення репутації підозрюваного, обвинуваченого потрібно враховувати джерела такої інформації, чинники, що впливають на її формування.

ВИСНОВКИ

1. У наукових дослідженнях вітчизняних і зарубіжних учених розглянуто питання стосовно визначення поняття та структури особи обвинуваченого, вимог кримінального процесуального закону щодо встановлення даних про особу обвинуваченого, його правового статусу, процесуальних гарантій захисту прав. Головними напрямками вивчення особи обвинуваченого у правових науках є кримінальний процесуальний, криміналістичний, кримінально-правовий, кримінологічний. Особа обвинуваченого – це фізична особа, яка характеризується та володіє комплексом ознак і зв'язків (соціальних, професійних, індивідуальних, психологічних, медичних, біографічних) та набула спеціального правового статусу у зв'язку зі здійсненням стосовно неї кримінального переслідування.

2. До обставин, які характеризують особу обвинуваченого (підозрюваного), належать такі, що: 1) пов'язані з учиненням злочину (вплинули на формування в особи обвинуваченого антигромадських мотивів; виявились під час учинення злочину; ставлення обвинуваченого до власних дій або бездіяльності та його поведінка після вчинення кримінального правопорушення); 2) не пов'язані з учиненням злочину (які стосуються соціальних, професійних, індивідуальних, біологічних, психологічних, медичних, біографічних характеристик обвинуваченого та мають значення для кримінального провадження).

3. У країнах західної Європи (Австрія, ФРН, Швейцарія) підхід законодавця до формування предмета доказування орієнтований переважно на виконання завдань кримінального процесу без додаткових уточнень, роз'яснень або конкретизації. У країнах англосаксонської правової сім'ї доказове право виокремлено в самостійну галузь, що визначає специфіку доказування. У кримінальному процесуальному законодавстві країн пострадянського простору збережено правову традицію стосовно визначення предмета доказування з одночасною імплементацією деяких положень щодо змісту та структури

правових норм законодавства зарубіжних країн. Як позитивний досвід правозастосовної практики відзначено орієнтир на обов'язковість виконання міжнародних договорів у галузі захисту основних прав і свобод людини, забезпечення пріоритету міжнародних норм над національними.

4. Особливості доказування обставин, які характеризують особу обвинуваченого (підозрюваного), визначаються специфікою джерел даних про особу, змістом такої інформації, впливом суб'єктивних чинників на її формування, особливим порядком одержання та використання окремих видів інформації, процесуальним інструментарієм, передбаченим КПК України для різних суб'єктів доказування.

5. Специфіка предмета доказування в частині обставин, які характеризують особу обвинуваченого (підозрюваного) у кримінальних провадженнях щодо неповнолітніх, полягає в необхідності встановлення віку, стану здоров'я, психологічних, соціальних показників, стосунків у сім'ї, впливу дорослих підбурювачів; щодо застосування примусових заходів медичного характеру – фактичних даних про психічний стан особи та її суспільну небезпечність; щодо окремої категорії осіб – особливого соціально-правового статусу.

6. Доказування обставин, які характеризують особу обвинуваченого (підозрюваного), пов'язане з втручанням в особисту сферу її діяльності. Процесуальними гарантіями невтручання у приватне життя визнано: можливість закритого судового розгляду з метою запобігання розголошенню відомостей про інтимні сторони життя осіб, які беруть участь у справі; обов'язок слідчого щодо нерозголошення виявлених при проведенні обшуку обставин особистого життя обшукуваного та інших осіб, які проживають (тимчасово перебувають) у приміщенні.

7. У системі законодавчих положень щодо регламентації порядку застосування запобіжних заходів, обставини, які характеризують особу обвинуваченого (підозрюваного), пов'язані з метою застосування запобіжного заходу, ризиками невиконання підозрюваним, обвинуваченим своїх процесуальних обов'язків, підставами застосування запобіжного заходу, входять

до законодавчого переліку обставин, які оцінюються слідчим суддею, судом при вирішенні питання про обрання запобіжного заходу, передбачені серед вимог до клопотання слідчого, прокурора про застосування запобіжних заходів.

8. При обранні запобіжного заходу у вигляді застави необхідно зважати на те, чи зможе застава забезпечити виконання обвинуваченим процесуальних обов'язків. Це залежить не лише від тяжкості обвинувачення, а й від особи обвинуваченого. Обставини, які характеризують особу підозрюваного, обвинуваченого, беруться до уваги як у вирішенні питання про обрання запобіжного заходу у вигляді застави, так і у визначенні її розміру. Зміст обставин, які характеризують особу обвинуваченого (підозрюваного), що мають значення для застосування запобіжного заходу у вигляді застави, становлять: соціальна стабільність особи, вік, стан здоров'я, репутація, соціальні зв'язки, наявність постійної роботи, ділові зв'язки, загальний матеріальний стан (з урахуванням обставин, які свідчать про те, що втрата суми застави є стримуючим фактором), сукупний дохід, накопичення на банківських рахунках, склад майна.

9. Запропоновано внесення низки змін та доповнень до КПК України щодо закріплення переліку обставин, які характеризують особу обвинуваченого, а також підозрюваного (п. 4 ч. 1 ст. 91 КПК України); щодо доповнення КПК України окремою статтею 93–1 «Перевірка доказів»; щодо конкретизації поняття «працівник Національного антикорупційного бюро України» (п. 9 ч. 1 ст. 480 КПК України); щодо закріплення переліку фактичних даних про особу обвинуваченого, підозрюваного (ч. 4 ст. 182 КПК України); щодо обов'язку слідчого, прокурора у клопотанні про застосування запобіжного заходу у вигляді застави, попередньо визначати її розмір та надавати обґрунтування такому визначенню (п. 8 ст. 184 КПК України).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Азаров Ю. И. Деятельность следователя органов внутренних дел по доказыванию обстоятельств, характеризующих личность обвиняемого. Учебное пособие [Текст] / Ю. И. Азаров – К. : НИ и РИО Киевской высшей школы МВД СССР, 1991. – 80 с.
2. Азаров Ю. И. Доказування обставин, що характеризують обвинувачених, які мають фізичні або психічні вади [Текст] / Ю. І. Азаров // Радянське право. – 1990. – № 6. – С. 67–68.
3. Азаров Ю. І. Оцінка доказів, що характеризують особу, при закритті кримінальної справи з nereабілітуючих підстав [Текст] / Ю. І. Азаров // Радянське право. – 1986. – № 12. – С. 58–61.
4. Аксенов Р. Г. Изучение личности подозреваемого в процессе расследования преступлений [Текст] / Р. Г. Аксенов, Л. Ю. Аксенова, М. В. Бондарева – Омск : Из-во Омская Академия МВД России, 2003. – 127 с.
5. Аналіз здійснення судочинства судами загальної юрисдикції в 2013 році (за даними судової статистики). Верховний Суд України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/\(documents\)](http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/(documents))
6. Андроник Н. А. Залог, домашний арест: проблемы правового регулирования/ Н. А. Андроник // Вестник ВИ МВД России. – 2014. – № 4. – С. 69–75.
7. Антонян Ю. М. Личность преступника. Криминологическое психологическое исследование [Текст] / Ю. М. Антонян, В. Е. Эминов. – М. : Норма. Инфра-М, 2010. – 368 с.
8. Апарова Т. В. Суды и судебный процесс Великобритании: Англия, Уэльс, Шотландия / Т. В. Апарова. – М. : Триада, Лтд, 1996. – 157 с.
9. Арсеньев В. Д. Основы теории доказательств в советском уголовном процессе / В. Д. Арсеньев. – Иркутск, 1970. – 156 с.

10. Аршавский Д. Г. Изучение личности на предварительном следствии [Текст] / Д. Г. Аршавский, Ф. В. Глазырин // Материалы теоретической конференции по проблемам советской криминологии. – Свердловск, 1969. – С. 30–37.

11. Асмолов А. Г. Личность как предмет психологического исследования [Текст] / А. Г. Асмолов. – Ленинград : Из-во ЛГУ, 1984. – 104 с.

12. Ахмедшин Р. Л. Изучение личности преступника в методике расследования преступлений [Текст] / Р. Л. Ахмедшин. – Томск : Из-во ТГУ, 2000. – 235 с.

13. Ахмедшин Р. Л. Ст. 73 УПК РФ Границы и объем исследования личности обвиняемого / Р. Л. Ахмедшин // Вестн. Том. гос. ун-та. – 2012. – № 361. – С. 98–99.

14. Бабіч П. М. Визначення розміру застави у кримінальному процесі України / П. М. Бабіч // Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка. – 2011. – № 2. – С. 239–246.

15. Баганець О. Доказування обставин, які характеризують особу обвинуваченого / О. Баганець // Юридична Україна. – 2013. – № 9. – С. 80–85.

16. Барило проти України (Заява № 9607/06). Рішення Європейського суду з прав людини від 16 травня 2013 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : old.minjust.gov.ua/file/28330

17. Белкин Р. С. Собираение, исследование и оценка доказательств / Р. С. Белкин. – М. : Наука, 1966. – 295 с.

18. Берназ В. Д. Психологічна характеристика найважливіших факторів процесів, що впливають на прийняття та реалізацію тактичних рішень у перебігу слідчої діяльності [Текст] / В. Д. Берназ // Вісник Одеського інституту внутрішніх справ. – 2000. – № 1. – С. 124–127.

19. Біленчук П. Д. Процесуальні та криміналістичні проблеми дослідження обвинуваченого [Текст] / П. Д. Біленчук. – Київ : «Атіка», 1999. – 350 с.

20. Богданчиков С. В. Институт залога в российском уголовном судопроизводстве / Богданчиков С. В. // Российский следователь. – 2009. – № 4. – С. 2–3.
21. Борзенков Г. Н. Учет судом данных о личности виновного [Текст] / Г. Н. Борзенков, З. А. Вышинская, Ю. Б. Мельникова // Эффективность применения уголовного закона. – М. : Юрид. лит., 1973. – С. 97 – 117.
22. Бочаров Д. Поняття «фактичні дані» у теорії доказування: проблеми тлумачення / Д. Бочаров // Вісник прокуратури. – 2002. – № 2. – С. 29–32.
23. Бутов В. Н. Уголовный процесс Австрии. – Красноярск : Изд-во Краснояр. ун-та, 1988. – 200 с.
24. Бущенко А. П. Ільковець Л. Б. Застосування застави як запобіжного заходу під час розслідування та судового розгляду : метод. рек. / Бущенко А. П., Ільковець Л. Б. – Київ, 2007. – 35 с.
25. Вапнярчук В. Загальна характеристика предмета кримінально-процесуального доказування / В. Вапнярчук // Вісник Національної академії правових наук. – № 3 (74). – 2013. – С. 238–248.
26. Васяев А. А. Исследование доказательств в ходе судебного следствия в суде первой инстанции в российском уголовном процессе: дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / А. А. Васяев. – Саранск, 2008. – 242 с.
27. Васяев А. А. О полноте установления обстоятельств, характеризующих личность обвиняемого / А. А. Васяев // Актуальные проблемы российского права. – 2008. – № 3 (8). – С. 398–404.
28. Ведерников Н. Т. Изучение личности преступника в процессе расследования [Текст] / Н. Т. Ведерников. – Томск : Изд-во ТГУ, 1968. – 84 с.
29. Ведерников Н. Т. Личность обвиняемого и подсудимого: понятие, предмет, методика изучения [Текст] / Н. Т. Ведерников. – Томск : Из-во ТГУ, 1978. – 173 с.

30. Ведерников Н. Т. Личность обвиняемого как объект изучения на предварительном следствии [Текст] / Н. Т. Ведерников // Актуальные вопросы борьбы с преступностью. – Томск : Изд-во Томского ун-та, 1990. – С. 98 –105.

31. Ведерников Н. Т. Место и роль личности обвиняемого в предмете доказывания по уголовному делу [Текст] / Н. Т. Ведерников // Государство и право. – 2003. – №6. – С. 49.

32. Ведерников Н. Т. Личность обвиняемого в контексте уголовно-процессуальных отношений / Н. Т. Ведерников // Вестник Томского гос. Ун-та. Право. – 2012 – № 3(5) – С. 10–17.

33. Ведерников Н. Т. Личность преступника в криминалистике и криминологии / Н. Т. Ведерников // Вестн. Том. гос. ун-та. – 2014. – № 384. – С. 148–152.

34. Ведерников Н. Т. Роль прокурора и адвоката в изучении личности подсудимого [Текст] / Н. Т. Ведерников, В. С. Танцеров // Проблемы борьбы с рецидивной преступностью. – Томск : ТГУ, 1978. – С. 63–67.

35. Великий тлумачний словник сучасної української мови (170 000 слів) // Уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. – Київ-Ірпінь: ВТФ «Перун», 2002. – 1426 с.

36. Вирок Іванківського районного суду Київської області від 10 червня 2016 року. Справа № 366/2351/15-к. Провадження № 1-кп/366/14/16 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/58249890>

37. Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ. Узагальнення судової практики щодо розгляду слідчим суддею клопотань про застосування заходів забезпечення кримінального провадження. Лист № 511-550/0/4-13 від 4 квітня 2013 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/n0001740-14>

38. Гавриленко А. А. Взаимосвязь элементов предмета доказывания при исследовании вопросов характеристики личности обвиняемого / А. А. Гавриленко // Вестн. Том. гос. ун-та. – 2010. – № 333. – С. 38–39.

39. Гавриленко А. А. К понятию «личность обвиняемого» в уголовном судопроизводстве / А. А. Гавриленко // Сибирский юридический вестник. – 2003. – №4. – С. 54–60.

40. Глазырин Ф. В. Изучение личности обвиняемого и тактика следственных действий [Текст]: учебное пособие / Ф. В. Глазырин. – Свердловск : Из-во Свердловского юрид. ин-та, 1973. – 156 с.

41. Головкин Л. В. Дознание и предварительное следствие в уголовном процессе Франции / Л. В. Головкин. – М. : Спарк, 1995. – 130 с.

42. Горский Г. Ф. Проблемы доказательств в советском уголовном процессе / Г. Ф. Горский, Л. Д. Кокорев, П. С. Элькин. – Воронеж : ВГУ, 1978. – 232 с.

43. Гранкин М. Залог как мера пресечения / М. Гранкин // Российская юстиция. – 1998. – № 2. – С. 24.

44. Гребнева Н. Н. Обстоятельства, характеризующие личность обвиняемого, как элемент предмета доказывания по уголовному делу : автореф. на соиск. уч. степени канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 «Уголовный процесс и криминалистика; судебная экспертиза; оперативно-розыскная деятельность» / Н. Н. Гребнева – Тюмень, 2006. – 23 с.

45. Гребнева Н. Н. Обстоятельства, характеризующие личность обвиняемого, как элемент предмета доказывания по уголовному делу : дисс. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 «Уголовный процесс; криминалистика и судебная экспертиза; оперативно-розыскная деятельность» / Н. Н. Гребнева . – Тюмень. – 2006. – 220 с.

46. Громов Н. А. Доказательства, их виды и доказывание в уголовном процессе : учеб.-практ. пособие / Н. А. Громов, С. А. Зайцева, А. Н. Гушин. – М. : Приор-издат, 2006. – 80 с.

47. Грошевий Ю. Докази і доказування у кримінальному процесі. Науково-практичний посібник [Текст] / Ю. Грошевий, М. Стахівський. – К. : КНТ, Видавець Фурса С. Я., 2006. – 272 с.

48. Грошевой Ю. М. Сущность судебных решений в советском уголовном процессе [Текст] / Ю. М. Грошевой. – Харьков : Вища школа. Из-во ХГУ, 1979. – 144 с.

49. Грошевой Ю. М. Функции профессионального правосознания судьи в механизме принятия решения по уголовному делу [Текст] / Ю. М. Грошевой // Проблемы социалистической законности. – Харьков : Вища школа, 1982. – №10. – С. 60–69.

50. Гультай П. Прокурорський нагляд за додержанням законів при застосуванні запобіжного заходу у вигляді застави в кримінальному провадженні / П. Гультай // Віче. – 2013. – № 22. – С. 12–15.

51. Гуськова А. П. Выявление судом обстоятельств, характеризующих личность обвиняемого [Текст] / А. П. Гуськова. – М. : ВЮЗИ, 1984. – 60 с.

52. Гуськова А. П. Личность обвиняемого в уголовном процессе (проблемные вопросы науки и практики) [Текст] / А. П. Гуськова. – Оренбург : Из-во ОГУ, 1996. – 174 с.

53. Гуськова А. П. Личность обвиняемого в уголовном процессе (проблемы теории и практики): дис... доктора юрид. Наук : 12.00.09 / Гуськова Антонина Петровна. – Оренбург, 1997. – 388 с.

54. Гуськова А. П. Обстоятельства, характеризующие личность обвиняемого, в предмете доказывания [Текст] / А. П. Гуськова // Российский судья. – 2002. – № 2. – С. 28–29.

55. Гуськова А. П. Теоретические и практические аспекты установления данных о личности обвиняемого в российском уголовном судопроизводстве [Текст]: Учебное пособие / А. П. Гуськова. – М. : ИД «Юрист», 2002. – 160 с.

56. Гуценко К. Ф. Уголовный процесс западных государств / К. Ф. Гуценко, Л. В. Головки, Б. А. Филимонов. – Изд. 2-е, доп. и испр. – М. : Зерцало-М, 2002. – 528 с.

57. Гуценко К. Ф., Головки Л. В., Филимонов Б. А. Уголовный процесс западных государств. Изд. 2-е, доп. и испр. – Издательство «Зерцало-М», 2002. – 528.

58. Даль А. П. Щодо визначення застави при застосуванні запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://irbisnbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/Pib_2015_1_9.pdf.

59. Денисюк С. Ф. Процес доказування на досудовому слідстві: криміналістичне забезпечення / С. Ф. Денисюк // Форум права. – 2011. – № 2. – С. 227–231.

60. Джандиери А. С. Расследование взяточничества : учеб. пособие / Джандиери А. С. – Л. : Изд. Прокуратура СССР, Ин-т усовершенствования следственных работников, 1985. – 82 с.

61. Дії захисника у кримінальному провадженні із застосуванням примусових заходів медичного характеру. Українська Фундація Правової допомоги. Міжнародний фонд «Відродження». – 2015. – 28 с.

62. Дотримання прав учасників кримінального провадження під час проведення освідування : монографія / В. І. Галаган, Ж. В. Удовенко, О. М. Калачова, С. С. Клочуряк. – Київ : Центр учбової літератури, 2015. – 160 с.

63. Дуда А. В. Обставини, що характеризують особу обвинуваченого, як елемент предмета доказування у кримінальній справі : автореф. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність» / А. В. Дуда. – Київ, 2010. – 19 с.

64. Дуда А. В. Обставини, що характеризують особу обвинуваченого, як елемент предмета доказування у кримінальній справі : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність» / А. В. Дуда. – К., 2010. – 246 с.

65. Дуда А. В. Суб'єкт злочину та особа обвинуваченого: співвідношення понять / А. В. Дуда // Судова апеляція. – 2008. – № 4. – С. 49–52.

66. Егорова Ю. В., Зубовская Н. И. Качурова Е. С., Коршунов А. В. Залог как мера пресечения : учебное пособие. – Иркутск : ВСИ МВД России, 2011. – 54 с.

67. Єлоєв проти України (Заява № 17283/02). Рішення Європейського суду з прав людини від 6 листопада 2008 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/974_433

68. Єні О. В. Оцінка прокурором обставин, які характеризують особу обвинуваченого / Є. О. Єні // Часопис академії адвокатури . – 2012. – № 17 (4`2012). – С. 2.

69. Жалинский А. Введение в немецкое право / А. Жалинский, А. Рерихт. – М. : Спарк, 2001. – 767 с.

70. Жбанков В. А. Еще раз о свойствах личности преступника [Текст] / В. А. Жбанков, И. В. Ананина // Уголовно- процессуальное законодательство в современных условиях: проблемы теории и практики: сб. статей. – М.: Волтерс Клувер, 2010. – 528 с.

71. Загальна декларація прав людини, прийнята Генеральною Асамблеєю Організації Об'єднаних Націй 10 грудня 1948 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_015

72. Зажицкий В. И. Доказательственное право в гражданском, арбитражном и уголовном процессе: сравнительный анализ / В. И. Зажицкий // Советская юстиция. – 1993. – № 20. – С. 23–24.

73. Заман Ш., Лебедева Н. Некоторые проблемы использования залога как меры пресечения в уголовном процессе России / Ш. Заман, Н. Лебедева // Российский судья. – 2004. – № 4. – С 17–19.

74. Збірка документів Ради Європи, ратифікованих Україною [уклад.: Бюро інформації Ради Європи в Україні]. – К. : «Фенікс», 2006. – 496 с.

75. Зеленецкий В. С. Предмет и пределы познания в доследственном уголовном процессе [Текст] / В. С. Зеленецкий // Право и политика. – 2002. – № 8. – С. 71–74.

76. Зеленецкий В. С. Теория и практика обоснования решений в уголовном процессе Украины [Текст] / В. С. Зеленецкий, Н. В. Глинская. – Серия «Юридичний радник». – Харьков : «Страйд», 2006. – 336 с.

77. Зеленецкий В. С. Объект уголовно-процессуального познания действительности / В. С. Зеленецкий // Вопросы государства и права развитого социалистического общества. – Харьков : Изд-во Харьк. юрид. ин-та, 1975. – С. 247–249.

78. Зеленецкий В. С. Предупреждение преступлений следователем / В. С. Зеленецкий. – Х. : Вища школа, 1975. – 171 с.

79. Зинатуллин З. З. Уголовно-процессуальное принуждение и его эффективность. Казань: Изд-во Казан. Ун-та, 1981. – 123 с.

80. Калиновский К. Б. Основные черты уголовного процесса зарубежных государств / К. Б. Калиновский // Уголовный процесс: Сборник учебных пособий. Особенная часть. – Вып. 3. – М. : ИМЦ ГУК МВД России, 2003. – С. 346–387.

81. Каминская А. В. Понятие личности обвиняемого и ее изучение на досудебном следствии / А. В. Камінська // Право і Суспільство. – 2007. – № 3. – С. 57–61.

82. Камінська А. В. Вивчення особи неповнолітнього обвинуваченого / А. В. Камінська // Іменем Закону. – 2007. – № 7. – С. 21–23.

83. Камінська А. В. Роль даних щодо особи обвинуваченого в дотриманні прав обвинуваченого / А. В. Камінська // Держава і право. – 2008. – № 39. – С. 553–556.

84. Камінська А. В. Характеристика обвинуваченого – як необхідний елемент при встановленні та вивченні даних, щодо особи обвинуваченого / А. В. Камінська // Судова апеляція. – 2008. – № 1. – С. 83– 87.

85. Карагодин В. Н. Некоторые особенности организации защиты несовершеннолетних подозреваемых / В. Н. Карагодин, Н. В. Манохина // Криминалистические аспекты профессиональной защиты по уголовным делам: сб. ст. Екатеринбург : Изд-во Урал. ун-та, 2001. – 353 с.

86. Карней А. М. Изучение личности обвиняемого в процессе расследования преступлений: понятие и значение / А. М. Карней // [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://elib.bsu.by/bitstream/123456789/34523/1/%D0%9A%D0%B0%D1%80%D0%BD%D0%B5%D0%B9.pdf>.

87. Кастарнов Д. Б. Значення обставин, що характеризують особу обвинуваченого, для обрання запобіжного заходу / Д. Б. Кастарнов // Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ. – 2015. – № 2 (10). – С. 100–113.

88. Кастарнов Д. Б. Місце обставин, що характеризують особу обвинуваченого у системі обставин, які підлягають доказуванню / Д. Б. Кастарнов // Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ – 2015. – № 2. – С. 154–161.

89. Кастарнов Д. Б. Співвідношення понять «особа підозрюваного (обвинуваченого)» та «особистість підозрюваного (обвинуваченого)» / Д. Б. Кастарнов // Роль правоохоронних органів у формуванні правової держави в умовах євроінтеграції України : матеріали Всеукр. підсумк. наук.-практ. конф. Частина 2. (Київ, 12 берез. 2015 р.) – К: Нац. акад. внутр. справ. – 2015. – С. 170–171.

90. Клейман Л. В. Установление относимости доказательств при расследовании преступлений : дисс. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 «Уголовный процесс; криминалистика и судебная экспертиза; оперативно-розыскная деятельность / Л. В. Клейман. – 2001. – 219 с.
91. Коваленко Є. Г. Кримінальний процес України: навчальний посібник. – К. : Юрінком Інтер., 2003. – 576 с.
92. Коваленко Є. Г. Теорія доказів у кримінальному процесі України : підручник / Є. Г. Коваленко. – К. : Юрінком Інтер, 2006. – 632 с.
93. Колбая Г. Н. Соотношение предварительного следствия и судебного разбирательства / Г. Н. Колбая. – М.: Юрид. лит., 1975. – 152 с.
94. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 4 листопада 1950 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_004
95. Конвенція проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання від 10 грудня 1984 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_085
96. Коні А. Ф. Моральні основи в кримінальному процесі (Загальні риси судової етики) : в 8 т. / Коні А. Ф. – М. : 1967 – Т. 4. Традиції адвокатської етики: Вибрані праці російських і французьких адвокатів (XIX – початок XX ст.). – СПб, 2004. – 153 с.
97. Конституция США: История и современность / А. А. Мишин, Е. Ф. Языкун. – М. : Юридическая литература, 1988. – 320 с.
98. Конституція України від 28 червня 1996 року № 254к/96-ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>
99. Корневский Ю. В. Восполнение судом пробелов предварительного следствия / Ю. В. Корневский // Советская юстиция. – 1992. – № 3. – С 8–9.

100. Корнеева А. Н. Оценка относимости показаний потерпевшего / А. Н. Корнеева // Общество и право. – 2010. – №2 (29). – С. 220–224.
101. Король В. В. Показання як джерело доказів у кримінальному провадженні / Король В. В. // Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. – 2013. – № 3. – С. 428–434.
102. Кривіцька і Кривіцький проти України (Заява № 30856/03). Рішення Європейського суду з прав людини 2 грудня 2010 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/974_774
103. Криміналістика : підруч. для студ. вищ. навч. закл. / В. Ю. Шепітько. – К. : Ін Юре, 2010. – 496 с.
104. Криміналістика. Академічний курс : підручник / [Т. В. Варфоломеєва, В. Г. Гончаренко, В. І. Бояров та ін.]. – К. : Юрінком Інтер, 2011. – 386 с.
105. Кримінальний кодекс України. Науково-практичний коментар: у 2 т. / за заг. ред. В. Я. Тація, В. І. Борисова та ін. – 5-е вид., допов. – Х. : Право, 2013. – Т. 1: Загальна частина / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін та ін. – 2013. – 376 с.
106. Кримінальний кодекс України: науково-практичний коментар [Текст] / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, С. Б. Гавриш та ін., за заг. ред. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. – К.: Концерн “Видавничий Дім «Ін Юре», 2006. – 1184 с.
107. Кримінальний процес [текст]: підручник / За заг. ред. В. В. Коваленка, Л. Д. Удалової, Д. П. Письменного. – К. : «Центр учбової літератури», 2013. – 544 с.
108. Кримінальний процес України : [підруч.] / за ред. М. М. Михеєнка, В. Т. Нора, В. П. Шибіка. – [2-ге вид., допов. і переробл.]. – К. : Либідь, 1999. – 431 с.
109. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.

110. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар: у 2 т. Т. 1 / О. М. Бандурка, Є. М. Блажівський, Є. П. Бурдоль та ін.; за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, А. В. Портнова. – Х. : Право, 2012. – 768 с.

111. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар / За загальною редакцією професорів В. Г. Гончаренка, В. Т. Нора, М. Є. Шумила. – К. : Юстініан, 2012. – 1224 с.

112. Кримінально-процесуальне право України: підручник / За заг. ред. Ю. П. Аленіна. – Х.: ТОВ «Одіссей», 2009. – 816 с.

113. Кримінально-процесуальний кодекс Грузії. Закон Грузії [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://pravo.org.ua/files/Criminal%20justice/_-09_10_2009.pdf

114. Кримінально-процесуальний кодекс Киргизької Республіки від 30 червня 1999 року. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.wipo.int/edocs/lexdocs/laws/ru/kg/kg142ru.pdf>.

115. Кримінально-процесуальний кодекс Республіки Білорусь від 16 липня 1999 року. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.pravo.by/world_of_law/text.asp?RN=hk9900295

116. Кримінально-процесуальний кодекс Республіки Казахстан (станом на 13 листопада 2015 року). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31575852

117. Кримінально-процесуальний кодекс Швейцарії від 5 жовтня 2007 року (станом на 1 липня 2014 року). Swiss Criminal Procedure Code of October 5, 2007 (as amended up to July 1, 2014). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.wipo.int/wipolex/ru/details.jsp?id=15255>

118. Лазарева В. А. Доказывание в уголовном процессе : учеб.-практ. пособие / В. А. Лазарева. – М. : Высш. образование, 2009. – 344 с.

119. Ларин А. М. Эффективность правовой регламентации доказывания / А. М. Ларин // Советский уголовно-процессуальный закон и проблемы его эффективности. – М. : Наука, 1979. – С. 277–288.

120. Левченко О. В. Современное доказательственное право зарубежных стран / О. В. Левченко // Вестник Оренбургского государственного университета. – 2009. – № 3. – С. 71–77.

121. Литвин О. В. Дослідження доказів у судовому розгляді: деякі питання / О. В. Литвин // Актуальні проблеми держави і права. – Вип. 67. – 2012. – С. 728–743.

122. Лобойко Л. М. Кримінально-процесуальне право: курс лекцій: навч. посібник / Л. М. Лобойко – К.: Істина, 2005. – 456 с.

123. Лубшев Ю. Ф. Личность обвиняемого. М.: Изд-во МГУ, 1985. – 62 с.

124. Лузгин И. М. Методологические проблемы расследования / И. М. Лузгин. – М.: Юрид. лит., 1973. – 216 с.

125. Ляш А. О. Докази і доказування у кримінальному судочинстві : навч. посіб. / А. О. Ляш, С. М. Стахівський. – К.: Ун-т «Україна», 2006. – С. 123.

126. Ляш А. О. Обставини, що характеризують особу, яка одержала хабара / А. О. Ляш // Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ. – 2013. – № 2. – С. 155–160.

127. Макбрайд Дж. Європейська конвенція з прав людини та кримінальний процес / Дж. Макбрайд. – К.: К.І.С., 2010. – 576 с.

128. Мангурас против Испании : Постановление от 8 января 2009 года : Вынесено III Секцией = Mangouras v. Spain, № 12050/04/ Европейский Суд по правам человека. // Бюллетень Европейского Суда по правам человека. – 2009. – № 11. – С. 27–28.

129. Мангурас против Испании : Постановление от 8 января 2009 года : Вынесено III Секцией = Mangouras v. Spain, № 12050/04/ Европейский Суд по правам человека. // Бюллетень Европейского Суда по правам человека. – 2009. – № 11. – С. 27 – 28.

130. Махов В. Н. Уголовный процесс США (досудебные стадии): Учебное пособие / В. Н. Махов, М. А. Пешков. – М.: ЗАО «Бизнес-школа «Интел-Синтез», 1998. – 208 с.

131. Миминошвили против России. Постановление Европейского суда по правам человека (жалоба № 20197/03) от 28 июня 2011 года [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.genproc.gov.ru/documents/espch/document-74900/>

132. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права. ООН. 19 жовтня 1973 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_043

133. Молдован А. В. Кримінальний процес: Україна, ФРН, Франція, Англія, США: Навчальний посібник / А. В. Молдован. – 2-ге вид. – К. : Центр учбової літератури, 2010. – 352 с.

134. Нор В. Т. Проблеми теорії і практики судових доказів / В. Т. Нор. – Львів : Вища школа, 1978. – 111 с.

135. Орлов Ю. К. Основы теории доказательств в уголовном процессе: науч.-практ. пособие / Ю. К. Орлов. – М.: Проспект, 2000. – 144 с.

136. Орлов Ю. К. Проблемы теории доказательств в уголовном процессе / Орлов Ю. К. – М. : Юрист, 2009. – 175 с.

137. Осаковський проти України (Заява № 13406/06). Рішення Європейського суду з прав людини від 17 липня 2014 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/974_a26

138. Пантелеєнко проти України. Рішення Європейського суду з прав людини 29 червня 2006 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/974_274

139. Погорецький М. А. Функціональне призначення оперативно-розшукової діяльності у кримінальному процесі / М. А. Погорецький : монографія. – Харків : Арсіс ЛТД, 2007. – 576 с.

140. Погорецький М. Теорія кримінального процесуального доказування: проблемні питання / М. Погорецький // Право України. – 2014. – № 10. – С. 12–25.

141. Погорецький М. А. Кримінально-процесуальні відносини: структура і система : моногр. / Погорецький М. А. – Х. : Арсіс, 2002. – 160 с.

142. Погорецький М. А. Обґрунтування рішень про застосування примусових заходів у кримінальних справах про організовану злочинність / М. А. Погорецький // Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика). Наук.-практ. журнал. – К., 2007. – № 15. – С. 3–14.

143. Попелюшко В. О. Запобіжні заходи в новому КПК України: поняття, мета, підстави, порядок та суб'єкти застосування / В. О. Попелюшко // Адвокат. – 2012. – № 9 (144). – С. 4–6.

144. Постанова Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 19 грудня 2014 року № 14 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://sc.gov.ua/ua/postanovi_za_2014_rik.html

145. Постановления Европейского суда по правам человека [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://genproc.gov.ru/documents/espch/>

146. Права людини в Україні 2014. Доповідь правозахисних організацій [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://helsinki.org.ua/index.php?r=1.4.1.11>

147. Право на приватність : Резолюція Ради Європи № 1165 від 26 червня 1998 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://medialaw.org.ua/library/rezolyutsiya-1165-1998-pravo-na-pryvatnist/>

148. Правовые позиции Европейского суда по правам человека, касающиеся применения пункта 3 статьи 5 Конвенции о защите прав человека и основных свобод 1950 года [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.supcourt.ru/Show_pdf.php?Id=8856

149. Про адвокатуру та адвокатську діяльність. Закон України від 6 лютого 2012 року № 5076-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/5076-17>

150. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини. Закон України від 23 лютого 2006 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3477-15>

151. Про внесення змін до статті 182 Кримінального процесуального кодексу України (щодо підтвердження легальності походження коштів, внесених у якості застави). Проект Закону України реєстр. № 2086 від 10 лютого 2015 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc6_current?id=&pid069=208

152. Про деякі питання здійснення кримінального провадження щодо неповнолітніх. Лист Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ № 223-1134/0/4-13 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v1134740-13>

153. Про деякі питання здійснення слідчим суддею суду першої інстанції судового контролю за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб під час застосування заходів забезпечення кримінального провадження. Лист Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 5 квітня 2013 року № 223-558/0/4-13 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nkm.ks.court.gov.Ua/sud2117/cit_inf/cpc_2012/7192/#

154. Про деякі питання порядку застосування запобіжних заходів під час досудового розслідування та судового провадження відповідно до Кримінального процесуального кодексу України. Лист Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 4 квітня 2013 року № 511-550/0/4-13 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/v0511740-13>

155. Про затвердження нормативно-правових документів з окремих питань щодо застосування примусових заходів медичного характеру до осіб, які страждають на психічні розлади. Наказ Міністерства охорони здоров'я

№ 397 від 10 жовтня 2001 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0215-02>

156. Про інформацію. Закон України від 2 жовтня 1992 року № 2657-ХІІ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2657-12>

157. Про Національне антикорупційне бюро України. Закон України. Відомості Верховної Ради (ВВР). – 2014. – № 47. – ст. 2051.

158. Про Національну поліцію. Закон України від 2 липня 2015 року // Офіційний вісник України. – 2015. – № 63. – Ст. 2075.

159. Про практику застосування судами запобіжного заходу у вигляді взяття під варту та продовження строків тримання під вартою на стадіях дізнання та досудового слідства. Постанова Пленуму Верховного Суду України від 25 квітня 2003 року № 4 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/v0004700-03>

160. Про протидію хворобам, зумовлених вірусом імунодефіциту людини (ВІЛ), та правовий і соціальний захист людей, які живуть з ВІЛ. Закон України від 5 грудня 2012 року № 1972-ХІІ [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

<http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1972-12>

161. Про ратифікацію Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, Першого протоколу та протоколів № 2, 4, 7 та 11 до Конвенції : Закон України від 17 липня 1997 р. № 475/97-ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/475/97-%D0%B2%D1%80>

162. Про узагальнення судової практики застосування судами першої та апеляційної інстанції процесуального законодавства щодо обрання, продовження запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою. Постанова Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 19 грудня 2014 року № 14 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://sc.gov.ua/ua/postanovi_za_2014_rik.html

163. Програма «Открытый мир» // Материалы ориентационного семинара по теме: «Верховенство Закона». Вашингтон, США. 2004;

164. Рахунов Р. Д. О понятии доказательства и главном факте доказывания / Р. Д. Рахунов // Сов. государство и право. – 1965. – № 12. – С. 96–99.

165. Решетникова И. В. Доказательственное право Англии и США / И. В. Решетникова. – Екатеринбург : Изд-во УрГЮА, 1997.– 240 с.

166. Рибалко В. О. Наявність ризику переховування від органів досудового розслідування та/або суду як одна з підстав застосування запобіжного заходу / В. О. Рибалко // Форум права. – 2015. – № 2. – С. 152–158.

167. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Жашківської районної ради Черкаської області щодо офіційного тлумачення положень частин першої, другої статті 32, частин другої, третьої статті 34 Конституції України № 2-рп/2012 від 20 січня 2012 року // Офіційний вісник України від 10 лютого 2012 року. – № 9. – С. 106.

168. Рішення Конституційного Суду України у справі щодо офіційного тлумачення статей 3, 23, 31, 47, 48 закону України «Про інформацію» та статті 32 Закону України «Про прокуратуру» (справа К. Г. Устименка) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/v005p710-97>

169. Рягузова Е. В. Репутация личности как кредит доверия другого / Е. В. Рягузова // Известия Саратов. ун-та Нов. сер. Философия. Психология. Педагогика. – 2014. – № 1–1. – С. 71–76.

170. С. А. Шейфер Собираание доказательств в советском уголовном процессе: методологические и правовые проблемы. Саратов: Изд-во Саратов. Ун-та, 1986. – 171 с.

171. Садова Т. В. Обмеження прав і свобод у кримінальному судочинстві України та держав англо-американської правової системи в

контексті міжнародних стандартів : монографія / Т. В. Садова. – Івано-Франківськ, Надвірна : ЗАТ «Надвірнянська друкарня». 2011. – 218 с.

172. Салахов та Іслямова проти України (Заява № 28005). Рішення Європейського суду з прав людини від 14 травня 2013 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: old.minjust.gov.ua/file/26863

173. Самоходкина О. С. Доказывание при производстве по уголовным делам в суд первой инстанции: дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / О. С. Самоходкина. – Ростов н/Д, 2006. – 209 с.

174. Сівочек С. М. Оцінка джерел доказів у кримінальному процесі / С. М. Сівочек : дис. ... кандидата юрид. наук : спец. 12.00.09 / С. М. Сівочек. – К., 2003. – 215с.

175. Словник української мови: в 11 томах. – 1978. – Том 9. – 814 с.

176. Смирнов А. В., Калиновский К. Б. Комментарий у Уголовно-процессуальному кодексу Туркменистана. Постатейный / Под общ. ред. проф. А. В. Смирнова. 2011. : Центр ОБСЕ в Ашхабаде. – 659 с.

177. Сокуренок против России. Постановление Европейского суда по правам человека от 10 января 2012 года [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.yurbox.ru/postanovlenie-espch-ot-10-01-2012-delo-sokurenko-protiv-rossii?start=17>

178. Спеціальна доповідь Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини за результатами пілотного моніторингу застосування нового Кримінального процесуального кодексу України судами м. Києва. – К. : «Арт-Дизайн», 2015. – 132 с.

179. Стахівський С. М. Кримінально-процесуальні засоби доказування: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика;судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність» / С. М. Стахівський. – К., 2005. – 30 с.

180. Степанов В. В. Обстоятельства, подлежащие доказыванию по делам о взяточничестве / В. В. Степанов // Изв. вузов правоведение. – 1964. – № 2. –С. 59–66.

181. Степанов О. С. Належність та допустимість доказів в кримінальному процесі України: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / О. С. Степанов. – К., 2007. – 205 с.

182. Стоянов М. М. Властивості доказів у кримінальному процесі України : автореф. дис.. ... канд.. юрид. наук : 12.00.09 / М. М. Стоянов. – О., 2010. – 20 с.

183. Стоянов М. М. Система правил допустимості доказів у кримінальному провадженні України / М. М. Стоянов // Актуальні проблеми держави і права. – 2013. – Вип. 70. – С. 245–250.

184. Строгович М. С. Курс советского уголовного процесса / М. С. Строгович. – Переработ. и доп. изд. – Т. 1. – М. : Наука, 1968. – 470 с.

185. Строгович М. С. Материальная истина и судебные доказательства в советском уголовном процессе / М. С. Строгович ; отв. ред. Б. С. Никифоров. – М. : Изд-во АН СССР, 1955. – 384 с.

186. Структура Національного антикорупційного бюро. Наказ Директора Національного антикорупційного бюро № 61-п від 13 липня 2016 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://nabu.gov.ua/struktura-nacionalnogo-antikorupciynogo-byuro-stanom-na-13072016-roku>

187. Сундурова С. В. О классификации признаков, характеризующих личность виновного в преступлении и учитываемых судом при применении мер уголовно-правового характера / С. В. Сундурова // Учен. зап. Казан. ун-та. Сер. Гуманит. науки . – 2013. – №4. – С.232–237.

188. Теньков С. Застосування конституційних принципів у кримінальному провадженні: вимоги до практики. / С. Теньков // Юридичний вісник України . – 2013. – № 38. – 28 вересня-4 жовтня [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zib.com.ua/ua/print/42696-zastosuvannya_konstituciynih_principiv_u_kriminalnomu_provad.html

189. Теория доказательств в советском уголовном процессе [2-е изд., испр. и доп.] / под ред. Н. В. Жогина. – М. : Юрид. лит., 1973. – 736 с.

190. Тертишник В. М. Кримінальний процес України. Особлива частина : підручник / В. М. Тертишник. – К. : Алерта, 2014. – 420 с.
191. Теорія доказів: підручник / К. В. Антонов, О. В. Сачко, В. М. Тертишник, В. Г. Уваров / За заг. ред. В. М. Тертишника. – Київ: Алерта, 2015. – 294 с.
192. Трунов И. Л. Меры пресечения в уголовном процессе / И. Л. Трунов, Л. К. Трунова. – СПб.; Издательство «Юридический центр Пресс», 2003 – 365 с.
193. Тютюнник В. В. Вплив практики Європейського суду з прав людини на розвиток інституту допустимості доказів у кримінальному процесі України / В. В. Тютюнник // Юрист України, – 2013. – № 03(24) – С. 82–87.
194. Уголовно-процессуальный закон Латвии. Закон, принятый Сеймом 21 апреля 2005 года [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.pravo.lv/likumi/29_upz.html
195. Уголовно-процессуальный кодекс Азербайджанской Республики от 14 июля 2000 года № 907-ІГ [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://legislationline.org/ru/documents/action/popup/id/14110/preview>
196. Уголовно-процессуальный Кодекс Республики Армения, принятый 1 июля 1998 года [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://base.spinform.ru/show_doc.fwx?rgn=7460
197. Уголовно-процессуальный кодекс Российской Федерации от 18 декабря 2001 года – № 174-ФЗ [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.consultant.ru/popular/upkrf>
198. Уголовный процесс Республики Узбекистан: Общая часть. Учебное пособие / Автор-составитель к.ю.н. У. А.Тухташева. – Т.: Издательство ТГЮИ, 2007. – 513 с.
199. Уголовный процесс России : учеб. пособие / под ред. З. Ф. Ковриги, Н. П. Кузнецова. – Воронеж : Воронеж. гос. ун-т., 2003. – 453 с.
200. Уголовный процесс : Учебник для вузов / Под общ. ред. В. И. Радченко. – М. : «Юридический Дом «Юстицинформ», 2006. – 564 с.

201. Удалова Л. Д. Суб'єкти кримінально-процесуального доказування : навч. посіб. / Л. Д. Удалова, О. В. Рибалка. – Київ : КНТ, 2012. – 161 с.

202. Узагальнення судової практики щодо розгляду слідчим суддею клопотань про застосування заходів забезпечення кримінального провадження (Витяг): Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/n0001740-14>

203. Узагальнення судової практики щодо тримання під вартою. Постанова Пленуму Вищого Спеціалізованого Суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ № 14 від 19 грудня 2014 року. [Електронний ресурс]. – режим доступу : http://zib.com.ua/ua/print/114155uzagalnennya_sudovoi_praktiki_schodo_trimannya_pid_vartoyu.html

204. Ульянова Л. Т. Оценка доказательств судом первой инстанции. М., 1959. – 126 с.

205. Урсула Килкэли, Е. А. Чефранова Европейская Конвенция о защите прав человека и основных свобод. Статья 8 Право на уважение частной и семейной жизни, жилища и корреспонденции. Прецеденты и комментарии : М.. – 2001. – 81 с.

206. Федеральные правила о доказательствах Соединенных Штатов Америки, принятые 2 января 1975 года [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://sergei-nasonov.narod.ru/links3.html>

207. Филимонов Б. А. Основы теории доказательств в германском уголовном процессе: Монография / Б. А. Филимонов. – М.: Спарк, 1994. – 157 с.

208. Філософія. Релігієзнавство. Логіка (Теоретичний курс) : навч. посіб. – Х. : ВД «ІНЖЕК», 2008. – 560 с.

209. Фокин А. С. Проблемы и тенденции совершенствования института залога в российском уголовном судопроизводстве: дис. на

соискание уч. степени канд. юр. наук: спец. 12.00.09 «Уголовный процесс; криминалистика и судебная экспертиза; оперативно-розыскная деятельность» / А. С. Фокин. – Ростов-на-Дону, 2007. – 184 с.

210. Харченко проти України // Судова влада України : офіц. веб-портал [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://court.gov.ua/sud2590/2536/233223>

211. Химичева О. В. О некоторых проблемах применения залога на досудебном производстве по уголовным делам / О. В. Химичева, Б. Ю. Плоткина // Российский следователь. – 2008. – № 11. – С. 9–11.

212. Цветков П. П. Теория и практика исследования данных о личности обвиняемого в советском уголовном судопроизводстве : автореф. дисс. на соиск. уч. степени доктора юрид. наук. : спец. 12.00.08 – «Уголовное право и уголовный процесс»; спец. 12.00.09 – «Криминалистика» / П. П. Цветков. – Ленинград., 1974. – 37 с.

213. Чича Р. П. Реалізація фактичних даних про обставини, що характеризують особу обвинуваченого, у процесуальних рішеннях слідчого : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність» / Р. П. Чича. – Х., 2012. – 178 с.

214. Шейфер С. А. Собираение доказательств в советском уголовном процессе: методологические и правовые проблемы. – Саратов : Изд. Саратов ун-та, 1986. – 169 с.

215. Шейфер С. А. Доказательства и доказывание по уголовным делам: проблемы теории и правового регулирования / С. А. Шейфер. – М. : Норма, 2008. – 240 с.

216. Щенина Т. Е. Обстоятельства, характеризующие личность обвиняемой – женщины, в предмете доказывания / Т. Е. Щенина // Экономика и право. – 2011. – № 3. – С. 171–174.

217. Щербаков С. В. Англо-американское доказательственное право / С. В. Щербаков // Журнал зарубежного законодательства и сравнительного правоведения. – 2007. – Вып. 4. – С. 50–54.

218. Щербаков С. В. Бремя доказывания по английскому и американскому уголовному доказательственному праву / С. В. Щербаков // Правоведение. – 2007. – № 5. – С. 112–117.

219. Щербаков С. В. Доказательства в уголовном судопроизводстве США / С. В. Щербаков // Российский судья. – 2010. – № 4. – С. 27–30.

220. Ягунов Д. В. Практика Європейського суду з прав людини (питання кримінального судочинства) / зі вступ. словом Н. І. Севостьянної ; за ред. та вступ. словом Й. Л. Бронза. – 2-е вид., перероб. і доп. – Одеса : Фенікс, 2015. – 384 с.

221. Grundlage der Beweiserhebung // Polizei-Fach-Handbuch. Band 1. Verlag Deutsche Polizeiliteratur. GMBH. 3 Nachtrag. Juli. – 2001 (Основні положення доказування // Поліцейський фаховий довідник. – Т.1. – Видавництво «Німецька поліцейська література». – Вид. 3-тє. – Липень. – 2001).

222. Meyer-Goßner L. Strafprozeßordnung. GVG, Nebengesetze und ergänzende Bestimmungen. 48 neu bearbeitete Aufl. – München: C.H. Beck, 2005. – 2095 s. (Мейєр-Госнер Л. Кримінально-процесуальний кодекс. Закон «Про судочинство», інші закони та коментарі. – 48-ме доопр. вид. – 2005. – 2095 с.).

223. Zugleich online veröffentlicht auf dem Publikationsserver der Universität Potsdam URL <http://pub.ub.uni-potsdam.de/volltexte/2012/6177/>

ДОДАТКИ

Додаток А

Узагальнення за результатами вивчення правозастосовної практики (матеріали кримінальних проваджень – 376; вироки суду – 127; ухвали суду – 145) за період 2013 рік – перше півріччя 2016 року

№	Дослідження емпіричних даних	Результат
1.	Відображення фактичних даних про особу обвинуваченого (підозрюваного)	100 %
2.	Зміст даних про особу обвинуваченого (підозрюваного)	<ul style="list-style-type: none"> – прізвище, ім'я, по батькові, дата і місце народження 100 %; – громадянство, національність 100 %; – місце проживання 100 %; – місце роботи (навчання), ставлення до роботи, службові обов'язки 100 %; – освіта 100 %; – сімейний стан, наявність дітей, стосунки у сім'ї 100 %; – побутові умови 93 %; – стан здоров'я, біометричні дані (фізіологічні та біологічні властивості) 97 %; – родинні зв'язки 95 %; – факти біографії, що характеризують особу (погляди та мотивації) 65 %; – професійна підготовка, відомості про підвищення кваліфікації 73 %; – попередня трудова діяльність (місце роботи, розмір заробітку) 32 %; – судимість 100 %; – факти притягнення до відповідальності (кримінальної, адміністративної) у минулому 100 %; – служба у ЗС 100 %; – робота на виборних посадах, на державній службі 76 %; – релігійні та політичні вподобання, належність до релігійних конфесій, членство у політичних партіях, участь у громадських об'єднаннях, профспілках

		<p>21 %;</p> <ul style="list-style-type: none"> – фінансовий стан (прибутки, борги, володіння майном, грошові внески) 45 %; – ділові та інші особисті якості, що мають оціночний характер 34 %; – звички та захоплення 41 %; – знання мов 79 %; – ставлення до учиненого 75 %; – поведінка під час досудового розслідування 41 %; – інші 32 %.
3.	Способи збирання фактичних даних про особу обвинуваченого (підозрюваного) стороною обвинувачення	<p>1) проведення слідчих (розшукових) дій, зокрема допит свідка (78 %), призначення експертиз (57 %), допит підозрюваного (52 %), допит потерпілого (43 %), допит експерта (38 %); обшук (19 %), слідчий експеримент (15 %), освідкування (6 %);</p> <p>2) проведення негласних слідчих (розшукових) дій: обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи (23 %), спостереження за особою, річчю або місцем (21 %), використання конфіденційного співробітництва (18 %), зняття інформації з електронних інформаційних систем (15 %), аудіо-, відеоконтролю місця (12 %), аудіо-, відеоконтролю особи (11 %), негласного отримання зразків, необхідних для порівняльного дослідження (9 %);</p> <p>3) безпосереднє виявлення під час витребування та отримання від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій, службових і фізичних осіб (67 %).</p>
4.	Способи збирання фактичних даних про особу обвинуваченого (підозрюваного) стороною захисту, потерпілим	<p>1) витребування та отримання від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій, службових та фізичних осіб копій документів (78 %), відомостей (81 %), висновків експертів</p>

		<p>(23 %), речей (9 %), висновків ревізій, актів перевірок (8 %);</p> <p>2) ініціювання проведення слідчих (розшукових) дій (74 %), негласних слідчих (розшукових) дій (58 %) та інших процесуальних дій (49 %).</p>
5.	Джерела фактичних даних про особу обвинуваченого (підозрюваного)	<p>1) показання самого обвинуваченого (підозрюваного), родичів, знайомих, колег, свідків, очевидців кримінального правопорушення;</p> <p>2) речові докази (особисті речі, одяг, предмети, які можуть свідчити про захоплення, інтереси особи, її індивідуальні характеристики та особливості);</p> <p>3) документи:</p> <ul style="list-style-type: none"> – які посвідчують особу та місце її проживання (із урахуванням положень законодавства про облік тимчасово переміщених осіб) паспорт громадянина України, тимчасове посвідчення громадянина, паспорт громадянина України, до якого внесені дані про місце реєстрації в АРК Крим та довідка про взяття на облік особи, яка переміщується з тимчасово окупованої території України або району проведення антитерористичної операції (з відміткою Державної міграційної служби про реєстрацію місця проживання), довідка, що підтверджує місцеперебування громадян України, які проживають на тимчасово окупованій території або переселилися з неї; для неповнолітніх осіб – свідоцтво про народження); – інші особисті документи (трудова книжка, страховий поліс, свідоцтво фізичної особи підприємця, довідка про присвоєння ідентифікаційного номера, дипломи, свідоцтва, атестати та ін.); – характеристики (з місця роботи, навчання, служби, проживання); про протиправну поведінку у минулому (вироки, ухвали суду, рішення

		державних органів); про сімейний, матеріальний стан, побутові умови, професійну діяльність; медичні (медична картка, перебування на обліках); 4) висновки експертів.
6.	Способи доказування обставин, які характеризують особу обвинуваченого (підозрюваного) на стадії судового розгляду	– допит свідка (84 %), – одночасний допит (71 %), – допити: обвинуваченого (65 %), потерпілого (62 %), експерта (43 %), – оголошення, пред'явлення для ознайомлення учасникам судового провадження документів, відтворення звуко- та відеозаписів (32 %), – доручення і проведення експертизи (77 %), – доручення проведення слідчих (розшукових) дій (87 %), – витребування речей і документів (85 %), – пред'явлення для впізнання осіб або предметів, огляду речових доказів (12 %)
7.	Джерела фактичних даних про особу неповнолітнього обвинуваченого (підозрюваного)	– сім'я (95 %), – соціальні служби (92 %), – школа, інша освітня установа (89 %), – сам неповнолітній (54 %), – підрозділи Національної поліції (46 %); інші (12 %).
8.	Зміст фактичних даних про особу неповнолітнього обвинуваченого (підозрюваного)	відомості про: – особу неповнолітнього (прізвище, ім'я, по батькові, стать, дата народження); батьків, сім'ю (персоніфіковані дані, місце проживання, сімейний стан, стосунки в сім'ї, ставлення до дітей, авторитетність та вплив, контроль за поведінкою неповнолітнього, побутові умови); – стан здоров'я неповнолітнього, його розвиток (порушення, затримка розвитку); – соціально-психологічні риси (агресивність, відчуженість, моральні якості, емоційність); – ставлення до вчиненого (чи шкодує про вчинене, чи усвідомлює необхідність

		<p>відповідальності, чи вважає свої дії прийнятними та допустимими);</p> <p>– вплив дорослих підбурювачів (чи існують підбурювачі, ступінь їх впливу);</p> <p>– стосунки з однолітками, друзями, колегами (наявність серед оточення осіб з асоціальною поведінкою, їх вплив, коло інтересів, референтні групи);</p> <p>– попередню протиправну поведінку та застосування відповідних заходів впливу (рішення компетентних органів)</p>
9.	<p>Відображення фактичних даних про особу обвинуваченого (підозрюваного) у клопотаннях про застосування запобіжних заходів</p>	<p>Основними недоліками є:</p> <p>1) відсутність у клопотаннях конкретних та деталізованих відомостей про особу обвинуваченого (37 %); 2) дублювання положень п. 3-8 ч. 1 ст. 178 КПК України без конкретизації їх змісту (наприклад, «не має міцних соціальних зв'язків»; «одружений» та ін.) (63 %); 3) недолучення документів, у яких відображено обставин, що характеризують особу обвинуваченого і на які посилається слідчий у клопотанні (43 %)</p>
10.	<p>Фактичні дані про особу обвинуваченого (підозрюваного), які враховуються слідчими суддями при ухваленні рішень про застосування запобіжних заходів</p>	<p>1) виконання підозрюваним, обвинуваченим покладених на нього процесуальних обов'язків,</p> <p>2) особистісні якості та ставлення до учиненого,</p> <p>3) поведінка під час досудового розслідування (погрози, спроби тиску, повідомлення про «зв'язки», які допоможуть уникнути відповідальності або здійснити втечу)</p> <p>4) зафіксовані факти недобросовісності (нез'явлення за викликом до органу досудового розслідування, зловживання правом подавати клопотання з метою затягування досудового розслідування),</p> <p>5) сімейні обставини (наявність родичів, які проживають за кордоном, поведінка, що свідчить про можливий намір втечі, зокрема терміновий продаж майна, одержання документів для виїзду за</p>

		<p>кордон, наявність джерела прибутку за кордоном)</p> <p>б) дані біографічного характеру (неналежна, асоціальна поведінка, факти переховування від органів досудового розслідування та/або суду)</p>
11.	<p>Обставини, які характеризують особу обвинуваченого (підозрюваного) і враховуються слідчими суддями при прийнятті рішень про застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою</p>	<p>– вік (неповнолітній, особа похилого віку);</p> <p>– стан здоров'я (хронічні захворювання, інвалідність, перебування на обліку в наркологічному, психоневрологічному диспансері);</p> <p>– характеристика, зв'язки за місцем проживання, тривалість проживання в певному місці;</p> <p>– наявність родини, неповнолітніх дітей, утриманців, стан їх здоров'я;</p> <p>– наявність постійного місця роботи, характеристика за місцем роботи, навчання; відомості щодо майнового стану;</p> <p>– судимість.</p>
12.	<p>Обставини, які характеризують особу обвинуваченого (підозрюваного) і враховуються слідчими суддями при прийнятті рішень про застосування запобіжного заходу у вигляді застави</p>	<p>– соціальна стабільність особи,</p> <p>– вік,</p> <p>– стан здоров'я,</p> <p>– репутація,</p> <p>– соціальні зв'язки,</p> <p>– наявність постійної роботи,</p> <p>– ділові зв'язки,</p> <p>– загальний матеріальний стан (з урахуванням обставин, які свідчать про те, що втрата суми застави є стримуючим фактором),</p> <p>– сукупний дохід,</p> <p>– накопичення на банківських рахунках,</p> <p>– склад майна.</p>

Додаток Б

Зведені дані соціологічного опитування 187 слідчих органів внутрішніх справ (Національної поліції), 76 прокурорів, 35 слідчих суддів, 22 адвокатів

№	Запитання	Відповідь			
		Слідчі	прокурори	слідчі судді	адвокати
1.	Як Ви оцінюєте значення доказування обставин, які характеризують особу обвинуваченого (підозрюваного) для виконання завдань кримінального провадження?				
	а) важливе	100 %	100 %	100 %	100 %
	б) не має значення				
	в) складно відповісти				
2.	Чи потрібне, на Вашу думку, уточнення, конкретизація переліку обставин, які характеризують особу обвинуваченого (підозрюваного) у КПК України?				
	а) так 62 %	62 %	54 %	68 %	87 %
	б) ні 33 %	33 %	28 %	32 %	13 %
	в) не визначились 5 %	5 %	18 %		
3.	Для ухвалення яких процесуальних рішень мають значення фактичні дані про особу обвинуваченого (підозрюваного)?				
	а) планування, організація та проведення слідчих (розшукових) дій / негласних слідчих (розшукових) дій	100%/67 %	100%/53%	23 %/8	32%/9

	б) про визначення порядку кримінального провадження	100 %	100 %	100 %	100 %
	в) про застосування запобіжних заходів	95 %	98 %	99 %	95 %
	г) інше (зазначити)	76 %	73 %	12 %	37 %
4.	Які джерела інформації Ви використовуєте при доказуванні обставин, які характеризують особу обвинуваченого?				
	а) характеристики з місця роботи	95 %	92 %	94 %	95 %
	б) характеристика з місця навчання	95 %	92 %	94 %	95 %
	в) характеристика з місця проживання	98 %	97 %	95 %	92 %
	г) речові докази. Які?	76 %	73 %	89 %	73 %
	д) особисті речі та документи обвинуваченого	98 %	99 %	99 %	95 %
	є) виробничо-побутові характеристики	65 %	72 %	83 %	95 %
	ж) довідки про судимість	89 %	92 %	100 %	76 %
	з) копії вироків	54 %	65 %	87 %	12 %
	и) матеріали експертиз	85 %	79 %	93 %	78 %
	і) протоколи слідчих (розшукових) дій	77 %	86 %	88 %	42 %
	ї) документи органів державної влади	73 %	82 %	92 %	55 %
	к) документи окремих осіб. Які?	45 %	32 %	51 %	43 %
	л) показання обвинуваченого	72 %	75 %	73 %	87 %
	м) показання свідків. Кого саме?	86 %	89 %	85 %	82 %
	н) інше	56 %	59 %	64 %	68 %
5.	Чи вважаєте Ви виправданим втручання у приватне життя обвинуваченого (підозрюваного) при доказуванні обставин, які його характеризують?				
	а) таке втручання має бути мінімальним із урахуванням				

	вимог Конституції, КПК України та міжнародних актів	81 %	95 %	97 %	98 %
	б) виправдане будь-яке втручання задля виконання завдань кримінального провадження	15 %	4 %		
	в) складно сказати	4 %	1 %	3 %	2 %
	Які проблеми правозастосовної практики Ви можете назвати?				
б.	Чи враховуєте Ви практику ЄСПЛ у правозастосовній діяльності?				
	а) так	65 %	76 %	100 %	95 %
	б) не у кожному випадку	29 %	18 %		5 %
	в) ні	6 %	6 %		

Додаток В

Пропозиції щодо внесення змін і доповнень до КПК України

Стаття України	КПК	Пропозиції щодо змін і доповнень
п.4 ч. 1 ст. 91 України	КПК	4) обставини, які впливають на ступінь тяжкості вчиненого кримінального правопорушення, характеризують особу обвинуваченого (підозрюваного) (соціальні, професійні, індивідуальні, біологічні, психологічні, медичні, біографічні), обтяжують чи пом'якшують покарання, які виключають кримінальну відповідальність або є підставою закриття кримінального провадження
Доповнити України статтею 93-1 «Перевірка доказів»	КПК	1. Зібрані докази підлягають ретельній, всебічній і об'єктивній перевірці. 2. Перевірка доказів полягає у аналізі форми і змісту доказів, співставленні доказів між собою та іншими доказами, встановленні джерел доказів. Перевірка доказів здійснюється слідчим, прокурором, слідчим суддею, судом. Інші учасники кримінального провадження можуть брати участь у перевірці доказів.
п. 9 ст. 480 України	ч. 1 КПК	Наголошено на необхідності необхідність конкретизації у ЗУ «Про Національне антикорупційне бюро України» поняття «працівник Національного бюро», визначення чіткого переліку осіб щодо яких передбачено особливий порядок кримінального провадження та обґрунтування такої потреби.
ч. 4 ст. 182 України	КПК	розмір застави визначається слідчим суддею, судом з

України	урахованням обставин кримінального правопорушення, майнового та сімейного стану підозрюваного, обвинуваченого, інших даних про його особу (соціальна стабільність, вік, стан здоров'я, репутація, соціальні зв'язки, наявність постійної роботи, ділові зв'язки, загальний матеріальний стан, сукупний дохід, накопичення на банківських рахунках) та ризиків, передбачених ст. 177 КПК України.
доповнити ст. 184 КПК України п.8	8) розмір застави та його обґрунтування із урахуванням обставин кримінального правопорушення, майнового та сімейного стану підозрюваного, обвинуваченого, інших даних про його особу із посиланням на матеріали, які підтверджують ці обставини.